KUNGL KRIGSVETENSKAPS-AKADEMIENS
Handlingar och Tidskrift
NR 3/2014

THE ROYAL SWEDISH ACADEMY OF WAR SCIENCES
Proceedings and Journal
NR 3/2014

Amerikanerne ute, russerne inne og tyskerne oppe?
av Rolf Tamnes

The Wages of a Strategy of Avoidance
by Dov S. Zakheim

Icke-militära hot
av Lars Nylén

WWW.KKRVA.SE

Ur Svenska Krigsmanna Sällskapets Handlingar
1797 Carl Deléns Tryckeri Stockholm

VI GUSTAF ADOLPH med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung, m m. Arfving till Danmark och Norrige, Hertig till Schleswig, Holstein, m m.

Göre veterligt: att såsom Vi med mycket nöje inhämtat den berömliga omsorg, som det inrättade Svenska Krigsmanna Sällskapet föresatt sig att hafva ospard, till förbättrande och utvidgande af de till Krigs Vettenskapen hörande delar, hvarigenom så väl Krigsmän, hvilka dels grånat under vapnen, dels jemte dessa på stridens bana af ära och mandom sig utmärkt, som ock andre Embets- och Tjenstmän, kände för deras grundliga insigter, nu beflita sig, att under fredens lugn bidraga till allänt väl; Alltså, och emedan Vi anse Oss böra ett så nyttigt och hedrande företag uppmuntra; ty vele Vi härmedelst icke allenast för Sällskapet betyga det nådiga välbehag, hvarmed Vi sådant upptagit, utan ock försäkra Sällskapet, att såsom dess Höge beskyddare, detsamma med Vårt nådiga hägn städse omfatta. Det alla som vederbör hafva sig hörsammeligen att efterrätta. Till yttermera visso hafve Vi detta med egen hand underskrifvit och med Vårt Kongl. Sigill bekräfta låtit. Stockholms slott den 23 November 1796.

KKRVAS HANDLINGAR OCH TIDSKRIFT NR 3 2014

REDAKTÖR OCH ANSVARIG UTGIVARE
(MATERIAL TILL TIDSKRIFTEN)

Överstelöjtnant Tommy Jeppsson
Bodängsvägen 23, 760 10 Bergshamra
KKRVA TFN: 076-760 96 45
E-POST: tommy.jeppsson@kkrva.se

PRENUMERATIONSÄRENDEN
OCH ADRESSÄNDRINGAR

Marie Brunnberg
MOBIL: 073-656 09 03
E-POST: admin@kkrva.se

KKrVAHT utges fyra gånger per år och prenumeration kan påbörjas när som helst under året. Prenumerationspriset per helår är 400 kronor (Sverige), 500 kronor (Europa), 600 kronor (övriga länder)

Lösnummer kostar 105 kronor, äldre nummer kostar 70 kronor och kan i mån av tillgång beställas från redaktionen. Avgift för porto tillkommer.

Bankgirokonto (pren): 760-1487

Kungl Krigsvetenskapsakademien
Teatergatan 3, 1 tr. 111 48 Stockholm
TFN: se resp person
FAX: 08-667 22 53
E-POST: info@kkrva.se
HEMSIDA: www.kkrva.se

AKADEMIENS VERKSAMHET,
HEMSIDA, LEDAMOTSÄRENDEN

Björn Anderson (för kontaktuppgifter se t h under rubrik ständig sekr)

LOKALBOKNINGAR, EKONOMI,
BELÖNINGAR, BIDRAG M M

Gunnar Magnusson (för kontaktuppgifter se t h under rubrik andre sekr)

AKADEMIENS ÄMBETSMÄN

Styresman
Generaldirektör Mikael Odenberg
Skeppargatan 56, 114 59 Stockholm
MOBIL: 070-206 14 75
E-POST: mikael@odenberg.se

Andre styresman
Generalmajor Bo Waldemarsson
Skogsmyragatan 4, 749 45 Enköping
TFN: 0171-44 17 23
MOBIL: 073-546 72 47
E-POST: bowald@telia.com

Ständig sekreterare
Generalmajor Björn Anderson
Västra Finnbodavägen 7B 1 tr,
131 71 Nacka
TFN: 076-760 96 40
E-POST: bjorn.anderson@kkrva.se
Skrivelser adresseras till sekreteraren

Andre sekreterare
Överstelöjtnant Gunnar Magnusson
Lugnets allé 69, 120 67 Stockholm
TFN: 076-760 96 41
E-POST: gunnar.magnusson@kkrva.se

Skattmästare
Utredningschef Leif Vindevåg
Ankdammsgatan 36, 171 67 Solna
TFN: 08-506 515 07, 0121-102 42
MOBIL: 070-061 28 25
E-POST: leif@vindevag.com

AVDELNINGARNA

AVD I (LANTKRIGSVETENSKAP)

Ordförande:
Generalmajor Karlis Neretnieks
Skeppargatan 48, 6 tr, 114 58 Stockholm
TFN: 08-666 99 89
MOBIL: 0733-94 99 88
E-POST: karlis.n@telia.com

Sekreterare:
Överstelöjtnant Henrik Sjövall
Övre Slottsgatan 8 A, 753 10 Uppsala
TFN A: 0171-15 71 16, B: 018-12 72 82
MOBIL: 073-329 34 56
E-POST: henrik.sjovall@glocalnet.net

AVD II (SJÖKRIGSVETENSKAP)

Ordförande:
Kommendör Bengt Lundgren
Starrängsringen 60, 115 50 Stockholm
TFN: 08-788 77 44
MOBIL: 076-626 02 80
E-POST: bengt.e.lundgren@hotmail.com

Sekreterare:
Överste Lars-Olof Corneliusson
Enstavägen 5, 187 35 Täby
TFN: 08-122 077 66
E-POST: larsolof.corneliusson@gmail.com

AVD III (LUFTKRIGSVETENSKAP)

Ordförande:
Generalmajor Jan Andersson
Tilskogsvägen 13, 193 40 Sigtuna
MOBIL: 070-887 00 00
E-POST: jan.andersson@fxm.se

Sekreterare:
Överstelöjtnant Claes Bergström
Tallflyvägen 9, 313 50 Åled
TFN: 035-398 93
MOBIL: 070-818 83 93
E-POST: claes.bergstrom@hotmail.com

AVD IV (MILITÄRTEKNISK VETENSKAP)

Ordförande:
Överste Jan-Erik Lövgren
Starrängsringen 10, 115 50 Stockholm
MOBIL: 070-676 31 27
E-POST: familjen.lovgren@comhem.se

Sekreterare:
Tekn dr Magnus Ruding
Styrmansgatan 19, 114 54 Stockholm
TFN: 08-782 41 17
MOBIL: 070-682 41 17
E-POST: magnus.ruding@fmv.se

AVD V (ANNAN VETENSKAP AV BETYDELSE FÖR RIKETS SÄKERHET OCH FÖRSVAR)

Ordförande:
Generaldirektör Marie Hafström
Gårdsvägen 9, 182 75 Stocksund
MOBIL: 0708-553 441
E-POST: marie.hafstrom@hotmail.com

Sekreterare:
Fil dr Thomas Hörberg
Sköndalsbrovägen 41, 128 69 Sköndal
TFN: 08-604 93 91
MOBIL: 070-343 95 06
E-POST: th.horberg@gmail.com

AVD VI (SÄKERHETSPOLITISK VETENSKAP)

Ordförande:
Ambassadör Mats Bergquist
Bergsgatan 16, 4 tr, 112 23 Stockholm
TFN: 08-651 60 64
MOBIL: 073-339 33 60
E-POST: mats.bergquist@lnu.se

Sekreterare:
Forskningsledare Niklas Granholm
FOI Försvarsanalys, 164 90 Stockholm
TFN: 08-555 038 36
MOBIL: 0709-27 73 70
E-POST: niklas.granholm@foi.se

Innehåll

Handlingar

En ny huvudkurs för marinen 5
Vilka marina förmågor behövs i en framtida försvarsmakt?
Inträdesanförande i KKrVA avd II den 23 april 2013
av Jan Thörnqvist

Amerikanerne ute, russerne inne og tyskerne oppe? 21
Inträdesanförande i KkrVA avd VI den 12 mars 2014
av Rolf Tamnes

Analys & perspektiv

Slutreplik: Seniorprofessorer på avvägar! 33
av Håkan Edström och Magnus Petersson

Man lyssnade på militären när det passade 37
av Bengt Gustafsson

Helge Jungs tidlösa strategi 54
av Carl Björeman

The Wages of a Strategy of Avoidance 57
by Dov S. Zakheim

Utbildning till varje pris? 66
Monopol kontra marknadsprinciper när officersyrket akademiseras
av Håkan Edström

Icke-militära hot 81
av Lars Nylén

Litteratur

Avskräckningsstrategi tillämpbar mot terrorism? 98
av Jonas Carling

Hyllning till artilleriet 101
av Olof Santesson

Natofrågan – allsidigt underlag saknas 105
av Carl Björeman

Kontraster i Kreml 107
av Olof Santesson

Publicerat endast på hemsidan: *http://kkrva.se/artikeldatabas*

Handlingar

Rysk militär beslutsfattning på operativ nivå
Inträdesanförande i KKrVA avd I den 23 april 2014
av Pär Blid

Luftstridskrafterna inför 2020-talet
Inträdesanförande i KKrVA avd III den 21 maj 2014
av Tommy Petersson

Analys & perspektiv

”U 137 intrång ska framstå som oavsiktligt”
Lennart Uller

Tre krig som påverkar Sverige
av Niklas Granholm

Why was there no Dynamite in Swedish Sea Mines?
by Petter Wulff

Uppdragstaktik vid utbildning av kadetter
Institutionalisering av ledningsmetoden
av Stefan Emanuelsson

High-Low-Mix även i svenska Försvarsmakten?
av Helge Löfstedt

Intellektuella i civilisationens utmarker
av Anders Björnsson

Luftförsvarets utveckling på lång sikt
av Claes Sundin

En ny huvudkurs för marinen

Vilka marina förmågor behövs i en framtida försvarsmakt?

Inträdesanförande i KKrVA avd II den 23 april 2013
av Jan Thörnqvist

Résumé

In the light of the ongoing defence debate in Sweden the Chief of Staff of the Swedish Navy, Rear Admiral Jan Thörnqvist, adds a naval perspective on the defence planning discussion. Among other things, he calls for a wider debate on the tasks of the Defence Forces, nationally and internationally, including the required capabilities throughout the whole operational spectrum, from peace to incidents, crises, conflicts, armed attacks and war. Based on a background of the current tasks and directives given to the Armed Forces by the Government, the analysis from the Defence Commission, our maritime operational concepts together with the situation, development and operating environment in the Baltic region, the Swedish overall naval task-related capacities needed for resolving the current naval operational tasks are described. In conclusion, the author discusses the relevance of the overall naval task-related capacities of the Swedish Navy and if there is a need for making major or minor changes in some respects. In this context, the author also concludes by giving his own views on how the naval capacity of carrying parts and systems should be maintained and developed in order to best meet future requirements.

FÖRSVARSBEREDNINGENS ARBETE OCH ett aviserat kommande försvarsbeslut har äntligen engagerat fler och satt igång försvarsdebatten i Sverige, vilket är välkommet. Stora delar av den offentliga försvarsdebatten har under senare år i stor omfattning handlat om vår förmåga att möta ett väpnat angrepp samt med vilken uthållighet detta kan hanteras. Att vår försvarsförmåga intresserar fler och fler samt att den debatteras är mycket bra, men debatten är tyvärr ofta ganska enkelspårig.

Är det då inte viktigt om och hur länge Sverige kan försvaras mot ett väpnat militärt angrepp? Jo, tveklöst är det av yttersta vikt att Sverige som nation, med vår försvarsmakt som ett viktigt verktyg, har tillräcklig förmåga att möta ett väpnat angrepp mot våra vitala nationella intressen, oavsett sannolikheten för ett sådant samt oavsett hur det väpnade angreppet ser ut eller från vem det riktas. Emellertid måste Försvarsmakten också kunna hävda vår territoriella integritet och bidra till att upptäcka, förebygga, dämpa och stabilisera eventuella spänningar och potentiella konflikter, i syfte att förhindra att det väpnade angreppet överhuvudtaget genomförs eller ens tas under övervägande som ett rimligt alternativ. Det ena kan och ska alltså inte utesluta det andra. I fred och i samband med ett kris- eller lågkonfliktskede är det viktigt att Försvarsmakten med uthållighet kan bidra till vår omvärldsuppfattning och tillsammans med andra leverera en stabiliserande och krigsavhållande effekt. Jag efterlyser följaktligen en bredare och något

mer nyanserad försvarsdebatt som omfattar även detta.

Försvarsmaktens totala försvarsförmåga ska ses och avvägas med ett försvarsmaktsperspektiv och inte styckvis och delat. Vi har emellertid en hel del olika system i Försvarsmakten, vilka vart och ett bidrar till den samlade försvarsförmågan och ibland tillsammans inom ramen för en operativ samverkan ofta ger synergieffekter och effekthöjningar. Det sistnämnda ska alltid eftersträvas, men flera system är som bekant specialiserade för att kunna verka i en särskild miljö – mark, sjö, luft, rymd eller cyber – och ibland mot mål i en annan, vilket ställer särskilda krav. Ibland är de operativa möjligheterna till direkt samverkan mellan olika system i Försvarsmakten goda men ibland också av rent praktiska och olika skäl begränsade eller helt omöjliga att uppnå, även om det i alla lägen eftersträvas. En begränsad försvarsekonomi medför allt hårdare krav på effektivisering, rationalisering och samordning vilket i sin tur leder till allt hårdare prioriteringar och svåra avvägningar mellan Försvarsmaktens olika system och förmågor.

Jag vill här ge mitt bidrag till att sprida lite ljus över och ur ett marint perspektiv diskutera tills idag givna uppgifter och inriktningar till Försvarsmakten samt, kopplat mot utvecklingen i vårt närområde, våra marina förmågor och deras framtid. Jag avgränsar mig i detta anförande till att diskutera våra marina system och förmågor och kommer inte att diskutera ekonomiska nivåer eller prioriteringar mellan andra system i Försvarsmakten. Den genomgående och övergripande frågeställningen som en läsare bör ha med sig är om vi mot bakgrund av givna uppgifter till Försvarsmakten bör och kan vidmakthålla våra marina förmågor av idag, om någon av dem bör och kan utvecklas, tillföras eller avvecklas. Viktigast av allt är kanske frågan om vi ”har råd” att avstå från någon förmåga och i så fall varför samt om vi kan och hur vi i så fall ska utveckla vår marina insatsförmåga och våra marina internationella samarbeten. Är det dags att ge marinen en ny huvudkurs? Svaret på denna fråga tar sin grund i den inriktning som regeringen givit Försvarsmakten samt utvecklingen i vårt närområde och i vilken mån marinens nuvarande innehåll, verksamhet, utveckling etc. går i linje med dessa.

Kommentarer till inriktning och analys ur ett marint perspektiv

Mot bakgrund av den pågående försvarsdebatten och de ibland olika uppfattningarna om inriktningen och prioriteringar av marina förmågor och marina uppgifter är det viktigt att utgå från ursprungliga och fortfarande gällande bedömningar, inriktningar och styrningar givna av regeringen. För att ge en bakgrund till mitt fortsatta resonemang vill jag därför här lyfta fram och kommentera några delar av regeringens proposition 2008/09:140 *Ett användbart försvar* som särskilt angår marinstridskrafterna.

Propositionen lades fast av riksdagen för fyra år sedan. Det är viktigt att komma ihåg att försvarsberedningen i sin omvärldsanalys understryker behovet av att fullfölja den inriktning för försvaret som då lades fast. Detta gör man mot bakgrund av de globala utmaningarna och hoten, inklusive situationen i vårt närområde, teknikutvecklingen och den allmänna säkerhetspolitiska utvecklingen. Försvarsberedningen pekar också i sin omvärldsanalys på att hoten mot vår säkerhet, inklusive risk för militära kriser och incidenter i vårt närom-

råde, understryker behovet av en insatsorganisation med omedelbart gripbara förband med hög tillgänglighet, flexibilitet och professionalism som är tillgängliga utan föregående återtagning samt utformade, resurssatta och övade för sina uppgifter. Vidare understryks behovet av samarbete med andra länder och organisationer mot bakgrund av utvecklingen i vår omvärld. Här påpekas också särskilt att de bilaterala och multilaterala försvars- och säkerhetspolitiska samarbetena stärker också säkerheten i vår del av världen, varför Sverige bör fördjupa dessa, inte minst det nordiska samarbetet. Försvarsberedningen anser dessutom att Sverige ska utveckla förutsättningarna för att ge och ta emot stöd, som också kan vara militärt, samt att Försvarsmaktens samverkansförmåga med andra länder och organisationer därför bör utvecklas i detta avseende.[1] I händelse av ett väpnat angrepp förväntas stöd från EU, Nato och grannländer. Detta ställer krav på interoperabilitet i bred mening samt på förmåga att ge och ta emot stöd i t ex hamnar och basområden.

Marinen strävar att utveckla samverkan med övriga stridskrafter, berörda sjöverkande myndigheter och andra nationer, i syfte att öka säkerheten till sjöss samt i kust- och skärgårdsområden. Försvarsmakten har också till uppgift att kontinuerligt sammanställa och delge berörda myndigheter aktuell sjölägesinformation, vilket utförs av marinen. Genom att delta i nationella och multinationella övningar utvecklar marinen sin förmåga till strid och sin interoperabilitet. Samtidigt visar Sverige vår förmåga till väpnad strid och därmed vår vilja att skydda våra intressen och värna vårt territorium.

Försvarsmakten ska upprätthålla och utveckla ett militärt försvar. Grunden för detta ska vara förmågan till väpnad strid. Vårt fokus ska därför vara att utbilda och öva våra förband och personal till en hög kompetens att genomföra väpnad strid. Regeringen har tydligt deklarerat att marinstridskrafterna ska ha en kvalificerad förmåga att genomföra strid i hela skalan från lågintensiva till högintensiva konfliktnivåer. Vidare framhålls att marinstridskrafterna primärt ska utveckla förmågan att verka i vårt närområde genom att skydda svenska intressen till havs. I detta pekar regeringen särskilt på att fartygsförbanden, med stora krav på tillgänglighet och rationellt personalanvändande, uteslutande ska bestå av stående förband.[2] Allt detta återspeglas idag i prioriteringar för utbildnings-, övnings- och insatsverksamheten i marinen samt den dagliga marina verksamheten till sjöss och lands.

Understundom kan dock innebörden av ”stående förband” förefalla att tolkas en aning lättvindigt. Detta är sannolikt ett resultat av ett behov av specialkompetenser på flera håll inom Försvarsmakten i kombination med en exakt dimensionerad personalram vid våra fartygsförband. De bemanningsuppdrag som åläggs våra fartygsförband är inte sällan i konflikt med möjligheten att till fullo leva upp till begreppet ”stående förband”. Som jag ser det ska emellertid ett ”stående förband” vara bemannat, utbildat och övat till en godkänd nivå samt insatsberett med hög beredskap och tillgänglighet på såväl personal som materiel. Detta kräver en jämfört med nuläget bättre redundans, d v s en reell personell närvaro vid dessa förbandstyper och följaktligen en något utökad personalram.

Regeringen bedömer att insatser i närområdet, för att hantera kriser och incidenter, främst kommer att ha sjö- och luftoperativ tyngdpunkt. Vidare bedöms sådana insatser involvera kvalificerade aktörer, men under överskådlig tid inte inbegripa

enskilt militärt väpnat angrepp direkt riktat mot Sverige.[3] Resultatet av denna bedömning är något som borde avspeglas och uttalas i Försvarsmaktens avvägningar, prioriteringar och utvecklingssatsningar, men som av flera olika skäl kanske inte alltid är så tydligt.

Det militära försvaret ska enskilt och i samverkan med andra myndigheter kunna användas utanför svenskt territorium för att, i enlighet med internationell rätt, värna Sveriges suveräna rättigheter i den ekonomiska zonen, exempelvis Sveriges rätt att utforska, utnyttja, bevara och förvalta naturtillgångar inom zonen, när denna rätt hotas av andra stater. Vidare ska det militära försvaret kunna användas inom sådana områden för att upprätthålla och säkra vår försörjning och handel, exempelvis genom att skydda internationella handelsvägar. Det militära försvaret ska kunna genomföra patrullering och övervakning av havsområden och luftrum utanför svenskt territorium.[4] Också detta återspeglas idag den dagliga marina insatsverksamheten till sjöss och lands, där operativ samverkan med andra delar av Försvarsmakten, som t ex flygvapnet, är viktig.

Grunden för marines verksamhet är att, tillsammans med flygvapnet, kontinuerligt kunna hävda Sveriges territoriella integritet – i skärgård, kustnära och fritt till sjöss, på ytan, under vatten och i luften – och där kunna upptäcka och avvisa kränkningar samt i enlighet med internationell rätt värna Sveriges suveränitet och nationella intressen i områden utanför detta. För marinen innebär detta en ständig övervakning av det svenska territorialhavet, den svenska ekonomiska zonen samt vårt närområde. Marinen utför härvidlag ständig ledning och samordning av sjöterritoriell verksamhet samt kontinuerlig underrättelseinhämtning i den marina miljön.

Marin- och flyginsatser för patrullering och övervakning av havsområden och luftrum har med bra resultat även genomförts tillsammans med andra nationer i en multinationell kontext utanför närområdet, t ex ML01 och ML02 i UNIFIL utanför Libanon, ME01, ME02 och ME03 i EUNAVFOR operation ATALANTA och FL01 i operation UNIFIED PROTECTOR.

Vad gäller stöd till civila myndigheter påtalar regeringen att Försvarsmakten bör bidra till en ökad samordning avseende luft- och sjöövervakning och kunna stödja behöriga civila myndigheter i sjöräddning och miljöräddningstjänst i Östersjöregionen samt Skagerrak och Kattegatt. En fördjupning av det befintliga regionala samarbetet runt t.ex. Östersjön bedöms leda till effektivitetsökning. Målet är att öka den totala samhällsnyttan och skapa förutsättningar för ett mer effektivt nyttjande av de sjöverkande svenska myndigheternas resurser och att öka deras maritima operativa effekt.[5] Här bidrar marinen främst genom att fördjupa och utöka samarbetet med Kustbevakningen (KBV) och Sjöfartsverket (SjöV). Förutom rent operativa samarbeten kan här t.ex. nämnas samarbeten som *Sjöstjärnan*, vilket är samlingsnamnet på en myndighetssamverkan inom undervattensområdet som initierats av marinen. Samarbetet syftar till att optimera utnyttjandet av de statliga myndigheternas djupmätnings- och bottenundersökningsresurser samt att samordna myndigheternas samlade kunskaper om djup, objekt och bottenförhållanden.

Även internationella samarbeten för säkerhet och sjöövervakning pågår och utvecklas kontinuerligt genom initiativ och arbete i marinen. Ett bra exempel är *Baltic Ordnance Safety Board* (BOSB) som, på initiativ av den svenska marinen, bildades 2006 i syfte att samla in information om

minor och andra sprängämnen i Östersjön, för att prioritera områden för minröjning samt för att samordna multinationella insatser minröjning över Östersjön. Samarbetet inom BOSB har effektiviserat minröjningsinsatserna och därmed säkerheten för sjöfarare och alla som har havet som arbetsfält. Andra bra exempel är SUCFIS[6] och SUCBAS[7] som båda är maritima samarbeten och informationsutbyten för att effektivisera sjöövervakningen i Östersjöregionen, vilket gynnar sjösäkerhet, säkerhet, miljö och brottsbekämpande insatser i regionen.

Relaterat till insatsverksamhet lyfter regeringen fram att enheter och förband ska kunna verka med endast ett begränsat stöd från civila strukturer i operationsområdet avseende logistik och infrastruktur, ibland långt från Sverige.[8] Detta ställer krav på uthållighet och underhållssäkerhet hos våra marina förband och vissa fartyg samt på marin logistik och då framförallt på den marina basbataljonen, dess rörlighet, resurser, skydd m m samt möjligheter att få bakre stöd från FMLOG och FMV.

Genom internationell samverkan med våra samarbetsländer kan de svenska förbanden även utgöra komponenter i större styrkor med en god samlad förmåga att från havet stödja markoperationer samt tillsammans med andra bidra till att hålla sjövägarna både i vårt närområde och globalt öppna för handelstrafik. Osäkra sjöleder eller hot mot viktiga hamnar, inte minst i vårt närområde, skulle kunna få långtgående konsekvenser för Sveriges ekonomi eftersom Sverige liksom de flesta andra länder är beroende av ett ständigt flöde av råmaterial och varor. Skyddet av dessa strategiska flöden är i och med det ett viktigt nationellt intresse för Sverige att värna men också för alla andra länder i vårt närområde.[9]

Dagens maritima utmaningar går vida utöver ramen för den snäva uppfattningen av försvar i ett scenario av mellanstatliga konflikter. De är långt mer varierande, komplexa, oförutsägbara och sammanflätade. Vi måste alltså kunna hantera ett brett spektra av hot i på den maritima arenan. Maritim terrorism mot havsbaserad kritisk energiinfrastruktur och maritima flöden av energiresurser är ett av dessa. Det är t ex ingen tvekan om att ”terrorminering” i stora hamnar som Rotterdam, Antwerpen eller Göteborg, skulle kunna innebära mycket stora negativa konsekvenser för handel och ekonomi. Ett annat potentiellt hot är terroristers eller statliga aktörers användning av sjöfartsrutter för spridning av massförstörelsevapen. Dessutom måste smuggling av vapen och narkotika samt människohandel piratdåd och väpnade rån till sjöss kunna motarbetas med gemensamma resurser.

Den globala sjötrafiken är betydande och vår välfärd och utveckling är också beroende av den. Hotkällor liksom deras mål har blivit mer varierande. Hot från ickestatliga aktörer till sjöss, oavsett om det är terrorister, pirater eller organiserad brottslighet, har fått allt större betydelse. Dessutom utgör maritima hot utmaningar inte bara i termer av sjömakt och dominans, men också i termer av ekonomisk välfärd, miljöskydd och integritet i våra samhällen. Utvecklingen i vårt närområde ställer kontinuerligt krav på våra marina förmågor och en marin närvaro.

Närområdet – nuläge, utveckling och trender

Jämfört med Försvarsberedningens tidigare omvärldsanalys, *Säkerhet i samverkan* (Ds 2007:46) konstateras nu att utvecklingen i vårt närområde idag sker med hög-

re hastighet och är än mer komplex och svårförutsägbar.[10]

De strategiska förutsättningarna för Sveriges närområde har förändrats och samtidigt ökat i säkerhetspolitisk betydelse. Det är ingen tvekan om att det idag i vårt närområde finns ett ömsesidigt intresse för stabilitet, säkerhet, dialog och samarbete, vilket beror på en allt mer globalt sammanlänkad ekonomi och internationella beroenden. Globaliseringen har lett till ökade flöden av varor, tjänster, kapital, information, idéer och människor. Detta förhållande hänger nära samman med utvecklingen av den internationella sjöfarten, vilken i sin tur ställer krav på en god maritim säkerhet. Utvecklingen pekar allt mer mot att man ska minska kostnaderna genom att minimera lagerhållningen, vilket ställer höga krav på ett ständigt transportflöde där sjötransporter utgör lejonparten. Idag går 95 procent av Sveriges utrikeshandel sjövägen. Hela samhället är beroende av att fartygen når våra hamnar. Sjöfarten på Östersjön är betydande och har ökat stadigt det senaste decenniet. Mer än 2 000 större fartyg är ständigt till sjöss i Östersjön. Utöver containertrafiken står även flödet av strategiska råvaror över och under Östersjön för ökningen, där en betydande del idag utgörs av olja och gas från Ryssland till EU.[11]

Om dagens samhälle ska fungera och levnadsnivån vidmakthållas på den nivå vi vant oss vid krävs alltså kontinuerligt säkra transportflöden till sjöss. Miljön i vårt närområde och globalt är därmed ständigt hotad mot bakgrund av olycksrisker och tidigare nämnda maritima hot. Det finns därmed ett flertal olika typer av påverkan och säkerhetshot mot sjötransporter som vi måste vara förberedda på samt kunna hantera och möta. Hoten mot transportflödena är mångfacetterade och spänner från miljömässig påverkan över otillräcklig infrastruktur till avsiktliga åtgärder, som t ex terror, kriminalitet och piratdåd. Möjligheterna att skydda sig mot dessa ökar avsevärt om samordnings- och samverkansförmågan fungerar på ett bra sätt mellan olika nationer och myndigheter (civila och militära) samt icke statliga organisationer. I förlängningen ställer detta till del nya krav på marinen och dess förmåga att samverka med andra myndigheter och nationer.

Den strategiska bilden i vårt närområde påverkas även av att flera nationer vill utnyttja naturresurserna och hävda nationella intressen på kontinentalsockeln i Arktis, på grund av fortsatta globala behov av exploatering av energitillgångar och naturresurser. Handelssjöfarten kan få nya och kortare vägar för sjötransporter över Arktis i och med klimatförändringarna. Arktis och Barentsregionensstrategiska betydelse ökar i takt med en stegrad ekonomisk aktivitet.[12]

Den militära multinationella övningsverksamheten i närområdet till sjöss och i luften har under senare år successivt ökat i omfattning. Det genomförs årligen ett flertal internationella övningar där olika typer av stridskrafter och ett flertal nationer, däribland Sverige, samövar, som t ex i NORTHERN COAST, BALTOPS, OPEN SPIRIT, COLD RESPONSE och STEADFAST JAZZ. Internationellt samarbete inom sjöövervakning, miljö och sjöräddning är utvecklat bland östersjönationerna. Denna verksamhet utvecklar interoperabilitet i bred mening samt prövar i viss omfattning även vår förmåga att ge och ta emot stöd i t ex i våra hamnar, flygplatser och marina basområden.

De senaste årens finansiella och ekonomiska kris har lett till en minskning av försvarssatsningarna i Europa och USA. Den globala ekonomiska tyngdpunkten har för-

skjutits alltmer mot Asien, vilket lett till att USA säkerhetspolitiskt ombalanserar mot Asien och Stilla havet. Samtidigt fortsätter Ryssland reformeringen och moderniseringen av sina väpnade styrkor.[13] Den ryska stormaktsambitionen tar sig tydligast uttryck i en uppbyggnad av en ökad militär förmåga. Från ett marint perspektiv är detta mycket tydligt. Den ryska Östersjömarinen har påtagligt ökat sin provturs- och övningsverksamhet på havet och i luften under senare år. En tillförsel av nya moderna stridsfartyg har påbörjats. Medeltungt bombflyg har vid flera tillfällen i år genomfört övningar över Östersjön samt förbekämpning med efterföljande luftlandsättning och landstigning har återigen övats under övningen ZAPAD. Även den ryska fartygs- och flygburna signalspaningen i närområdet har blivit mer aktiv och framskjuten. Sverige tillsammans med Finland utgör i detta sammanhang ett säkerhetspolitiskt gränsland i norr mellan Ryssland och Nato.

Den internationella militärtekniska utvecklingen har under många år varit snabb, vilket även påverkat den maritima arenan under, på och över havet samt i rymden. Den nya tekniken har fört med sig nya sensorer och vapen med längre räckvidder och bättre prestanda samt på såväl strategisk, operativ och taktisk som stridsteknisk nivå en allt större utbredning av nätverksbaserade system i kombination med autonoma sådana. Resultatet av detta har medfört möjligheter att övervaka och kontrollera stora områden med relativt få enheter.

Utvecklingen av operationer med specialförband, ubåtar, informations- och nätverksoperationer, fjärrstridsmedel som kryssningsrobotar, lättrörliga förband etc. har öppnat nya möjligheter i krigföringen. Ett storanfall eller strategiskt överfall mot Sverige är därför inte längre särskilt troligt. Det handlar istället sannolikt om att vi ska kunna gardera oss mot hot som störningar mot sjöfarten, upprepade kränkningar, infiltration, sabotage, attacker mot vitala samhällsfunktioner och svenska intressen, besättande av strategisk terräng m m, där möjliga marina mål skulle kunna vara maritim infrastruktur, hamnar, farleder och handelssjöfart men även våra sensorer, ubåtar, stridsfartyg och baser samt nyckelpersonal.

Mot bakgrund av ovanstående utveckling skulle ett eventuellt anfall med fjärrstridsmedel och sabotageförband snabbt kunna följas av angrepp mot strategiskt viktiga områden med lättrörliga kombinerade stridsgrupper. Ett operationsområde skulle därefter kunna avreglas och kontrolleras av långräckviddiga sensor- och vapensystem med förstärkning av flyg- och sjöstridskrafter.

För marina operationer under fred, kris och konflikt i vårt närområde påverkar ovanstående utveckling och trender kraven på våra marina förmågor, vilka även måste sättas i relation till miljön och militärgeografin i vårt operationsområde.

Operativ miljö och militärgeografi i vårt närområde

Östersjön, Skagerak och Kattegatt karaktäriseras idag av hög trafikintensitet med färjor, handelsfartyg, fiske- och nöjesbåtar. Militärgeografin medger ett förhållandevis begränsat operativt utrymme med korta distanser och brist på operativt djup för försvar och manöver. Detta leder till relativt korta reaktionstider från upptäckt till insats. Förhållandena i vårt marina närområde lämpar sig mycket väl för såväl ubåts- som minkrigföring, vilket det finns ett otal bevis på inte minst från tidigare konflikter

och krig i närområdet. Samtidigt bidrar samma förhållanden till att försvåra detektering, klassificering och identifiering vid ubåtsjakt och minjakt.

Undervattensmiljö, djup- och bottenförhållande, topografi, skärgårdsmiljö, klimat, isförhållande etc i vårt närområde ställer ofta höga och speciella krav på miljöanpassning av marina plattformar, sensorer och vapensystem samt marin taktik och stridsteknik. De marina system som förkommer i vårt närområde är i många fall också specialiserade och skulle i kris och konflikt kunna utgöra ett brett hotspektra, med innehåll av sjö- och luftmålsrobotar, minor, torpeder, artilleri, undervattenssystem och specialenheter optimerade för grunda vatten.

Sveriges strategiska läge vid Östersjöutloppen och Östersjön som transportväg gör att Östersjön söder om Ålandsförträngningen är viktig för oss och andra östersjöstater. Ur ett militärt perspektiv får Gotland en stor betydelse för östersjötrafiken. Vid en kris eller väpnat angrepp är Sveriges bevarande som nation ett kärnintresse, vilket gör att Mälardalsområdet är ett prioriterat område för Försvarsmakten. Östersjöutloppen innefattar även Bälten och Öresund samt västkusten varför Sverige kommer att behöva hantera en operationsriktning även västerut. Särskilt viktiga är hamnanläggningarna i Göteborgsområdet eftersom den allra största delen av vår utrikeshandel går via dessa hamnar. Skyddet av sjöfarten till dessa hamnar är därför centralt för samhällets funktion. Eftersom vår huvudsakliga operationsriktning är Östersjön söder om Ålandsförträngningen så kommer västkusten att behöva hanteras som en sekundär riktning och då främst för marin- och flygstridskrafter. Övre Norrland med tillgång till naturtillgångar och viktig infrastruktur för den geopolitiska utvecklingen i Arktis gör att detta på sikt kan bli en viktig del av vårt operationsområde.

Den strategiska och operativa situationen i vårt närområde samt vår operativa miljö och militärgeografi påverkar och formar kraven på marinstridskrafternas uppgifter, operativa krav och marina koncept, varför det i detta sammanhang är betydelsefullt att belysa även dessa.

Marina uppgifter och operativa koncept

Marinen bidrar kontinuerligt till att upprätthålla vår territoriella integritet och ingriper vid kränkningar. Marinen skyddar även svenska fartyg och därtill kopplade resurser på svenskt vatten och i vår ekonomiska zon. Vidare skyddar marinen sjövägar längst svensk kust, sjöfart till och från Sverige samt för oss viktig marin infrastruktur. I händelse av kris och konflikt ska marinen motverka väpnade insatser av mindre eller större omfattning och bidra till vår förmåga att motstå krav på politiska eftergifter och utpressning samt kunna stödja samhället vid nationella påfrestningar. Marinen ska även kunna delta i internationella operationer och vid behov kunna bidra med förmågor för att evakuera svenska medborgare från oroshärdar i världen.

Syftet med marin operativ verksamhet är ytterst att upprätta kontroll eller att bestrida en motståndares möjlighet att utöva kontroll över verksamheten i hela eller delar av ett operationsområde. Marin operativ verksamhet omfattar alla förband, oavsett tillhörighet, då verksamhet genomförs som kan kopplas med marinoperativa mål inom ramen för en operation. Kontroll i ett maritimt område innebär möjlighet att kontrollera och påverka motståndaren – i luften, på och under havsytan och i an-

gränsande markområden. Marin operativ kontroll har uppnåtts då svenska och/eller allierades mark-, marin- eller luftstridskrafters verksamhet kan genomföras med en i förväg accepterad säkerhet och rörelsefrihet.

Marinens tre operativa koncept, *sjöövervakningsoperation, sjöfartsskyddsoperation* samt *kustförsvarsoperation*, dimensionerar marinstridskrafternas förmåga att enskilt eller i samverkan med övriga delar av Försvarsmakten lösa ställda uppgifter. Koncepten är delar i ett större sammanhang och genomförs tillsammans med andra delar av Försvarsmakten och/eller andra myndigheter.

Marinens kontinuerliga förmåga att upptäcka kränkningar genomförs inom ramen för en ständigt pågående sjöövervakningsoperation, vilken förstärks genom nationell myndighets- och nationssamverkan. Under begränsad tid kan i prioriterade områden en högre ambition avseende möjligheter till ingripande skapas. I dessa fall används de stående krigsförbanden ur marinen, vilka kan förstärkas med andra enheter, exempelvis sjöoperativ helikopter, ASC890,[14] KBV flygplan och/eller FFK:s[15] flygplan. Inom ramen för uppgiften att med befintliga förmågor och resurser vid behov kunna bistå övriga samhället har marinen förmåga att genom myndighetssamarbete, -samverkan och -samordning med KBV, polisen och SjöV m fl kunna bidra vid marina säkerhetsoperationer, sjöräddning och miljöräddningstjänst.

Marina enheter, fartyg och förband kan under tidsbegränsade insatser i prioriterade områden indelas i tillfälliga stridsgrupper för genomförande av sjöfartskyddsoperationer.[16] Tidsomfattningen och de ingående förbanden kommer att påverkas av parallell operativ verksamhet. Myndighets- och nationssamverkan, med anledning av såväl nationell som internationell civil sjöfart kommer även här vara en vital del.

I händelse av att säkerhetsutvecklingen i närområdet allvarligt försämras och risken för ett väpnat angrepp mot landet ökar är vårt behov av underrättelser mycket viktigt. Om marinstridskrafterna ska kunna bidra till att verka dämpande och avhållande är det även viktigt att vi har förmåga att uppträda tidigt och resolut långt ut i prioriterade områden. Samtidigt kvarstår uppgifterna att hävda territoriell integritet och skydda sjöfarten. Vi måste även förbereda för och tidigt kunna upprätta kontroll över prioriterade leder, hamnar och basområden för att kunna ge eller ta emot stöd från annan part. I händelse av ett väpnat angrepp ställer kombinationen av flerfunktionssystem samt antal i de marina förbanden krav på tydliga prioriteringar kopplat till verksamhet, områden och tider över de olika skedena under insatsen. För att säkerställa både gemensamma måldata som överlevnad för våra stridskrafter används en gemensam sensortaktik.

Vår militärgeografi nyttjas både för egna behov, exempelvis används skärgårdsmiljön för ombasering av stridskrafter, samt utgångsläge för fortsatt strid. Militärgeografin ska också användas och där så är möjligt förstärkas genom egna åtgärder för att begränsa en angripares rörlighet och handlingsfrihet. Marinen har här ansvaret för samordning av sjömålsbekämpning över största möjliga djup för att uppnå operativa och strategiska fördelar mot en angripare.

Våra marina förmågor idag – behövs de?

Marinen innehar idag olika förmågor, vilka utvecklats och vidmakthållits utifrån operativa krav. De marina förmågorna måste

hållas aktuella och relaterade operativ miljö, uppgifter och koncept. De övergripande svenska marina uppgiftsrelaterade förmågorna, vilka ingår i olika typiska svenska marina uppgifter och operativa marina koncept enligt ovan kan beskrivas som förmåga till:

- yt- och luftmålsbekämpning,
- undervattensstrid,[17]
- skydd av sjötransporter,
- strid i skärgårdsmiljö,
- amfibisk övergång,[18]
- deltagande i internationella insatser,
- offensiva insatser mot/på en angripares/aktörs territorium.

Uppgifter och krav har alltså resulterat i ovan nämnda övergripande förmågor för marinen. För att möjliggöra insatser med resurser utvecklade för dessa förmågor erfordras marin ledning och logistik. Härutöver ska förmåga finnas att vid behov stödja samhället vid svåra påfrestningar.

En fortsatt omstrukturering av Försvarsmakten i en oförändrad försvarsekonomi leder till allt hårdare ekonomiska besparings- och rationaliseringskrav, tvingande prioriteringar och till slut viktiga vägval. Försvarsmakten står inför omfattande behov av materielinvesteringar under 2020-talet, däribland flera viktiga marina system. Sannolikheten är överhängande för att detta i det längre perspektivet kommer att leda till att antalet fartyg och förband, som redan nått ett kritiskt lågt antal, nedgår ytterligare, vilket medför att delar av eller hela förmågor inte längre kommer att kunna vidmakthållas. Jag påstår därför att denna situation kan komma att innebära katastrofala följder för vår försvarsförmåga och därmed för stabiliteten i vårt närområde.

Varför är det då viktigt att vidmakthålla och utveckla våra marina förmågor? Svaret på denna fråga skulle enkelt och kortfattat kunna förklaras mot bakgrund av de uppgifter och inriktningar som givits till Försvarsmakten med att; nuvarande säkerhetspolitiska lösning ställer krav på en svensk marin med nämnda förmågor för att kunna lösa dagens marina insatser. Det finns emellertid anledning att i detta sammanhang förtydliga och i något fylligare ordalag lyfta fram marinens verksamhet och vad den till vardags innebär.

Marinens verksamhet bidrar kontinuerligt och aktivt till ett gott säkerhetsläge och en tröskeleffekt. Mycket av den årliga verksamheten i Försvarsmakten bidrar på ett aktivt sätt till att stabilisera säkerhetsläget i vårt närområde. Att svenska marina förband regelbundet visar närvaro samt på olika sätt uppträder och övar i vårt närområde är viktigt för att tydligt understryka våra svenska nationella intressen och vår vilja att aktivt värna om dessa. Detta är också ett viktigt led i vår förmåga att genom insamling av underrättelser bidra till vår lägesbild, omvärldsuppfattning och förvarning samt vid behov kunna delta med resurser i sjöfartsskydd och sjöräddningsverksamhet.

Dagens marina förband och enheter, som vidmakthåller och utvecklar våra befintliga övergripande uppgiftsrelaterade förmågor, har under lång tid byggts upp och specialiserats främst för att kunna fungera och möta de krav som ställs i vårt närområde. Det finns tveklöst ett nationellt behov av nämnda marina förmågor om vi vill ha kvar en svensk marin försvarsförmåga utan betydande brister. Ökade krav på att kunna verka tillsammans med andra, främst i närområdet, har medfört att kraven på interoperabilitet ökat. En utvecklad interoperabilitet har i sin tur medfört att

svenska marina förband även kunnat ställas i beredskap för och sättas in i internationella operationer utanför vårt närområde.

Marinen deltar regelbundet i ett flertal olika marina övningar, där huvuddelen idag genomförs tillsammans med andra i en multinationell kontext. Detta är ett tydligt och bra sätt att visa närvaro och förmåga, ofta tillsammans med andra. T ex har marinen årligen deltagit i ett flera multinationella marina övningar, som t ex BALTOPS, NORTHERN COAST, OPEN SPIRIT och COLD RESPONSE. Ofta integreras både insats- och övningsverksamhet, t ex sjömin- och ammunitionsröjning, sjöövervakning och bevakning inom ramen för tillämpade marina övningar. Denna övningsverksamhet leder till en bättre interoperabilitet, samarbetsförmåga, förståelse, förtroende, kunskap och färdighet bland de deltagande nationerna samt påvisar även en vilja och förmåga att verka i operationer tillsammans under gemensam ledning och med gemensamma mål. Internationell marin övningsverksamhet tillsammans med ett flertal bilaterala och regionala samarbeten bidrar aktivt till en bättre gemensam säkerhet i våra omgivande farvatten samt skapar samtidigt nätverk och förtroende bland de deltagande länderna.[19]

Svenska örlogsfartyg och marina förbandsdelar genomför emellanåt besök i våra grannländer i enlighet med en arrangemangsplan, vilket även andra länders örlogsfartyg genomför i svenska hamnar. Ett örlogsbesök är ofta en tydlig säkerhetspolitisk markering, som understryker viljan till goda relationer och förbindelser mellan berörda länder, men är också ett utmärkt tillfälle att skapa förståelse och professionella relationer mellan mariner. Inte sällan används fartyg som plattform för ambassadörer i möten med värdlandets motsvarigheter. Även besök med förbandsdelar och personal genomförs i olika syften, också dessa bidrar till goda relationer och förtroende.

Vår försvarsförmåga och beredskap förutsätter en god omvärldsuppfattning, vilken bygger på en väl fungerande underrättelseinhämtning, analys och delgivning. Kunskap bidrar till förvarning och framförhållning och är en styrka. Till denna bidrar marina system i stor omfattning idag, som t ex radarstationer, undervattensspaningssystem, signalspaningsfartyg, ubåtar och stridsfartyg. Våra ubåtar är här en mycket viktig resurs som i fredstid samt i alla kris och konfliktnivåer möjliggör en framskjuten, offensiv och dold förmåga till underrättelseinhämtning, spaning, rekognosering, specialoperationer och anfall.

Vid en utdragen kris eller konflikt i vårt närområde kommer de marina förmågorna tillsammans m fl andra att spela en mycket viktig roll i att hålla prioriterade sjövägar och hamnar öppna och skydda sjöfarten. Ytterst bidrar Försvarsmaktens sammantagna resurser till att verka avhållande för angrepp och till att skapa en militär tröskeleffekt vid ett eventuellt väpnat angrepp. I detta sammanhang är marin och luftstridskrafter i samverkan initialt av stor operativ betydelse.

Svaret på frågan om dagens marina förmågor behövs nu och i framtiden är därför entydigt – ”Ja”. Men behöver då ändå huvudkursen korrigeras något mot framtiden?

Marina förmågor idag och imorgon – Diskussion

Mot bakgrund av uppgifter, utvecklingen i närområdet och operativa krav etc finns

det inget som påvisar att de förmågor som våra marina system innehar idag inte skulle behövas framgent. Utvecklingen i vårt närområde, vår operativa miljö och militärgeografin talar snarare för motsatsen samt för att vissa förmågor behöver utvecklas ytterligare eller kompletteras. Våra marina system behövs, används och har kontinuerligt en viktig roll i fredstid och i låga konfliktnivåer över hela insatsspektret upp till väpnad strid. En eventuell framtida kris eller incident i vårt närområde kommer sannolikt också att behöva mötas med främst en sjö- och luftoperativ tyngdpunkt. Dessa stridskrafter kan tillsammans skapa en tröskeleffekt som kan verka avhållande från angrepp. Att då avsäga sig någon förmåga genom att avveckla ett marint system eller hel förmåga kommer direkt att leda till mycket allvarliga operativa brister och begränsningar. Att i framtiden till en godtagbar nivå återta en förmåga som lagts ner kommer dessutom, om det över huvud taget låter sig göras, att ta lång tid och kräva betydande investeringar. Utan dagens marina förmågor kommer vi heller inte att kunna lösa idag ställda uppgifter till Försvarsmakten.

Eftersom våra marina förbandstyper redan har utformats för att innehålla kvalitet framför kvantitet samt är hårt specialiserade för miljön i närområdet som vi har att verka i, tillhör dessa definitivt de som är kritiska att behålla ur ett nationellt perspektiv. Våra marina stridskrafter är väl utformade för att bidra till en hög tröskeleffekt samt anpassade och övade för att kunna användas tillsammans med andra. Det är således av stor vikt att vi värnar om, vidmakthåller och tillsammans med andra utvecklar våra svenska marina förmågor av idag.[20]

Mot bakgrund av given inriktning och uppgifter bör vidmakthållande och utveckling säkerställas för de marina uppgiftsrelaterade förmågorna, vilka återfinns i våra fyra marina hörnpelare: ubåts-, stridsfartygs-, minröjnings- och amfibiesystemet och till dessa en marin lednings- och logistikförmåga. Utvecklingen av de marina systemen måste på något sätt även förhålla sig till här tidigare beskrivna utmaningar och möjligheter avseende utveckling och trender i vår omvärld och i närområdet. I detta stycke måste vi bland annat undersöka Försvarsmaktens möjligheter att möta och själv utnyttja system i samverkan, fjärrstridsmedel och långräckviddig bekämpningsförmåga, cyberförmåga samt obemannade system. Här har vi bland annat goda skäl att utveckla vår samlade förmåga att samordnat utnyttja vapensystem samt aktiva och passiva sensorer i land, på fartyg, flygplan och helikoptrar för att uppnå taktiska och operativa fördelar i skydd, detektering, klassificering, identifiering, målinmätning och bekämpning.

För marinens del kommer utvecklingen sannolikt att bland annat påverka vårt val av nästa generations sjömålsrobot, vilken även bör övervägas att ges långräckviddig förmåga att bekämpa mål på land och mål i en komplicerad och störd miljö. Även taktiskt användande av UAV och AUV för övervakning, sjöfartskontroll och spaning på ytan och under vattnet, bärande av motmedel och skenmål, minröjning, rekognosering m m bör på sikt övervägas för anskaffning i syfte att effektivisera och kanske i vissa fall på sikt ersätta andra system.

Det finns följaktligen ingen anledning att drastiskt lägga om huvudkursen för marinen, men den behöver justeras för att möta framtiden med dess osäkerheter och utmaningar. Vi behöver i vissa delar återta och utveckla vår operativa förmåga i närområdet. I detta stycke är för marinen undervattensstrid, sjöfartsskydd och luftför-

svar högt prioriterade. En avgörande framgångsfaktor är i detta stycke att kunna verka i för uppgiften sammansatta marina stridsgrupper tillsammans med andra delar av Försvarsmakten, andra nationer och myndigheter.

Vilka är då de viktigaste faktorerna för att säkerställa att våra befintliga marina förmågor kan vidmakthållas och utvecklas åt rätt håll? Jag påstår här att utvecklingen i marinen ska omhänderta marina förmåge- och kompetensbehov samt måste präglas av långsiktighet. Det är viktigt att det finns en balans i utvecklingen av teknik, taktik, utbildning och infrastruktur. En producerbar, stabil och långsiktig materiel- och personalförsörjningsplan är härvid en förutsättning och av vital betydelse för vidmakthållande och utveckling av våra marina förmågor idag och i framtiden. Detta ställer krav på en långsiktig och väl avvägd ekonomi som under vissa år kan anpassas och förstärkas för att möjliggöra investeringsbehov. I en begränsad ekonomi behöver vi även en gemensam realistisk syn och acceptans för behovet av prioriteringar och risktagningar, då alla identifierade materielbehov inte kommer att kunna uppfyllas.

Utöver ovanstående krav på långsiktighet är bemanningsgraden av stridsfartygen den enskilt viktigaste frågan för marinens utveckling på kort och medellång sikt. Våra fartygsförband bör vara kontinuerligt fullbemannade, för att både kunna ha hög beredskap och ingripa med kort förvarning samt för att kunna säkerställa egen taktikutveckling. För att marinen ska kunna rekrytera, tillväxa, behålla kompetenser samt utveckla marina operativa förmågor, måste fartyg och förband tillåtas ha en bemanningsgrad, och ett gångtidsuttag, som tillåter en relevant insats- och övningsverksamhet. En särskild genomlysning och framtagning av personalflödet i de marina förbanden ska genomföras, och förslag ska tas fram för att öka handlingsfriheten för de sjögående förbanden, samtidigt som behovet av instruktörer vid våra skolor och centra säkerställs.

Olika sätt att öka antalet tidvis tjänstgörande officerare ska undersökas. Rekrytering och fullt införande av specialistofficerssystemet är också viktiga områden för marinens totala utveckling. För att vi ska lyckas bedöms det krävas acceptans för en marinspecifik lösning som till delar kan avvika från övrigt i Försvarsmakten främst kopplat till krav på hög tillgänglighet, graden av ”stående förband” samt ”fåtalighetsproblematiken”.

Samverkan med andra myndigheter, organisationer och länder ska fortsatt utvecklas för att kunna delta i marina säkerhetsoperationer. Som en del i detta utvecklas det operativa utbytet av sjölägesinformation genom nationella och internationella samarbeten. Även områden som innefattar utnyttjande av en gemensam infrastruktur och logistik för de sjöverkande myndigheterna ska tillvaratas och utvecklas. Möjliga exempel i detta avseende är marinens basresurser i örlogshamnarna Karlskrona och Hårsfjärden/Muskö, Tånguddens hamn och infrastruktur i Göteborg och KBV kustpostering i Slite som tämligen omgående skulle kunna börja samutnyttjas och anpassas för basering och logistikstöd av enheter ur såväl Försvarsmakten som KBV, SjöV, polisen och kommunal räddningstjänst. Ett annat exempel är gemensamt nyttjande och bemanning av infrastruktur för gemensam utbildning och övning, som t ex delar av de som finns vid sjöstridsskolan i Karlskrona.

Mot bakgrund av vår befintliga höga nationella förmåga och tekniknivå samt att våra omgivande vatten alltjämt lämpar sig mycket väl för undervattensstrid är vår

ubåtskompetens och vårt ubåtssystem av strategisk betydelse för vår omvärldsuppfattning, våra möjligheter att skydda sjöfart, vår tröskeleffekt och vårt djupförsvar. Ubåtens förmåga att delta mer aktivt i den gemensamma underrättelseinhämtningen, i den gemensamma striden och i specialoperationer måste utvecklas samtidigt som den autonoma förmågan bibehålls. Relativt vårt behov av omvärldsuppfattning, underrättelser och tidig förvarning är det naturligt att nästa generations ubåt fortsatt utvecklas mot att vara en viktig underrättelseplattform.

Vårt behov av fria sjövägar och hamnar i närområdet ställer krav på att förmågan till sjöminröjning både på stora djup till havs, kustnära, i skärgård och intill kaj-/strandkanten måste kunna vidmakthållas. Vid en framtida omsättning av minröjningsfartyg av Kosterklass bör modulärt sammansatta system av olika typer av sensorer och autonoma farkoster för minjakt övervägas, i syfte att skapa handlingsfrihet avseende framtida minröjningssystem på längre sikt.

De reella operativa behoven av att kunna verka i alla konfliktnivåer och miljöer i vårt närområde, dimensionerar de fåtal stridsfartyg, främst Visby-korvetterna, som vi idag förfogar över. Det är därför viktigt att dessa fortsatt vidmakthålls och utvecklas för sjöstrid i alla de tre marina dimensionerna: över, på och under ytan. En framtida planerad anskaffning av nästa generations stridsfartyg (NGS) kommer i realiteten inte att i någon större omfattning påverka numerären stridsfartyg, så att dessa skulle kunna anskaffas enkom för en specifik operationstyp. Därför är det viktigt att NGS utvecklas i syfte att till rätt ambitionsnivå kunna verka i samtliga marina operationstyper och i alla konfliktnivåer. De operativa krav som detta genererar tillsammans med erfarenheter, miljön i närområdet och vår marina logistikförmåga, påvisar att NGS bör ha god uthållighet, sjötålighet samt en god ledningsförmåga. Den sjöoperativa helikoptern är en integrerad del i sjöoperativ verksamhet, främst i ubåtsjakt och ytstrid, men även i sjöövervakning och sjöräddning. Mot bakgrund av detta och helikopterflottiljens begränsningar i frambasering är det följaktligen lämpligt att NGS kan ta emot, tanka och vapenkomplettera helikopter 14B ombord. För att förbättra förmågan till luftförsvar och utveckla förmågan att luftförsvara andra fartyg och skyddsobjekt, områden till sjöss och över land mot sjömålsrobotar, kryssningsrobotar etc bör luftförsvarsförmågan utvecklas att omfatta även luftvärnsrobotar till korvett typ Visby och därefter till NGS.

Förmåga till samordnad strid, såväl nationellt som internationellt, bör utvecklas. Ett integrerat luftförsvarskoncept bör byggas där marinstridskrafter, luftstridskrafterna och markbaserat långräckviddigt luftvärn samverkar i realtid med system i samverkan. Ett sådant integrerat luftförsvarskoncept skulle kunna skydda sjö- och landområden mot kryssningsrobotar och stridsflygplan samt ballistiska robotar. Strid med system i samverkan möjliggör även samordnad sjömålsbekämpning med längre effektiva räckvidder och högre samordnad effekt samt ett bättre taktiskt utnyttjande av våra stridskrafter.

Amfibiebataljonen är en integrerad och avgörande del i den marinoperativa helheten. Det är också ett unikt lättrörligt och, för vår operativa miljö, specialiserat förband som måste prioriteras mot operativa uppgifter i amfibisk miljö, men då så krävs även har förmåga att lösa begränsade markoperativa uppgifter. Förbandet ska fortsatt utveckla förmågan till kvalificerad

väpnad strid mot sjö- och markmål och att verka i övergången mellan land och vatten och i synnerhet svensk skärgårdsterräng. Samtliga stridsbåtar i amfibiebataljonen bör därför uppgraderas för att säkerställa förbandets skydd, rörlighet och effekt.

Kommande logistikkoncept bör utnyttja den större inneboende uthålligheten i de nylevererade och kommande plattformarna, och utformas i syfte att skapa resursmässig balans. För att kunna uppnå rationalitet och effektivitet bör den marina logistiken utvecklas mot en central prioriterande, samordnande och stödjande funktion – marin basbataljon. Systemet ska fortsatt vara modulärt och flexibelt i syfte att kunna stödja en behovssammansatt marin insatsstyrka. Målbilden är att den marina basbataljonen ska utgöra en ständigt aktiv FLS (Forward Logistic Site) för svenska marina enheter. Stöd till annat land eller organisation (Host Nation Support, HNS) ska vidareutvecklas.

Ledningssystem ska utvecklas mot förmåga till gemensam ledning och gemensam lägesbild, såväl nationellt som internationellt, varvid införandet av ett internationellt interoperabelt länksystem för dataöverföring har en absolut särställning.[21] Samtidigt ska en nationell krypterad länk bibehållas.

Dagens marin är en produkt av många decenniers ansträngningar och anpassningar till miljön och utvecklingen i vårt närområde, den är materieltung och har på senare år byggts upp med kvalitet på bekostnad av kvantitet, varför de förmågor som idag finns är kritiska att behålla och utveckla ur ett svenskt nationellt perspektiv. Våra marina förmågor i närområdet är av väsentligt intresse för Sverige, i synnerhet då det gäller undervattensdomänen med förmågor till ubåtsoperationer, ubåtsjakt, sjöminering och minröjning. Det är nu hög tid att lägga grunden för långsiktighet och stabilitet i vår försvarsplanering och samtidigt säkra våra unika nationella kompetenser och förmågor för framtiden, t ex inom ubåtsområdet. En kontinuerlig utveckling – personellt, materiellt och operativt – är en förutsättning för att marinen ska kunna vara en trovärdig och relevant del av morgondagens försvarsmakt bortom 2020. Förutsättningarna och grunden för vår framtida försvarsförmåga skapas just nu och är beroende av vad Sverige vill och har möjlighet till. En tydligt uttryckt nationell säkerhetsstrategi och styrning kopplad till en långsiktig ekonomi är en förutsättning för ett tillgängligt och användbart försvar. I avvaktan på detta styr marinen med hög beredskap för korrigeringar vidare mot framtiden med satt huvudkurs.

Författaren är konteramiral, marinchef och ledamot av KKrVA.

Noter

1. *Vägval i en globaliserad värld*, Ds 2013:33, kap 14.6.2 – *Konsekvenser för det militära försvaret*, s 227.
2. *Ett användbart försvar,* Regeringsproposition 2008/09:140.
3. Ibid.
4. Ibid.
5. Ibid.
6. Sea Surveillance Co-operation Finland Sweden.
7. Sea Surveillance Co-operation Baltic States.
8. Op cit, se not 2.
9. Ibid.
10. *Vägval i en globaliserad värld*, Ds 2013:33, Regeringskansliet, Försvarsdepartementet, Försvarsberedningen.
11. Havsmiljöinsitutet, *http://www.havsmiljoinstitutet.se/hav-och-samhalle/sjofart/*
12. *STUDIE SJÖ 121201A – Arenastudie Sjö*, slutrapport 2012, 2013-0405 21120:55756.
13. Op cit, se not 10.
14. Airborne Surveillance and Control.
15. Frivilliga Flygkåren.
16. T ex min- och ammunitionsröjningsinsatser, skydd mot piratverksamhet och maritim terrorism etc.
17. Ubåtsoperationer, ubåtsjakt, min och minröjning.
18. Förmåga att tillföra, kontrollera och verka med sensorer och vapen i övergången mellan hav och kust.
19. T ex SUCBAS och BOSB, vilka tidigare omnämnts.
20. Detta ligger väl i linje med de rekommendationer som ges i Försvarsmaktens redovisning av perspektivstudien 2013, 2013-10-01, FM 2013-276:1, på s 57-58.
21. Här avses Link 22.

KKrVAHT kvalitetssäkrad

Det norska kvalitetssäkringssystemet för akademisk litteratur, NSD, har tilldelat KKrVAHT nivå 1 på sin bedömningsskala. Detta är viktigt för författare som skriver i tidskriften, exempelvis när de ska söka tjänster, forskningsmedel etc. Det är också viktigt för tidskriftens prestige. De flesta tidskrifter och förlag är inte poängsatta över huvud taget, och högsta poäng som ges är 2. Att överhuvudtaget vara på listan är en stor merit och utan det sedan ett antal år tillämpade peer review förfarandet hade detta inte varit möjligt.

Detta system har stor betydelse i Sverige, eftersom det inte finns någon motsvarighet i vårt land.

Se också *https://dbh.nsd.uib.no.publiseringskanaler/Forside*

Tommy Jeppsson
Redaktör KKrVAHT

Amerikanerne ute, russerne inne og tyskerne oppe?

Inträdesanförande i KkrVA avd VI den 12 mars 2014 av Rolf Tamnes

Résumé

NATO's first Secretary General, Lord Ismay, stated that the goal of the Alliance was "to keep the Russians out, the Americans in, and the Germans down". His words were a precise and elegant characterization of NATO's purpose from its inception in 1949 and onwards. My approach is not normative. The purpose of this article is to elucidate a scenario with an alternative power constellation: "the Americans out, the Russians in, and the Germans up". I also raise the question: What could be the geopolitical and security consequences of such a scenario for Northern Europe?

MANGE AV OSS har vokst opp med troen på det opplyste fremskrittet og moderniteten – med demokrati, rettsstat og markedsøkonomi som bærende prinsipper. Tiden etter 1980 syntes å befeste posisjonen til disse grunnideene. Mange land i Afrika og Latin-Amerika, som vi pleide å omtale som den tilbakestående tredje verden, fikk demokratiske styresett, omstilte økonomien i nyliberal retning og opplevde sterk vekst. Det totalitære sovjetimperiet falt, og vi håpet å være på vei mot "a Europe whole and free". EU bekreftet sin posisjon som et fredsprosjekt, som ga husly til mange nye land og forkynte frihet, vekst og solidaritet. Ikke merkelig at mange akademikere og meningsbærere fremholdt at vi sto overfor et historisk tidsskille, et definitivt gjennombrudd for et globalt, multilateralt samfunn bygd på liberale ideer.

Tok vi feil? I Det store Midtøsten, fra Vest-Afrika til India, er det ingen fremgang å spore, tvert om. Her er mye økonomisk, sosial og politisk elendighet. Her er dype konflikter, mye vold og mye ekstrem islamisme som også truer land og folk langt bortenfor regionen. Og det brukes penger til militært utstyr som aldri før. EU-prosjektet har vært utsatt for så alvorlige prøvelser at fortidens spøkelser – splittelse og krig på eget kontinent – har dukket opp igjen i vår bevissthet. Russland er tilbake som en utfordrende stormakt, et autoritært og antivestlig regime som okkuperer og annekterer territorier på gammeldags vis og søker å styrke sin stormaktsposisjon gjennom etableringen av en eurasisk innflytelsessfære. Og enda mer fundamentalt: Det maktpolitiske tyngdepunkt forskyver seg mot Asia og Stillehavet. Kina og India var størst i verden mer eller mindre sammenhengende i to tusen år frem til begynnelsen på 1800-tallet. Gjennom de neste to hundre årene har noen få europeiske stormakter og USA vært de ledende. Nå svinger pendelen tilbake, i dobbel forstand, til regioner utenfor den atlantiske verden og til stater i vekst som ikke bryr seg så mye om liberalt demokrati eller solidaritetspolitikk.

Hvor går vi egentlig? Mange er sysselsatt med fremtidsanalyser. Offentlige myndigheter, etterretningstjenester og forskningsmiljøer utgir sine global trends, world eller strategic outlooks, sikkerhetspolitiske omverden-analyser eller hva de nå kalles. Metoden varierer fra det kvalitative til det kvantitative, med morfologisk metode som litt av begge deler, vel kjent i både Norge og Sverige. En norsk analyse av Russlands fremtid endte eksempelvis opp med 629 856 scenarier som så ble nedskalert til fem.[1] Mange av fremtidsstudiene gir nyttig innsikt, men de er ofte så komplekse at man etter lesning knapt erindrer budskapet.

Jeg velger meg en mye enklere tilnærming, inspirert av Natos første generalsekretær, Lord Ismay, som skal ha sagt at Alliansens mål var "å holde russerne ute, amerikanerne inne og tyskerne nede". En ytterst presis og poengtert beskrivelse av Natos hovedidé ved etableringen i 1949 og fremover. Jeg velger meg det samme trekløveret, for å drøfte et scenario: Kan man tenke seg en fremtidig situasjon med motsatte posisjoner, med "amerikanerne ute, russerne inne og tyskerne oppe"? Hvilke konsekvenser kan dette få for Nord-Europas geopolitiske og sikkerhetspolitiske situasjon?

Hvor går USA og Nato?

Vil USA videreføre sitt militære engasjement og stå ved sin garanti overfor Europa? Hvilke konsekvenser får USAs veivalg for Nato? Det transatlantiske forsvarssamarbeidet er spesielt på mange måter. Det er *et nært politisk fellesskap* bygd på felles interesser og verdier; man finner ikke noe tilsvarende i andre historiske perioder og heller ikke i andre deler av verden i dag. Dette fellesskapet skal leve videre, ifølge president Barack Obama. I sin State of the Union-tale i januar 2014 fremholdt han at alliansen med Europa vil forbli den sterkeste som verden noensinne har kjent til.[2] I den amerikanske administrasjonen snakkes det om en transatlantisk renessanse. Klarest kommer det til uttrykk i det ambisiøse prosjektet om et transatlantisk partnerskap for handel og investeringer mellom USA og EU, også kjent som det transatlantiske frihandelsområdet, som er vurdert å gi store økonomiske gevinster for begge parter.

Det er også slik at *uten USA, intet Nato*. Det skyldes den amerikanske status som supermakt som gir forsvarsgarantien eksepsjonell tyngde og kredibilitet, det skyldes amerikanernes styrkebidrag og det skyldes et myndig amerikansk lederskap – en lederstat som tidvis har utøvd disiplin på en brutal måte, smertefullt for dem som er blitt rammet, men nødvendig for å sikre samhold og motvirke fragmentering. Nato er videre det fremste instrumentet USA har til å *influere på utviklingen i Europa*, for å sikre at Europa forblir stabilt og fredfylt, at det ikke brytes opp i ytterkantene. På samme måte brukes Nato for å oppnå *europeisk deltakelse i militære operasjoner i Asia og Afrika*. Dernest har USA en rekke *baser og fasiliteter i Europa* som kan brukes ved konflikt i regionen, men som i dag er like viktige for å håndtere utfordringer i Midtøsten og Afrika.[3] Det gjelder baser for missilforsvar i Spania og Tyrkia og etter hvert andre steder for å møte trusselen fra nye atommakter; det gjelder en rekke baser og etablissementer i Tyskland som benyttes for transitt og for å understøtte operasjoner i konfliktområdene i Det store Midtøsten; og det gjelder eksempelvis forhåndslagring for det amerikanske marinekorpset i Norge som kan benyttes i en artikkel 5-operasjon, men også i en rekke an-

dre operasjoner i og utenfor Natos kjerneområde.

Nato er videre en enestående multinasjonal arena for å bygge den *kompetanse og interoperabilitet* som trenges for å føre krig – gullstandarden for medlemsland og partnerland.[4] Tilbaketrekningen fra Afghanistan vil forsterke nødvendigheten av å bruke Nato-rammen for å opprettholde kompetanse og interoperabilitet. Nato utviklet også fra 1950 et revolusjonerende integrert militært fellesforsvar, som inkluderte contingency plans, designerte styrker og et integrert kommando- og varslingssystem. En god del av dette har forvitret i årene etter den kalde krigen under inntrykk av uteoperasjoner og forsvarsreform. Her er det nødvendig med revitalisering og modernisering, tilpasset en ny tid, og dette er i ferd med å skje, men det går sakte.

USA vil mest sannsynlig videreføre et visst militært engasjement i Europa i årene fremover. Det gjenværende vil være atomvåpen i beskjedent omfang for å understreke avskrekking og sammenkopling, missilforsvarsstyrker, noe forhåndslagring av konvensjonelt utstyr samt deltakelse i øvelser og trening med styrker som er stasjonert i Europa og som roterer til og gjennom Europa.

Det er likevel ikke selvsagt at det vil gå slik. La meg nevne fire fundamentale forhold som kan uthule USAs støtte og forsvarsgaranti til Europa. For det første vil de vedvarende problemene i Det store Midtøsten kreve mye oppmerksomhet og store ressurser, også etter at oppdraget i Afghanistan er over. Mange regimer vil få mye økonomisk og militær bistand fra USA, og amerikanerne vil selv være engasjert med spesielt fly, doner, spesialstyrker og cyberkapasiteter for å ramme terroristgrupper og andre asymmetriske trusler.[5] For det andre vil vi gradvis se en mer merkbar rebalansering henimot Asia-Stillehavet. Dette vil kreve stor innsats, både for å støtte alliansepartnere, beholde en kapasitet for symmetrisk høyintensitetskrig og kunne operere i områder som spesielt Kina vil søke å nekte dem adgang til.[6]

I en situasjon med så store utfordringer ute står amerikanerne for det tredje overfor dype problemer hjemme. Riktignok har USA en vekstkraftig økonomi, tilgang på billig energi som gir dem et stort konkurransefortrinn og et enestående kunnskapsnivå som ingen andre kan matche. Samfunnet kjennetegnes imidlertid av store sosiale og finansielle utfordringer – det er et stort behov for nasjonsbygging hjemme, og dette vil også fremtvinge kutt i forsvarsbudsjettet. Til dette kommer at beslutningssystemet har mistet mye av sin tradisjonelle kraft. Mye makt har flyttet seg fra administrasjonen til rettsapparatet og kongressen, og etterkrigstidens lange periode med *bipartisanship* i utenrikspolitikken er over; *partisan polarisation* er blitt beskrevet som "det nye normale".[7]

Med dette som bakteppe vender vi tilbake til Europa, som den fjerde utfordring. Festtalene til tross, interessen for Nato er liten i amerikansk offentlighet og beskjeden hos en politisk elite som er opptatt av andre og større utfordringer. USA endrer seg også demografisk og etnisk. Østkystboerne, med sin tradisjonelle tilknytning til Europa, vil i fremtiden ikke besette politiske og administrative lederstillinger i samme omfang som før. I denne situasjonen er det ett budskap som poengteres med stor tydelighet: Europa må bidra mye mer til den felles sak. Avtroppende forsvarsminister Robert Gates understreket dette i klare ordelag i juni 2011.[8]

Svaret på dette problemet er *smart defence* i Nato og *pooling and sharing* i EU. Men fagre ord monner lite. Europas forsvar er

gjennomgående i dårlig forfatning og prioriteres lavt. Store økonomiske og sosiale problemer gis politisk fortrinn. Siden 2008 har kun fire land i Nato-Europa økt eller opprettholdt sitt forsvarsbudsjett, nemlig Tyrkia, Tyskland, Polen og Norge. Mange land holder seg fortsatt med ikke-reformerte strukturer, og i en rekke stater er investeringene så lave at det i praksis skjer en avrustning.[9] I enkelte land vil budsjettet øke noe i tiden fremover, men det vil neppe styrke Europas samlede forsvar i vesentlig grad. Det er et mantra at europeerne må samarbeide mye mer for å øke Alliansens forsvarskraft, men ikke så mange land er innstilt på å bruke særlig mye penger på samarbeidsprosjekter, og mange prosjekter skaper dessuten mye byråkrati og lite forsvarseffekt. Mot denne bakgrunn er det ikke sannsynlig at Nato-Europa vil komme til å bære en mye større del av byrden.

Ukraina-krisen demonstrerer det transatlantiske samarbeidets styrke og begrensninger. Amerikanerne forventer at de europeiske allierte nå tar et mye større ansvar, blant annet i form av økte forsvarsbevilgninger og et sterkere militært engasjement i fremskutte områder. Det vil bli gjennomført slike tiltak, noe som utvilsomt vil bidra til å gjøre Natos garanti mer troverdig. Men med mindre Russland blir enda mer utfordrende og problemene vedvarende, må vi belage oss på at mesteparten av USAs militære ressurser vil bli bundet opp i andre teatre enn det europeiske.

Kan Nato på lang sikt erodere fordi USA må bruke store ressurser andre steder? Beveger vi oss gradvis og umerkelig mot et *tipping-point*, der den amerikanske garantien ikke lenger er troverdig? Jeg skal ikke konkludere entydig om sannsynligheten for en slik utvikling, men heller reise spørsmålet: Hva vil skje hvis europeerne ikke lenger skulle feste lit til garantien? Da kan USA ikke regne med mye militær assistanse fra den gamle verden til militære kampanjer utenfor Europa, fordi det fremste rasjonalet for slik deltakelse for europeerne vil være borte, nemlig å holde amerikanerne inne og sikre at artikkel 5 forblir troverdig.[10] Så vil noen hevde at amerikansk tilbaketrekning kan føre til at Europa selv vil ta større ansvar, bli mer forent og sterkere. Noe slikt vil imidlertid forutsette et myndig lederskap som kan utøve disiplin, og jeg ser ikke hvordan det kan skje. Tvert om er fragmentering like sannsynlig, kanskje med fremveksten av sterkere subregionalt sikkerhetspolitisk samarbeid. Like viktig er at en slik tilbaketrekking vil gjøre det mye vanskeligere å holde Russland ute.

Hvor går Russland?

Det er svært vanskelig å forutsi utviklingen i russisk politikk og samfunn. Her er motstridende tendenser. Landet har så store struktur-problemer at det en dag vil kunne bryte sammen igjen, men det er også en maktfaktor å regne med.

Landets stormaktsposisjon hviler på fem sentrale forhold: Det første er store energiressurser som også brukes for å oppnå innflytelse og skape avhengighetsrelasjoner.[11] Men muligheten for å bruke dette kortet er tross alt begrenset. Russlands økonomi svekkes påny og er blitt mer sårbar som en følge av at den blir stadig mer innvevd i globaløkonomien. Rett nok er en rekke stater i Europa sterkt avhengige av gass fra Russland, men energi utgjør så mye som 70 prosent av russisk eksport, så her finnes en gjensidig avhengighet. Den andre kilden til makt er landets geopolitiske posisjon som gir mulighet for å øve innflytelse langs en svært lang randsone, men som samtidig gjør landet sårbart. Det tredje forholdet er landets faste sete i FNs sikkerhetsråd og i

andre stormaktsfora, der russerne opptrer mer målbevisst og enhetlig enn for eksempel amerikanerne. Det fjerde er et militært maktapparat som bygges opp igjen, gjennom en kraftig vekst i forsvarsbudsjettet og et storstilt investeringsprogram – dramatisk ulikt hovedtendensen i Europa. De konvensjonelle kampenhetene styrker sin beredskap, utholdenhet og standoff-kapasitet og dermed sin evne til å gjennomføre offensive operasjoner.[12] For det femte er det for Russland av stor betydning å forbli en av atomstormaktene, med en portefølje av fremfor alt strategiske atomvåpen, maskulinitetens fremste kjennetegn. Til forskjell fra Frankrike og Storbritannia makter russerne å opprettholde en robust atomtriade.[13]

Hva kjennetegner russisk strategisk tenkning, og hva vil Vladimir Putins Russland?[14] Den nakne, klassiske geopolitikken – den geografisk forankrede real- og interessepolitikken – er mye sterkere rotfestet i russisk tenkning enn i noe vestlig land. Det samme gjelder forestillingen om at forholdet mellom stater er et nullsum-spill der gevinst for den ene går på bekostning av den andre. Putins regime er blitt stadig mer antiliberalt og antivestlig. Han målbærer med stor tydelighet en utbredt russisk opplevelse av at de vestlige stormaktene og Nato utnyttet sovjetimperiets fall og den etterfølgende krisen til å skyve frem egne posisjoner. Siden han overtok makten ved årtusenskiftet, har Putin vært bestemt på at Russland skal gjenreises som en respektert og fryktet stormakt.

Putins store prosjekt siden 2011 har vært å skape en russisk-dominert eurasisk innflytelsessfære i et internasjonalt polysentrisk maktsystem, der andre stater bindes til Moskva gjennom et bilateralt nettverk av politiske, økonomiske og militære forbindelser og gjennom å videreutvikle kollektive mekanismer som Collective Security Treaty Organisation (CSTO) av 1992 og den eurasiske økonomiske union som er tenkt etablert fra 2015. Putin skal ikke undervurderes, men ikke så mange analytikere tror at han vil lykkes med sin storslagne eurasiske plan. Han møter motstand fra stater som frykter for russisk kleptomani og for sin autonomi, og russerne vil også måtte betale mye for å overtale mange av statene. Planen er et feilspor også i en annen forstand, fremholder analytikeren Dmitri Trenin: Skal Russland sikre sin status som stormakt i det 21. århundre, trenger det ikke å utvide sitt rom, men å være i stand til å håndtere hva det allerede har på en bedre måte enn i dag.[15]

Uansett vil russiske ambisjoner i det "nære utland", fremfor alt i det tidligere sovjetområdet, skape vedvarende uro i årene fremover. Det gjelder også i vest, spesielt i gråsonen mellom Russland og Nato/EU.[16] For Moskva er russerne, ukrainerne og hviterusserne ett folk. Slaget om Ukraina er viktigst, på grunn av dette store landets svært sentrale geopolitiske plassering. Ukrainas skjebne vil bety mye for russernes ambisjon om å "være inne" – gjennom å øve kontroll i det "nære utland" og innflytelse i det større post-kommunistiske Europa og dermed også kunne være med på å forme hele Europas fremtid.

Men det store Russland er også svakt og sårbart. Enkelte ser for seg at russerne i årene fremover vil øke sin innsats i andre retninger og ikke vil ha muskler å agere med kraft i vest. Dette kan lede til hva som betegnes som en strategisk avlastning for vest. Arktis er viktig for Russland både økonomisk og militært, desto mer som nordregionen kan bidra til å opprettholde Russlands posisjon som stormakt, men utbygging koster mye penger. Russland kan dernest tvinges til å bruke enda større mi-

litære ressurser i det motsetningsfylte sør, i Kaukasus og Sentral-Asia – Russlands "soft underbelly" preget av mye terror og stor ustabilitet i egne republikker og nabostater. Den store tilbaketrekkingen fra Afghanistan kan øke problemene for Russland i sør.

Samtidig er Russland på defensiven i Fjerne østen. Folketallet synker, og det er smått med investeringer. Imens vokser Kina seg inn i regionen både økonomisk og demografisk.[17] Russerne vier økt oppmerksomhet til Fjerne østen. De ønsker å eksportere mye mer olje og naturgass til Asia. Det militære engasjementet tar seg også opp igjen. Det avholdes store militære øvelser, og Stillehavsflåten likestilles igjen i noen grad med Nordflåten; det var en periode på 1990-tallet at den norske etterretningstjenesten så for seg som en mulighet at en redusert strategisk ubåtstyrke ville bli konsentrert til Kola. Det kommer ikke til å skje. Russerne vil basere nye strategiske ubåter av Borej-klassen på Kamtsjatka til erstatning for de aldrende Delta III. De første Mistral-type helikopter-hangarskip, omtalt som Vladivostok-klassen, og også nye Severodvinsk multirolle SSGN-ubåter med langtrekkende kryssermissiler mot sjø- og landmål blir trolig sendt til Stillehavsflåten.

Sentrale analytikere er likevel tilbøyelige til å mene at russerne i første omgang ikke vil foreta noen strategisk omprioritering. Russland vil søke å utvikle det sino-russiske partnerskapet, men Asia-Stillehavet som sådan vil fortsette å være en sekundær front. Russiske eliter er først og fremst vestlig-sentrerte, om ikke pro-vestlige, og USA og Nato vil forbli den viktigste geopolitiske rivalen og den alvorligste trusselen. Dernest kommer utfordringene i sør. Denne kalkylen kan imidlertid endre seg på lang sikt, på grunn av de utfordringer og muligheter som Fjerne østen byr på. Et voksende Kina vil kunne ha interesser som ikke sammenfaller med de russiske, spesielt dersom regimet i Beijing skulle utvikle seg i mer nasjonalistisk eller revisjonistisk retning.

Hvor går Tyskland?

Hvem kan sette grenser overfor russiske ambisjoner i det "nære utland" og det post-kommunistiske Europa? Svaret er utvilsomt Nato, så lenge USA er inne, og EU på grunn av sin politiske og økonomiske innflytelse, så lenge statene er i stand til å opptre rimelig samlet. Hvilken rolle kan Tyskland spille i denne geopolitiske balanseringen? Tyskland er allerede i dag Europas sentralmakt, med en økonomisk tyngde som også gir stor politisk innflytelse. Ingen europeisk stat bidrar mer til fred og stabilitet i Europa, hvis vi tenker sikkerhet i bred forstand. Tyskland er en "indispensable nation" i Europa, for å sitere den polske utenriksminister Radosław Sikorski.[18] Euroen kunne ha brutt sammen uten tysk lederskap og disiplinering. Det kunne endt i en tragedie dersom den økonomiske og politiske veven i Europa også hadde begynt å rakne. Tysklands bidrag til å løse eurokrisen har betydd mye mer for europeisk sikkerhet enn en hvilken som helst bombekampanje i Afrika.

Så blir Tyskland kritisert for å vike unna skarpe militære operasjoner. Tyskland er en annerledes stormakt, med en image som "Zivilmacht" og en "Kultur der Zurückhaltung".[19] Dette gjenspeiler Tysklands spesielle historie. Etter andre verdenskrig var seiersmaktene oppsatt på å utradere tysk militarisme, og vest-tyskerne tok et grundig oppgjør med sin fortid. De kom til å distansere seg fra alt som minnet om Nazi-Tysklands krigspolitikk og overgrep,

og de utviklet en dyp skepsis til bruk av militær makt. For å unngå tysk gjenkomst som aggressiv stormakt ble landet underlagt kontroll. Det fikk bygge et nytt forsvar på 1950-tallet, men det kunne bare skje innenfor en stram Nato-ramme, og tysk gjenforening rundt 1990 ble ledsaget av tettere europeisk integrasjon slik dette manifesterte seg i Maastricht-traktaten av 1992. Multilaterale løsninger ble en viktig del av den tyske tradisjonen.

På samme måte fikk hovedprinsippene i Willy Brandts *Ostpolitikk* fra 1960- og 1970-tallet en viktig plass i tysk tenkning, nemlig ideen om forandring gjennom dialog og tilnærming. Tyskland utviklet et spesielt forhold til Russland, bygd på sterke politiske, kulturelle og økonomiske bånd. Handelsforbindelsene med Russland har en samlet verdi på rundt 80 milliarder euro, og over 300 000 tyske arbeidsplasser er knyttet til gjensidige investeringer.

Tyskland gjennomgår forandring, men det går langsomt. Den tyske samlingen i 1989–90, som forbundskansler Helmut Kohl regisserte så mesterlig, bidro til utviklingen av en sterkere selvbevissthet, og landet engasjerte seg også i internasjonale militære operasjoner. Første steg var Bosnia i 1992, og to år senere fastslo Forfatningsdomstolen at tyske soldater kunne sendes "out-of-area". Deretter kom landet til å sende betydelige troppebidrag både til Balkan og Afghanistan. Disse operasjonene rokket likevel ikke ved Tysklands krav om at militær maktbruk måtte være hjemlet i folkeretten (legalitet) og ha et sterkt politisk og moralsk grunnlag (legitimitet).[20] Forbundskansler Gerhard Schröder sto i 2003 skulder til skulder med president Jacques Chirac i en sterk motstand mot den USA-ledede Irakkrigen. Under Libya-krisen i 2011 brøt Tyskland med alliansesolidariteten, unnlot å stemme i FNs sikkerhetsråd og nektet å sende kampstyrker.

Fortsatt søker Tyskland med stor tydelighet etter politiske løsninger, det kan bidra med mye humanitær hjelp, trening og logistikk-støtte, men vegrer seg mot å sende egne soldater inn i krigens episenter.[21] Samtidig skjer viktige endringer. Ett interessant eksempel er det tyske initiativet i juni 2013, omtalt som "framework nations concept".[22] Tanken bak forslaget er at de store land i Europa, i første rekke Tyskland, Storbritannia og Frankrike, må ta et særlig ansvar og skape *clustre* med samarbeidende stater rundt seg. Initiativet er interessant av to grunner: Det kan for det første bidra til et forsterket europeisk forsvarssamarbeid i en tid da det er liten kraft i både Nato og EU. For det andre er det et *tysk* initiativ. Det innvarsler noe nytt at Tyskland utviser lederskap også på dette området. Regjeringsskiftet i Berlin i desember 2013 bekreftet denne tendensen. Budskapet fra den nye regjeringen er at Tyskland må ta et større ansvar og engasjere seg sterkere også i internasjonale kriser.

Tyskland er oppe allerede. Det er en stabil og ganske forutsigbar aktør. Det er sannsynlig at landet vil fortsette sin lange reise og etter hvert fremstå som et markert geopolitisk sentrum i Europa. Men også da vil Tyskland trolig være en "annerledes" stormakt.

Konsekvenser for Nord-Europa

Mine refleksjoner så langt har handlet om hovedtrekk i amerikansk, russisk og tysk politikk. Hvilke konsekvenser kan deres veivalg få for Nord-Europas geopolitiske og sikkerhetspolitiske situasjon? Drøftingen avgrenses til mulige gråsoner i det sentrale og nordlige Europa hvor det kan oppstå

konflikt og til hvordan vest kan sette grenser gjennom en troverdig avskrekkingspolitikk. Hvilke stater og institusjoner kan og vil sette grenser?

Nato med USA i ryggen utgjør fortsatt den viktigste forskjellen. Jeg nevnte tidligere den omfattende strukturen for samarbeid og militær bistand som ble bygd opp under den kalde krigen. En rekke av disse ordningene ble som nevnt avviklet etter 1990, da "the crisis of the day" kom til å være helt andre steder. Fra rundt 2008 skjer det imidlertid et varsomt skifte, en retro-tendens. De baltiske land og Polen i særdeleshet hadde lenge etterlyst en revitalisering av Nato, og i 2008 slo Norge følge med sitt såkalte nærområdeinitiativ.[23] Russlands styrkeoppbygging og opptreden i Georgia og Ukraina har bidratt til å utvikle en større forståelse innad i Nato for en retro-politikk, samtidig som tilbaketrekkingen fra Afghanistan øker behovet for å bruke Nato for å sikre kompetanse generelt og interoperabilitet spesielt.

Også i nord øynes en viss rebalansering. Forbindelsene mellom Norges nasjonale hovedkvarter i Bodø og Natos hovedkvarter bygges opp igjen, det amerikanske marinekorpset vil forhåndslagre mer våpen og materiell i Norge, og det vil skje en økt alliert øvingsaktivitet på norsk jord. USA er rede til å bidra så lenge det ikke koster dem alt for mye. Samlet betyr det at Natos forsvarsgaranti blir mer robust og troverdig overfor land i Alliansen.

Hvilke andre stater og institusjoner kan bidra til å sette grenser? Nordisk forsvarssamarbeid har mange kvaliteter, men også sine klare begrensninger. Norden vil uansett være et for lite format i seg selv – en problemstilling vi gjenkjenner fra tidligere forhandlinger om økonomisk og forsvarspolitisk union. Det nåværende samarbeidet er heller ikke egentlig et kollektivt nordisk samarbeid, annet enn politisk og verbalt, men et praktisk samarbeid mellom enkeltland basert på "pick and choose". Materiell-samarbeidet er dessuten krevende, blant annet på grunn av ulik organisering, forvaltningspolitikk og industripolitikk. Men aller vanskeligst er landenes ulike sikkerhetspolitiske orientering, med Finland og Sverige utenfor Nato. Dyp integrasjon, arbeidsdeling og rollespesialisering i Norden vil begrense den operative handlefriheten. Skapes slik gjensidig avhengighet, må statene også stille opp for hverandre i en krise. Det forutsetter en gjensidig garantiordning. Den nordiske solidaritetsdeklarasjonen fra april 2011 omhandler naturkatastrofer, terrorisme og cyberangrep, men ikke tradisjonelle militære angrep som truer statssikkerheten. Dette innebærer samtidig at finsk og svensk Nato-medlemskap ville kunne utløse stor skaperkraft og betydelige forsvarspolitiske gevinster. Det ville bli enklere å samarbeide om internasjonale operasjoner og møte asymmetriske trusler, og Norden kunne også innlede et nært samarbeid om tradisjonelle forsvarsoppgaver innenfor en transatlantisk ramme.

Kan det i fremtiden vokse frem et forpliktende nordeuropeisk sikkerhetspolitisk samarbeid? Tanken kan tenkes fordi dette er "likeminded nations" som har bedre nasjonaløkonomiske forutsetninger enn det øvrige Europa til å bruke penger på forsvar. Det finnes kimer til et slikt samarbeid, som hypotetisk kan bli mye mer omfattende. Først må nevnes the Northern Group, som den britiske forsvarsminister Liam Fox tok initiativet til i november 2010. Initiativet skyldes blant annet britenes behov for å gjenoppbygge samarbeidet med de nordeuropeiske statene, en kontakt som hadde blitt forsømt i den perioden da det meste dreide seg om Afghanistan. Dernest må nevnes det tyske "framework nations con-

cept", som kan lede til et særlig nært samarbeid mellom Tyskland – og Storbritannia – og mindre stater i Nord-Europa.

Tettere samarbeid mellom en gruppe land i Nord-Europa er interessant fordi det kan utgjøre en ramme for praktisk samarbeid på utvalgte områder, og fordi nordeuropeisk samvirke i en eller annen form vil kunne bli et mer distinkt alternativ på lang sikt dersom de store formatene, Nato og EU, skulle svekkes og være ute av stand til å ivareta landenes sikkerhetsbehov.

Sikkerhetspolitisk samarbeid kan gi stor merverdi, men ikke erstatte behovet for robuste forsvarsstyrker i de enkelte land. I de fleste land i Nord-Europa står Forsvaret overfor store utfordringer. I flere land er store gap mellom oppgaver og ressurser, og mye penger brukes til å videreføre en arv som gir liten forsvarseffekt. Hovedspørsmålet i vår sammenheng er hva spesielt de små statene kan gjøre for å skape motvekt til et modernisert russisk forsvar som er bedre rustet for offensive operasjoner. La oss illustrere spørsmålet ved å bruke Norge som eksempel.

Etter den kalde krigen gikk Norge som de fleste land fra et trusselbasert invasjonsforsvar til et såkalt innsatsforsvar som skulle kunne løse store og små oppgaver, hjemme og ute. Dette skiftet til tross, den *sikkerhetspolitiske* hovedidé fortsatte å være tanken om å sette grenser eller etablere en terskel, en kommunikasjonsstrategi med hovedbudskapet "hit, men ikke lenger, da vil det få konsekvenser". Denne ideen ble løftet frem igjen som dimensjonerende forsvarsoppgave i den langtidsplan for Forsvaret som ble fremlagt i mars 2012: Forsvaret skulle "utgjøre en krigsforebyggende terskel med basis i NATO-medlemskapet".[24] Det var ett av flere signaler om en retro-tendens i norsk og alliert forsvarstenkning. I Finland er terskelkonseptet vel forankret,[25] og man registrerer at tilsvarende tanker gjør seg gjeldende i diskusjonen på svensk side, gjennom Krister Andréns FOI-studie.[26]

Terskelforsvaret kan organiseres på forskjellige måter. Ett fruktbart skille er mellom "deterrence by denial" og "deterrence by punishment". Under den kalde krigen, spesielt fra 1960-tallet og fremover, valgte Norge selv defensiven, mens offensiven ble overlatt til allierte bombeflystyrker. Nå skjer en interessant endring ved at Norge skaffer seg en portefølje av kapasiteter som kan bringe krigen til fienden: Norge har en godt utbygd etterretnings- og overvåkingskapasitet; det er etter årtusenskiftet anskaffet nye fregatter og kystkorvetter som utstyres med missiler; om kort tid starter innfasingen av F-35 Lightning II "stealth" kampfly, som kan oppnå effekt mot fiendens strategiske tyngdepunkt; om noen år vil Norge trolig kjøpe en ny generasjon ubåter med Air Independent Propulsion (AIP) og missiler; og den samlede effekten kan forsterkes gjennom bruk av spesialstyrker og kapasiteter for informasjonsoperasjoner.

De nye kapasitetene er svært kostbare i investering og drift. Også for det rike Norge kan det bli vanskelig å holde seg med en bred portefølje av slike styrker samtidig som man beholder store defensive kapasiteter, spesielt landstyrker. Med mindre det skulle bli bevilget mye mer penger til Forsvaret, og det er lite sannsynlig, vil smertefulle valg tvinge seg frem. Det kan spares mye gjennom sterke reduksjoner i organisasjon og støttestruktur, men det vil ikke være tilstrekkelig. Man kan tenke seg en langt mer vidtgående arbeidsdeling og spesialisering mellom stater som står hverandre nær, men det er lite trolig at tiltakene blir så omfattende at det monner i overskuelig fremtid. Uansett må norsk forsvars-

planlegging bygge på de kapasiteter som allerede er anskaffet gjennom de senere år, og det kan føre til at Norge en gang i fremtiden – by default – vil ha en forsvarsstruktur som er optimalisert for "deterrence by punishment" med vekt på strategiske operasjoner, der målet er å oppnå strategiske effekter og operasjonene knyttes nært til det politisk-strategiske nivå. Skal et slikt forsvarskonsept være troverdig, må det samtidig satses mye på å beskytte funksjoner som er viktige for gjennomføringen av strategiske operasjoner, eksempelvis gjennom et robust luftvern og evnen til å motstå informasjonsangrep mot viktige IKT-systemer.

I det politiske miljø kan en offensiv strategi vekke sterke motforestillinger, fordi hovedfortellingen er at det norske forsvaret har vært og fortsatt må være "defensivt". En slik fortelling underslår imidlertid at kaldkrig-forsvaret også hadde en knyttneve, i form av allierte offensive kapasiteter, spesielt de strategiske kjernefysiske styrkene som utgjorde bærebjelken i Natos avskrekking.

Eksemplet Norge er ikke unikt. Mange land vil måtte gjøre vanskelige valg i tiden fremover.

Avslutning

Mitt lange resonnement startet med Natos opprinnelige målsetting, formulert av Lord Ismay, om "å holde russerne ute, amerikanerne inne og tyskerne nede". Mange har parafrasert Lord Ismay. En liberal-visjonær idé ville være "å holde Europa oppe og amerikanerne og russerne inne" – reflektert i tanken om et euro-atlantisk samarbeidsområde fra Vancouver til Vladivostok og postmodernismen på 1990-tallet. Min tilnærming er ikke politisk eller normativ. Jeg har på grunnlag av en drøfting av noen sentrale utviklingstrekk reist spørsmålet om vi kan komme dit at "amerikanerne er ute, tyskerne oppe og russerne inne", og jeg har drøftet hva en slik situasjon kan bety for Nord-Europas geopolitiske posisjon og sikkerhetspolitiske stilling.

Ofte tar vi feil: Katastrofer og revolusjoner endrer historiens gang; vingeslagene fra en sommerfugl over Beijing kan føre til storm i New York. Vladimir Putins store plan er å gjenreise Russland som en stor og fryktet stormakt, og de russiske ambisjonene i landets randsoner skaper en vedvarende uro med uforutsigbare konsekvenser. Men Russland har samtidig så store strukturelle problemer at det igjen kan bli hjemsøkt av krise og kanskje endog sammenbrudd. Tyskland fortsetter sin lange reise henimot å bli Europas ubestridte maktsentrum, men vil trolig forbli en "annerledes" stormakt. USA har en iboende dynamikk som overgår alle andre, men beslutningssystemet har mistet mye av sin tradisjonelle kraft, og utfordringene i Det store Midtøsten og Asia-Stillehavet krever mye oppmerksomhet og ressurser. Tidvis vender "the crisis of the day" tilbake til Europa, men for det meste vil krisen være andre steder. USA må prioritere de store utfordringene, og ikke bli hengende fast i den gamle verden, hevder en rekke forsvarsanalytikere. Jeg avslutter med professor Andrew Bacevich: "Thanks to NATO, the Americans pretend to have allies, Europe pretends to contribute to global security, and the Russians pretend to have an external enemy".[27]

Författaren är professor och ledamot av KKrVA.

Noter

1. Åtland, Kristian; Bukkvoll, Tor; Jeppesen Morten og Iver Johansen: *Hvor går Russland? Fem scenarier om Russland og norsk sikkerhet i 2030*, Abstrakt forlag, Oslo 2005.
2. President Barack Obama's State of the Union Address, 2014-01-28, Office of the Press Secretary, Det Hvite Hus.
3. Coffey, Luke: *The Future of U.S. Bases in Europe – A View from America*, ISN, ETH Zurich, 2014-02-11.
4. Hilde, Paal Sigurd og Rø, Johannes: "USA, NATO og Norge: Vilkårene for transatlantisk sikkerhetssamarbeid", i Mølster, Odd og Weltzien, Åsmund (red): *Norge og det nye verdenskartet*, Cappelen Damm, Oslo 2013.
5. Stavridis, James: "The New Triad. It's time to found a U.S. Cyber Force", *Foreign Policy*, Washington, D C, 2013-06-20; Sanger, David E: *Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power*, Crown Publishers, New York 2012.
6. van Tol, Jan m fl: *AirSea Battle. A Point-of-Departure Operational Concept*, Center for Strategic and Budgetary Assessments, Washington, D C 2010.
7. Mayer, Michael: "Trends in U.S. security policy", *IFS Insights*, Oslo, nr 1, 2014.
8. Gates, Robert: "The Security and Defense Agenda (Future of NATO)", avskjedstale i Brussel 2011-06-10.
9. Berteau, David J; Ben-Ari, Guy; Crotty, Ryan; Hofbauer, Joachim; Hermann, Priscilla og Sneha Raghavan: *European Defense Spending 2012. Budgets, Regulatory Frameworks, and the Industrial Base*, Center for Strategic and International Studies, CSIS, Washington, D C desember 2012; Heisbourg, François; Ischinger, Wolfgang; Robertson, George; Schake, Kori og Valasek, Tomas: *All Alone? What US retrenchment means for Europe and NATO*, Centre for European Reform, London 2012; Coker, Christopher: "A Farewell to Arms: Europe's meritocracy and the demilitarization of Europe", i Haaland Matlary, Janne og Petersson, Magnus (red): *NATO's European Allies: Military Capability and Political Will*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013; Andrén, Krister: "Europeisk försvarsutveckling och försvarsindustri", *Vårt försvar,* Stockholm, nr 2, 2013.
10. Cornella, Al (leder): *Commission on Review of Overseas Military Facility Structure of the United States,* Final Report to Congress, Arlington, VA 2005.
11. Balmaceda, Margarita M: *Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarus, and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure, 1922–2010*, University of Toronto Press, Toronto 2013. Om sektorens rolle: Thrane Gustafson: *Wheel of Fortune. The Battle for Oil and Power in Russia*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts og London 2012.
12. Hedenskog, Jakob og Vendil Pallin, Carolina (red): *Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective – 2013*, FOI-rapport, Stockholm, desember 2013; Hakvåg, Una et al: *Russisk forsvarsutvikling frem mot 2020 – sluttrapport*, FFI-rapport, nr 01370, Kjeller 2011; Hakvåg, Una; Hove, Kjetil og Cecilie Sendstad: *Skremmende tall? – realismen i det russiske våpenprogrammet GPV-2020*, FFI-rapport, nr 00356, Kjeller 2011; Bukkvoll, Tor: "Iron Cannot Fight – The Role of Technology in Current Russian Military Theory", *The Journal of Strategic Studies*, London, bd. 34, nr 5, oktober 2011; Golts, Alexander: "The Armed Forces in Transition. Reform: The End of the First Phase – Will There Be a Second?" *Journal of Slavic Military Studies*, bd. 27, nr 1, 2014; *FOKUS 2014*, Den norske etterretningstjenesten, Oslo 2014-01-20.
13. Blank, Stephen J (red): *Russian Nuclear Weapons: Past, Present and Future*, U s Army War College, Carlisle, PA 2011.
14. Hill, Fiona og Gaddy, Clifford G: *Mr. Putin. Operative in the Kremlin*, Brookings Institution Press, Washington, D C 2013.
15. Trenin, Dmitri: "Russia Reemerges as Great Power Through New Union", *Global Times*, 2014-02-16, jf Lilia Shevtsova: "Putin's attempt to recreate the Soviet empire is futile", *Financial Times*, 2014-01-07.
16. Russlands ambisjoner og mulighet for påvirkning varierer i ulike land og regioner. For russiske sone-kategorier: Sheer, James: *Hard Diplomacy and Soft Coercion. Russia's Influence Abroad*, Royal Institute of International Affairs, London 2013, s 58–64.
17. Bowen, Andrew s og Rodeheffer, Luke: "Is Russia Losing Control of Is Far East?",

The Diplomat, 2013-10-01; Hill, Fiona og Lo, Bobo: ”Putin’s Pivot. Why Russia Is Looking East”, *Foreign Affairs,* 2013-07-31; Lo, Bobo: ”Russia’s Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual”, *IFRI, Russie.Nei.Reports*, Paris, nr 17, januar 2014.
18. Sikorski, Radosław: ”I fear Germany’s power less than her inactivity”, *Financial Times*, 2011-11-28.
19. Haftendorn, Helga: *Coming of Age: German Foreign Policy since 1945*, Rowman & Littlefield, Laham, MD, 2006.
20. Keller, Patrick: ”Germany in NATO: The Status Quo Ally”, *Survival*, bd. 54, nr 3, 2012.
21. Allers, Robin: ”Tysklands bidrag til internasjonal krisehåndtering”, *IFS Insights*, Oslo, nr 1, 2013.
22. Allers, Robin og Tamnes, Rolf: ”Just Do It: Bilateral and Minilateral Cooperation to Invigorate European Security” i Robin Allers, Carlo Masala og Rolf Tamnes (red): *Common or Divided Security? German and Norwegian Perspectives on Euro-Atlantic Security*, Peter Lang, 2014.
23. Hilde, Paal Sigurd og Forsland Widerberg, Helene: ”Natos nye strategiske konsept og Norge”, *Norsk Militært Tidsskrift*, Oslo, nr 4, 2010.
24. *Et forsvar for vår tid*, Prop 73 s (2011–2012), 2012-03-23, s 48.
25. Om anskaffelse av relevante kapaciteter: Salonius-Pasternak, Charly: ”Not Just Another Arms Deal. The Security Policy Implications of the United States Selling Advanced Missiles to Finland”, *FIIA Briefing Paper,* Helsingfors, nr 112, september 2012.
26. Andrén, Krister: *Krigsavhållande tröskelförmåga. Det svenska försvarets glömda huvuduppgift?*, FOI-rapport, Stockholm, februar 2014.
27. Manea, Octavian: ”Lord Ismay, Restated”, *Small Wars Journal*, Bethesda, MD, blog 2010-11-18, *http://smallwarsjournal.com/blog/lord-ismay-restated*.

Rättelse

KKrVAHT, 2. häftet 2014, s 101: ”Ryssland och – alltjämt – Tyskland de mest skyldiga”: Leopold von Berchtold var Österrike-Ungerns utrikesminister i början av första världskriget.

Slutreplik: Seniorprofessorer på avvägar!

av Håkan Edström och Magnus Petersson

Résumé

In an article in this journal (2:2013) we identified several important shortcomings of War Studies at the Swedish National Defence College (SNDC) during the period of 2007–2012. In this article, we conclude that the authors of a responding article (4:2013), Senior Professors Stefan Axberg and Berndt Brehmer not only continue to focus on irrelevant aspects of a subject outside their expertise, but also neglect to recognize their own responsibility regarding the causes of the shortcomings. Furthermore, we find that their recommendations are incommensurable with the view presented by the Swedish Armed Forces and the current development of War Studies at the SNDC.

SENIORPROFESSORERNA STEFAN AXBERG (militärteknik) och Berndt Brehmer[1] (ledningsvetenskap) har i *KKrVAHT*, 4. häftet 2013, kommenterat vår artikel "Akademisering på avvägar?" (*KKrVAHT,* 2. häftet 2013). Låt oss i denna replik börja med att konstatera att de verkar hålla med om vår verklighetsbeskrivning, men inte om de lösningar vi föreslagit.

Vår argumentation kretsade kring tre huvudteman: att högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig grund, att det ska finnas ett tydligt samband mellan forskning och utbildning, samt att vetenskapens trovärdighet och god forskningssed måste värnas. I vår artikel påvisade vi att ämnet krigsvetenskap under åren 2007–2012 hade brister i vart och ett av dessa områden. De lösningar vi föreslog var att se över lärandemål i utbildningen, ställa högre vetenskapliga krav på kurslitteraturen, öka forskningsanknytningen i utbildningen, höja lärarkompetensen genom anställning av forskarutbildade, sakkunniggranskade lärare samt att ge makten över verksamheten till de som har kompetens att sköta den. Ganska normalt om man vill bedriva högskoleverksamhet med andra ord.

Men det verkar inte Axberg och Brehmer hålla med om. De vill istället införa designvetenskap. Därutöver tar de inget ansvar för att bristerna i krigsvetenskap har uppstått, trots att de under den period som vår granskning gällde varit tillförordnade professorer i ämnet och dessutom innehaft diverse andra centrala uppdrag vid Försvarshögskolan (FHS) som inverkat negativt på utvecklingen av krigsvetenskap. Det senare är inte särskilt klädsamt. Det förra är direkt felaktigt.

Särlösningarna är problemet, inte lösningen

Vi menar, för det första, att Axberg och Brehmer utgår från fel perspektiv eftersom de verkar mena att ämnet krigsvetenskap är säreget och därför bör styras av en annan logik än den gängse inom den svenska universitets- och högskolevärlden, där vetenskapens roll är underordnad. Vår utgångspunkt är den motsatta, att krigsvetenskap är som vilket annat högskoleämne som helst och att vetenskapens roll är överordnad. Glädjande, men föga förvånande, verkar den disputerade generalmajoren Dennis

Gyllensporre i artikeln ”Militära reflektioner om officersprofessionen” (*KKrVAHT*, 1. häftet 2014) dela vår uppfattning.

Axberg och Brehmer säger sig, för det andra, inte ha något emot att anställa fler forskarutbildade lärare. Samtidigt hävdar de att det inte kommer att vara tillräckligt ”att bara anställa fler historiker, statsvetare eller andra akademiker”. Vi har heller aldrig påstått detta, utan anser att FHS skall anställa *krigsvetare* och att detta skall föregås av en transparent och objektiv granskning utförd av externt sakkunniga. Här bör läsaren informeras om att varken geologen Axberg eller psykologen Brehmer sakkunniggranskades när de tillförordnades som professorer i krigsvetenskap.

Det är, för det tredje, glädjande att Axberg och Brehmer anser att publicering av forskningsresultat är viktigt. Men samtidigt är deras eget agerande på detta område tvivelaktigt i minst två avseenden. Dels har de själva knappt publicerat sig på vedertaget sätt – d v s på förlag och i tidskrifter som tillämpar peer review – trots cirka 20 år som ämnesföreträdare. Dels har de – som ledamot respektive ordförande i FHS:s publikationsråd – haft ett ansvar för att högskolan publicerat både plagiat och skrifter som tillkommit i strid med FHS:s eget regelverk. Här har naturligtvis också den dåvarande institutionschefen och ytterst rektor ett formellt ansvar som representanter för myndigheten, men detta fråntar inte Axberg och Brehmer det kvalitetsansvar som följer av all publiceringsverksamhet.[2] Även på denna punkt verkar Gyllensporre stödja vår linje då han uttrycker sin starka övertygelse om att publicering av forskningsresultat bör ske vid välrenommerade förlag som tillämpar peer review.

Axberg och Brehmer ser, för det fjärde, en fara med att krigsvetenskap utvecklas till ”att bli ännu ett traditionellt samhällsvetenskapligt ämne” istället för ett designvetenskapligt såsom de förespråkar. Vi menar att krigsvetenskap är ett samhällsvetenskapligt ämne och att detta vare sig är upp till FHS eller ämnet självt, än mindre professorer representerandes andra ämnen, att avgöra helt på egen hand. Istället måste hänsyn till externa aktörer som Utbildningsdepartementet, Universitetskanslerämbetet och Vetenskapsrådet tas.

Vid t ex rekrytering av externa sakkunniga och vid ansökningar av externa forskningsmedel är det viktigt att man följer de etablerade procedurerna inom det ämnesområde krigsvetenskap tillhör, d v s samhällsvetenskap. Alla dessa aspekter inverkar dessutom på de kriterier som kommer att tillämpas vid den stundande granskningen av ansökan om utökade examensrättigheter för FHS. Även Försvarsmakten verkar ha denna uppfattning. Gyllensporres konklusion är att kärnan i det militära yrket måste tillåtas påverkas av inflytandet från de civila delarna av samhället, och han finner det helt naturligt att officersutbildning vilar på en solid samhällsvetenskaplig grund.

Avslutningsvis anser vi att det är problematiskt att Axberg och Brehmer jämför den svenska officersutbildningen med svensk läkar- och civilingenjörsutbildning. Vi menar att mer relevanta jämförelseobjekt, och ledstjärnor, är officersutbildning i andra länder. Det verkar Gyllensporre också mena eftersom han relaterar utvecklingen av den svenska officersprofessionen till den utveckling av yrket som skett och f n sker i för Sverige relevanta stater. I valet av utbildningar är det också slående hur Gyllensporre grundar sitt resonemang om den militära professionen i de forskningsresultat de militärsociologiska förgrundsgestalterna Samuel Huntington, Morris

Janowitz, Bengt Abrahamsson och Charles Moskos presenterat, medan Axberg och Brehmer tycks sakna både vilja och förmåga att förankra sina resonemang i etablerad vetenskap relevant för ändmålet.

Avslutning

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att Axberg och Brehmer har haft ett stort ansvar för den undermåliga forskningen och utbildningen inom krigsvetenskap på FHS 2007–2012, att de på olika sätt aktivt har motverkat den utveckling som bör eftersträvas inom ämnet vid FHS, samt att de med allehanda särlösningar och rara idéer försökt kringgå gällande regelverk. Detta har hindrat den utveckling som både statsmakterna och Försvarsmakten explicit eftersträvar, och det har gjort forskning och utbildning i krigsvetenskap både dyrare och sämre än vad den borde ha varit.

Vi vill understryka vår starka övertygelse om att krigsvetenskap, under de nuvarande sakkunniggranskade professorernas ledning, kommer att utvecklas i positiv riktning. De åtgärder som vidtagits efter vår artikel om akademisering på avvägar, inte minst kopplat till rekrytering av lärare och publiceringsprinciper, tyder på en ny typ av anda och målmedvetenhet.

Dessutom verkar FHS:s nuvarande rektor, åtminstone i externa sammanhang, sträva efter att undvika företrädarnas misstag.[3] Vi vill gärna hoppas att Axbergs och Brehmers grumliga idéer om högskoleverksamhet en gång för alla är placerade på FHS:s skräphög. Dessvärre är de inte ensamma om att vara på avvägar och tyvärr finns tecken på att det ännu återstår en hel del att göra i det avseendet. Konkret innebär detta att krigsvetenskap fortfarande är utsatt för dilettanteri, om än numera främst indirekt.[4]

Håkan Edström är överstelöjtnant, docent i Statsvetenskap och lektor i Krigsvetenskap vid FHS. Magnus Petersson är professor i Historia vid Institutt for Forsvarsstudier i Oslo.

Noter

1. Berndt Brehmer avled 2014. Manus till denna slutreplik levererades av författarna till tidskriftens redaktion före Brehmers bortgång.
2. Se Vetenskapsrådet 2009-01-12, dnr 312-2008-6540; Karlsson, Bengt: *Utredning avseende tillkomsten av boken "Från Yrke till profession"*, utredningsrapport daterad 2013-02-01 (HF/HR90/2012:3) och Karlsson, Bengt: *Behov av översyn av Publikationshandboken och dess rutiner*, PM daterad 2013-02-01. Karlsson föreslår åtgärder för att undvika framtida situationer där ordföranden i publikationsrådet "är involverad och jävig". Se även FHS:s skrivelse 2013-05-06 Ö288/2013.
3. Se t ex "Rektor medger problem" i *Officerstidningen* 5/2013. I artikeln klargör FHS:s nuvarande rektor Romulo Enmark att den problembild vi beskrivit stämmer överens med hans egen uppfattning om läget. "Bristerna beror, enligt Enmark, på den smått kaotiska situation som rådde på FHS när han tog över som rektor 2011", står att läsa i artikeln.
4. Ett sådant tecken är att när FHS våren 2014, d v s efter FHS:s rektors påstådda uppstädning, ska rekrytera ny programchef för Officerprogrammet, OP, så anges inga krav avseende den tillträdande chefens akademiska kompetens. Detta trots att OP inte är en uppdragsutbildning beställd av Försvarsmakten utan en av statsmakterna fastställd yrkesutbildning! OP omgärdas således av samma akademiska krav som alla andra yrkesutbildningar vid landets universitet och högskolor. Vid FHS är det dock viktigare att programchefen har "stor social kompetens" och "erfarenhet från regements- eller flottiljledning" än egna akademiska meriter. Krigsvetenskap är det bärande ämnet i all officersutbildning, inkl den vid OP. Se *https://www.fhs.se/sv/om-forsvarshogskolan/job-ba-hos-oss/2014/intresseanmalan-for-anstallning-vid-forsvarshogskolan-som-programchef-for-officersprogrammet/* (2014-04-05).

Man lyssnade på militären när det passade

av Bengt Gustafsson

Since the Commander in Chief of the Swedish Armed Forces started a debate about what was called "the one week defense" an irritated Prime minister commented it with calling the defense "an address of part". An expression that provoked a lot of people as they have realised that the defence, which the so called New moderate party is responsible for, coudn´t meet any serious military attack. The discussions afterwards – among other things – has taken up the relations between the Goverment and the Commander in Chief, and the editor of this publication has asked me to write a paper about how I experienced such relations during the period 1986-94.

SÅ LÖD RUBRIKEN på förre DN-redaktören Olof Santessons avsnitt i Artéus och Zetterbergs bok om högsta ledningen.[1] Vi ska återkomma till mina egna erfarenheter av förhållandet mellan regeringen och ÖB-myndigheten, som redaktören för *KKrVAHT* önskat en belysning av. Först ska jag dock kommentera några påståenden i en uppsats av ledamoten och professorn vid FHS Gunnar Åselius, i vilken han enligt min uppfattning i stor utsträckning skriver om detta förhållande, även om han menar sig skriva om den militära professionen.[2] Det tycks vara fler än jag som inte gillar vad han trots allt skriver om den nuvarande officersprofession, för både högkvarterets generalmajor Dennis Gyllensporre och Officersförbundets Eva Langlet har tagit till orda i saken.[3]

Det jag personligen reagerat för är uttryck som "Den är under alla omständigheter inte en profession som andra" och "det är svårt att jämföra officerare med läkare och jurister eftersom den militära professionen – till skillnad mot de övriga två – saknar verklig autonomi i sin yrkesutövning". Langlet svarar i sin faktaruta: läkare, advokater och militärer är exempel på professioner. En uppfattning som jag naturligtvis delar, eftersom jag under min ÖB-tid just på grund av officersyrkets krav på kunskapsbredd och -djup samt självständighet tog initiativet till och fick politikernas beslut om att förändra Militärhögskolan till en högskola med erkänd forskning – under civila professorer som Åselius – och nu äntligen, som Försvarshögskolan, med examensrätt i det militära ämnet *Krigsvetenskap*. Resultatet av deras verksamhet har väl nu och då fått kritik såväl inifrån som utifrån.

Här är inte platsen att närmare utveckla varför officersyrket av såväl specialist- som generlistkaraktär är en profession. Det skriver Gyllensporre mångordigt om. Möjligen om ett par egenskaper som bör prägla utövaren: vett, vilja och handlingskraft. Istället över till relationerna mellan regeringen och den svenske myndighetschefen. I slutet av sin uppsats skriver Åselius: att "statsministern i januari 2013 beskriver försvaret som 'ett särintresse', vilket väcker viss uppmärksamhet, men ger sannolikt en korrekt bild av hur sektorn numera uppfattas av den politiska makten.

Om försvaret ska beskrivas som ett särintresse bland andra i samhället, utmärker det sig sannolikt också genom sin svag-

het." Vi är nog många som har svårt att se vad detta har med plutonchefens eller bataljonschefens professionella kvalitet och självständighet att göra. Däremot torde Reinfeldt och Borg, tillsammans med sin svage försvarsminister, ha förlorat på denna nonchalans. Åtminstone förr i tiden hade institutionen ÖB hos de flesta svenskar stort förtroende. Det kan vi nog tacka den i den offentliga försvarsdebatten skicklige Helge Jung för och inte minst hans folklige efterträdare Nils Swedlund, som var ÖB i mer än tio år. Den nuvarande Sverker Göranssons tal om "enveckasförsvaret" väcker stor uppmärksamhet och har gett effekt rörande vanligt folks förståelse för hur illa det är ställt med de nya moderaternas försvar.

Den egna perioden

Som innehavare av ÖB-ämbetet från hösten 1986 till sommaren 1994 fick jag erfarenhet av att arbeta under både en socialdemokratisk och en moderatledd borgerlig regering. Läsaren kanske har föreställningen att det skulle skilja en hel del mellan de två situationerna, men jag upplevde inte skillnaden som särskilt stor. Att frångå den alliansfria försvarspolitiken var inte en aktuell fråga som diskuterades i politiken. I praktiken var partierna överens om strukturen av försvaret utom folkpartiet, som från 1970-talet ville lägga ner de infanteribrigader som av ekonomiska skäl inte kunde moderniseras och istället satsa på ett par moderniserade infanteribrigader till eller den i armén eftersatta materiella kvaliteten. Man var också hos politikerna överens om att vi skulle ha en hög självförsörjningsgrad vad gällde försvarsmateriel – en svensk profil. Den på den tiden helt politiskt socialdemokratiska fackföreningsrörelsen stödde alltid beställningar till svensk försvarsindustri, i synnerhet TCO under Björn Rosengren. De var starkt medvetna om betydelsen av tekniksprídningen till övrig industri för sysselsättningen.[4]

Man var emellertid inte överens om budgetens omfång från 1967, då den socialdemokratiska regeringen ensidigt tog bort den sista delen av den årliga procentuella uppräkningen, avsedd att täcka merkostnaden för snabb teknisk utveckling på försvarsmateriel. De borgerliga regeringarna 1976–82 förstärkte emellertid inte budgeten, och inte i avgörande grad heller regeringen Bildt i början av 1990-talet. Den senare fick problem med samhällsekonomin och tvingades strax efter 1992 års försvarsbeslut depreciera kronan. Däremot införde de på nytt ett procentuellt påslag för försvaret, men endast för materielbudgeten. Man hade redan i beslutet varit överens om en "kategoriklyvning", liknande den 1925, av den allmänna värnplikten för män. Det var möjligt genom att de åtta brigader IB 66M, som fanns kvar i slutet på 1980-talet, skulle utgå i och med de nödvändiga reduceringar som var en följd av att försvarsbeslutet 1987 var kraftigt underfinansierat.[5]

Idag är det kanske många som säger att den politiska ledningen endast anpassade försvaret till att det kalla kriget var slut. Det var i själva verket svårt att se. För 1992 var vi i Försvarsmakten övertygade om att vi fortfarande hade ubåtsintrång, vilket vi faktiskt också hade i september (aktiv hydrofonbild). Det var emellertid också detta år vi köpte nya hydrofonbojar i vilka minkarna började lura oss. För övrigt hade vi samma år en uppmärksammad spionskandal i Belgien (eller möjligen Nederländerna) med Ryssland inblandat. Nato skulle inte ändra sin strategi förrän 1996, så jag brukar inte tro på dem som säger att de visste att det kalla kriget var slut med Gorbatjovs "glasnost och pe-

restrojka". Kanske de har glömt det kommunistiska kuppförsöket mot honom i augusti 1991, vilket misslyckades. Kunde inte WP:s upplösning lett till krig? Idag ser vi det å andra sidan som naturligt att det kalla kriget tog slut 1989–91 med Berlinmurens fall och Sovjetunionens upplösning.[6] 1993 meddelade ÖB/MUST till regeringen att något militärt hot från Sovjetunionen inte kunde ses inom den närmsta tiden på grund av den där nedgångna organisationen och ekonomiska problem.

Den svenska konstitutionen ger också myndighetschefen stor självständighet inom ramen för riksdagens budgetbeslut och regeringens regleringsbrev.[7] Något öppet ministerstyre får inte förekomma. Ministern får inte blanda sig i enskilda ärenden, utan handläggningen beslutas av myndigheten utifrån stiftade lagar och förordningar. En akut särskild inriktning kräver regeringsbeslut (av minst fem statsråd), som t ex tas beträffande utveckling och anskaffning av varje enskilt materielobjekt av någon betydelse och andra investeringar i Försvarsmakten. Ibland görs det naturligtvis försök att påverka i de privata samtal som myndighetschefen har med sin minister. I mitt fall normalt en gång i veckan, gärna sen fredag eftermiddag, då ingen av oss var särskilt efterfrågad av någon annan.

Vid dessa samtal berättade vi för varandra vad vi hade upplevt som viktigt sedan senast och avsåg göra den närmsta tiden, som kunde vara av intresse för den andra parten. Det kunde då komma "förslag", som t ex: "kunde det inte räcka med ett stridsvagnskompani per bataljon?". Plötsligt skulle pansarförbanden kunna fördubblas! Å andra sidan kom det "befallningar" som jag åtlydde för att de verkade rimliga och inte tillhörde mitt fackområde. Exempel på det var när Roine Carlsson sade åt mig att vänsterpartiet nu var så pass demokratiskt att det skulle få en plats i försvarsutskottet. Därför skulle jag erbjuda partiet en deltagarplats i Chefskursen på Solbacka.[8] Det förekom naturligtvis också att jag med min minister kontrollerade att han inte hade någon invändning emot något jag tänkte göra, som t ex att tacka ja till en inbjudan från min norske kollega att äta frukost i Oslo med den amerikanske Natochefen[9] (Som kuriosa kan nämnas att jag anlände i en Sk 60 med min adjutant som pilot medan han anlände med sin DC 9 med full besättning och säkerhetsfolk när vi samtidigt taxade in till Fornebu).

Stort intresse för det hemliga i underrättelsetjänsten

Ibland började jag min orientering med att säga: "Nu ska jag berätta något för Dig som jag inte vill att Du kommenterar." Det rörde sig då om något som kunde bli politiskt känsligt om det skulle komma till massmediernas kännedom. Vanligen rörde det sig om något inom underrättelseområdet. Jag hade nämligen föreställningen att om något gick snett, så skulle ansvaret vara mitt. Vi talade aldrig om detta syfte, men eftersom bägge mina ministrar lydde denna inledning utgår jag ifrån att de delade denna min syn. MUST var å sin sida ålagt att underställa mig personligen för beslut planerade åtgärder som hade sådana risker. Det är klart att jag var beroende av att de valde att också följa denna instruktion, men jag känner ej till något avsteg och kommer inte ihåg att någon sådan "särskild händelse" gick snett under min tid.

Bägge ministrarna var för övrigt väldigt intresserade av diskussioner inom detta område. Roine Carlsson lät till och med bygga en "ubåt" i departementslokalerna, där vi kunde sitta oavlyssnade vid så-

dana diskussioner. Inom regeringen Bildt blev det litet missämja, då statsministern var lika intresserad som försvarsministern och krävde vissa direktföredragningar om underrättelsetjänsten och ubåtsintrången. Något som Anders Björck tyckte skulle gå via honom.

Det har berättats för mig att tidigare gick FRA:s sammanställda veckorapporter via den militära underrättelsetjänsten med dess rapporter så att de kunde jämföras med varandra och arbetas ihop. Det blev strax före eller i början under min tid ändring på detta. Om på generaldirektörens initiativ eller den nye ministern Roine Carlssons vet jag inte. Den senare tog i varje fall in en egen ”underrättelseanalytiker” i departementet för att hålla ihop dessa frågor åt honom.

För övrigt var det regeringen som styrde samarbetet med övriga länders underrättelsetjänster. Som nytillträdd ÖB kallades man till försvarsministern, ett papper togs fram ur säkerhetsskåpet med de godkända länderna uppräknade, som fick undertecknas med att man tagit del av. Totalt sett såg papperet rätt neutralt ut, men det uppgavs aldrig vilka man i verkligheten skulle umgås med. Det visste ju underrättelsechefen. ÖB:s uppgift var endast att hålla koll på att de fanns med på listan. För övrigt träffade underrättelse- och säkerhetschefen regelbundet övriga säkerhetsmyndigheters chefer eller dennes ställföreträdare hos UD:s kabinettssekreterare för ömsesidiga orienteringar.

Fler stridsvagnar än som föreslagits

När jag just tillträtt fattades 1987 ett nytt försvarsbeslut som jag inte kunnat påverka. Roine Carlsson följde det helt vad gällde ekonomi och inriktning. Det var rätt mycket underfinansierat, vilket vi i Försvarsmakten blivit vana vid sedan början av 1970-talet. Vidare hade arméns planering fått underkänt i beslutet. Tillsammans skulle det leda till stora ingrepp i Försvarsmakten och då inte endast i armén. Vi ska återkomma till det.

Det blev ministrarnas olika personlighet och min som bestämde hur relationerna kom att utvecklas över tiden. Några exempel i det följande:

Mycket riktigt skulle den moderate försvarsministern agera mer kraftfullt inom Regeringen för ”sitt” försvar. Som exempel kan jag visa på att han köpte fler stridsvagnar från Västtyskland än jag föreslagit. Och detta utan att ens orientera mig i förväg. Han hade emellertid talat med arméchefen Åke Sagrén, som lovat att ta det inom arméns budget. De var begagnade Leopardvagnar och inte av samma kvalitet som de vidareutvecklade ”svenskvagnarna”. Å andra sidan fick han dem billigt, liksom de begagnade splitterskyddande personaltransportfordon som av sysselsättningsskäl i före detta DDR erhölls för renoveringskostnaderna där. Äntligen kunde också infanteriet börja få denna högre skyddsnivå; en förbättring som jag till och med orienterades om i förväg. Men jag undrar om någon av dem tänkt på de ökade utbildningskostnader som skulle följa med denna anskaffning?

Inom den ekonomiska ramen för 1992 års försvarsbeslut rymdes inte utveckling och anskaffning av robotsystemet Bamse parallellt med anskaffning av delserie 3 av JAS. Eftersom JAS var prioriterat i beslutet så låg Bamse inte med i min planering. Strax innan jag vintern 1994 skulle åka till min sista Folk och Försvars rikskonferens (som jag ska återkomma till nedan) bad Anders Björck mig att väl där hjälpa honom att övertala Carl Bildt om

att fortsätta utvecklingen av Bamse. Han skulle betala det utanför ramen med pengar han erhöll genom att sälja olja från vårt Trondheimsförråd avsett för krig. Jag deltog i detta samtal, då jag i utvecklingen av Bamse såg en senare konkurrent till delserie 3 av JAS när slutlig beställning av denna var aktuell. Och tillsammans lyckades vi övertala Bildt, som tidigare tydligen varit ovillig till att ta med utvecklingen som ej fanns i min plan.

I detta sammanhang ska kanske nämnas att den borgerliga regeringen föreslagit vissa förändringar i budgetsystemet. Bland annat skulle FMV inte längre få betala ut förskott till försvarsindustrin. I ett remissvar avvisade vi detta på grund av att det inte alltid var möjligt att (i planerna) i förväg kunna se när utvecklingen var klar och en beställning kunde läggas. Ej heller skulle ju de i planen avsatta pengarna för detta materielobjekt användas för en annan, ej inplanerad och lägre prioriterad produktion. Vid en senarelagd beställning fick kontraktet, om förskott inte utbetalades, i regel förhandlas om, varvid priset kunde bli högre. (Något som Anders Borg för ett tag sedan fått upptäcka och klandrats för av riksdagens revisorer, efter det han "otillbörligt" lagt sig i försvarets detaljplanering av materielanskaffningen.) I mitten av 1990-talet skulle Ingvar Carlssons nya regering ändå anta detta förslag och inte nog med det, utan också ta bort de pengar ur anslagen som var inplanerade för förskott. På ett bräde förlorades i FB 92:s plan 8 miljarder, efter det att Försvarsmakten redan genom den moderata sänkningen av kronans värde hade förlorat ungefär 4 miljarder under samma femårsperiod.

Regeringen fattar således i princip alla beslut om nyanskaffning av materiel och större modifieringar, vilket kanske inte alla utanför försvaret tänkt på eller känt till. I regel följde dessa beslut dock ÖB:s (och försvarsgrenschefernas) långsiktsplanering, även om ofta efter viss tidsfördröjning på grund av förseningar i utvecklingsarbetet, prisökningar under detta, otillräcklig prisreglering eller att för mycket lagts in i planerna i kampen mellan partierna och försvarsgrenschefernas experter i Försvarsutredningarna. Politiker av alla "färger" slog på den tiden vakt om den svenska försvarsindustrin och sysselsättningen, vilket i några fall lett till att försvaret fått vänta på ett vapensystem eller till och med fått en sämre lösning än det konkurrerande utländska alternativet.

Det var naturligtvis av stort intresse för oss att kunna komma över sovjetisk krigsmateriel för att kunna studera den. Särskilt om den hade något motmedel inbyggd i sig, så att vi kunde förbättra vår egen materiels verkan. Ibland fick vi också tag i sådan utanför vårt eget land. Det gällde då att få hem den till Sverige med flyg eller båt. Det fanns sedan gammalt en muntlig överenskommelse mellan Tullverket och Försvarsmakten att sådan införsel kunde genomföras utan att införselhandlingar upprättades.

Det blev under min ÖB-tid byte på posten som GD i tullverket, och den nye krävde att överenskommelsen skrevs ner och undertecknades. Det skulle för min del resultera i att jag – trots att jag avgått – blev medialt inblandad i *Estonia*-katastrofen då en tullman berättat om denna överenskommelse i TV. Därför har jag tagit reda på hur det förhöll sig och kan försäkra att ingen materiel avsedd för Försvarsmakten fanns ombord på *Estonia* under den katastrofala sista resan. Däremot hade redan under min tjänstetid materiel från Polen (eller möjligen före detta DDR) införts med flyg till ett litet flygfält i Skåne, som kom att bli massmedialt uppmärksammat.

Myndighetsinstruktioner

Det ska nämnas att regeringen hade ytterligare ett styrmedel: förordningar för myndigheter, som klarar ut vilka uppgifter en myndighet har och formerna för verksamheten. För viss verksamhet kan det finnas särskilda förordningar, t ex för försvaret IKFN, som reglerar incidentberedskapen i fred och under vilka omständigheter våld får tillgripas och vem som får besluta om det. Denna skärptes efter hand under 1980-talets ubåtskränkningar, och till slut kunde ÖB delegera beslut om vapeninsats till taktisk chef för det förband som inom marinen ledde ubåtsjakten; detta under förutsättning att det var bekräftat att kränkningen berörde också inre vatten.[10]

Detta var av stor betydelse eftersom den taktiske chefen – utan att behöva övertala högre chefer i en kedja och vänta på beslut – kunde agera direkt när ett gynnsamt läge uppstod.

Inom ledningsområdet i övrigt skulle det genomföras en stor förändring under min ÖB-tid: övergången till att Försvarsmakten blev en enda myndighet. Tidigare hade varje regional och lokal organisationsenhet varit en myndighet och haft sina regeringsinstruktioner. Enligt vad jag kom fram till behövde de därför inte i fred lyda en order om t ex incidentbevakning från ÖB eller ens sin försvarsgrenschef. Vad värre var, Regeringen kunde beordra en lokal myndighet att göra något utan att gå genom ÖB eller försvarsgrenschefen.

Det var i själva verket Roine Carlsson som väckte min uppmärksamhet på detta förhållande, som tillämpats under lång tid. En dag kom en ubåtskapten in till mig och anmälde att han av försvarsministern blivit beordrad att han efter en patrull öster om Gotland skulle försöka smyga in på svenskt vatten utan att i förväg ha anmält sin ankomst. Det vill säga, han skulle åt ministern i det fördolda testa den egna marinens uppmärksamhet mitt under en period av återkommande skarpa ubåtsjakter. Naturligtvis såg jag till att han löstes från denna uppgift, men började samtidigt fundera över om verkligen en minister kunde ge en sådan order och kom fram till att det kunde han nog.

Detta resulterade i förslaget om övergång till enmyndighetsförsvaret. Inom ramen för detta utarbetades i Försvarsstaben en instruktion för de regionala och lokala enheterna som skulle ersätta de tidigare regeringsinstruktionerna: FörLed, 1990 års upplaga. När denna kom på remiss till departementet väckte den tydligen viss förskräckelse och man förbjöd först att den skulle ges ut, men tydligen förstod man senare att det var en konsekvens av enmyndighetsalternativet.

Övergången till kaderorganisation och benämningen grundorganisation

Av denna instruktion för ledningen i fred framgår också den nya organisation som höll på att införas i fredsorganisationen, den så kallade kaderorganisationen, således att krigsorganisationens chefer så långt som det var möjligt också skulle tjänstgöra som chefer för de enheter som utbildade krigsförbandet i det som nu kom att kallas ”grundorganisationen”. Övergången till denna kaderorganisation genomfördes som resultat av mina erfarenheter från de två åren som MB ÖN. Vid mina besök vid de repetitionsutbildande förbanden fann jag nämligen att krigsförbandschefen alltid kunde skylla på någon annan om jag påpekade något som jag tyckte var fel hos förbandet. Den så kallade OLLI-organisationen, som infördes på 1970-talet,

hade visserligen sparat pengar i mobiliseringsorganisationen, men gjorde också att det gick att skylla på dessa försvarsområdesregementen vid materielfel och naturligtvis på krigsplaceringsmyndigheten eller fredsregementschefen vid personalfel.

Jag hoppades helt enkelt med reformen att krigsberedskapen skulle bli bättre om krigsförbandschefen själv hade ansvar för så mycket som möjligt av produktionen av sitt eget förband. Det blev möjligt bland annat genom att även infanteriregementena sedan IB 66M lagts ned hade blivit enbrigadsregemente liksom pansarförbanden. I de senare utbildades endast en halvbataljon varje år, för att inte regementets övningsfält skulle slitas ner alltför mycket, och för att kunna samöva bataljonen under grundutbildningen, utbildades så fort det gick den andra halvan samma år vid ett annat pansarregemente. Bataljonschefen kunde i övrigt tjänstgöra hemma när hans bataljon grundutbildades.

Två tillägg i ledningsorganisationen som länge diskuterats kom också äntligen till stånd. Inom armén hade det diskuterats om främst milo Ö och S hade tillräcklig ledningskapacitet för att samordna striden vid deras största tilldelning av markstridsförband, d v s om det inte behövdes en armékårstab för att ta över ledningen av de flesta markstridsförbanden under MB. En sådan tillkom sålunda och kunde komplettera MB:s ledningskapacitet i kraftsamlingsriktningen.

1966 års reform om militärbefälhavarnas totala operativa ansvar med alla typer av stridskrafter som underställts honom hade luftoperativt delvis lösts genom att attackeskadern E 1 operativt var underställt ÖB och med del kunde tilldelas MB för vissa företag. Detta gällde dock inte sjöoperativt. Kustflottan splittrades i samband med mobilisering och en väl sammansvetsad sjöstyrka skulle därmed komma att upplösas. Under ubåtskrisen skedde företagsledningen av kustflottans personal från aktuell örlogsbas/marinkommando för att formellt och smidigt gå över till den operativa ledningen vid skarp insats. Antalet professionella sjöofficerare med stabsutbildning räckte inte till för att täcka behovet inom den centrala, högre och lägre regionala operativa ledningen samtidigt med sjöbefattningar som förbands- och fartygschefer. Detta medförde en kraftsplittring av tillgänglig kvalificerad personal.

Det gick enligt min uppfattning att lösa med en organisation liknande den i Flygvapnet, d v s genom att krigsorganisera kustflottans Flagg för att vid krig underställas den MB som fått majoriteten av sjöstridskrafterna sig underställda. Detta skapade också en nödvändig stabsresurs för att efter ett krigsutbrott samordna den sjöoperativa ledningen av sjöstridskrafterna med de länder som hamnat på samma sida i kriget. Som vi nu vet var det ju förberett att kunna ta emot den västtyska flottans Östersjödel (med sina sårbara baser) på den svenska Ostkusten. Uppdelningen av egentliga Östersjön mellan milo Ö och S ansågs vara olycklig från Flottans sida. Enligt min mening borde dock inte principen om MB ledningsansvar överges, men det krävde att ÖB reglerade operationsområde och gränser efter det läge som efter hand uppkom.

Utnämningsärenden

Under min ÖB-tid låg utnämningsmakten kvar hos regeringen från överste/kommendör och uppåt. Det förutsattes att ÖB lämnade förslag till ministern om ett (eller ett par) alternativ till ersättare vid en avgång. Det var ärenden som jag kände stort ansvar inför. Totalt tror jag att jag använde

c:a en tredjedel av min arbetstid åt personalärenden. Det gick ju att förutse de flesta fall av kommande befordringsärenden, så varje höst arbetade jag ut en så långt möjligt heltäckande plan för nästa års befordringar till överste (motsv) och högre grader. En plan som jag först diskuterade med försvarsgrenscheferna, men också ”remitterade” till Officersförbundets ordförande för diskussion.

Befordringar till överste/kommendör förbehandlades i så kallade Befordringsberedningar försvarsgrensvis, respektive truppslagsvis i armén, i vilka personalorganisationerna hade medinflytande. De till slut valda kandidaterna, vilkas antal till någon liten del översteg det beräknade behovet, ordnades i turordning. I dem angavs inte några befattningar, vilket gav mig viss frihet att välja bland dem beroende på vad de passade för. Diskussioner fördes också med de enskilda personer befordringarna rörde. Det förekom naturligtvis att personer tackade nej till mina förslag. Oftast hade det med krav på byte av bosättningsort att göra.

Planen föredrogs och överlämnades därefter till försvarsministern. Vid ett senare tillfälle diskuterades också de enskilda förslag ministern hade frågor om eller kanske namn han saknade. Ibland kunde det leda till några smärre förändringar. Det gick ju alltid att återkomma med mitt förslag i nästa års plan. När en lämplig tidpunkt för utnämningen närmade sig skickade jag in det slutliga enskilda förslaget inför regeringens utnämning.

Då jag fick klart för mig att Roine Carlsson före regeringsbeslut om generals- och amiralsbefattningar orienterade kungen om sin avsikt började jag också orientera denne om sådana förslag i min plan, eftersom jag ändå besökte honom en gång varje höst för att orientera honom om försvaret, positiva händelser och problem, särskilt ubåtskränkningarna. Varje höst gjorde jag en rundvandring till honom och partiledarna för att berätta om ubåtsintrången och våra viktigaste förslag i årets rullade programplan.[11] Det är ju hela folkets försvar! När jag vid en riksdagens mottagning i Sammanbindningsgången råkade nämna det för talmannen Thage G. Peterson krävde han att få samma föredragning, vilket han naturligtvis fick varje år därefter. Vi hade lärt känna varandra därför att jag i Lennart Ljungs efterföljd bjöd de fyra talmännen varje år på en kombinerad försvars-, kultur- och naturresa någon gång i augusti till en ny del av vårt vackra land. Som MB ÖN hade jag själv varit värd för ett sådant Ljung-besök i Pältsastugan strax intill Treriksröset.

Dessa årsvisa planer följdes i stort sett hela tiden med några få undantag. Ett sådant gällde en frispråkig kommendör i marinen som jag föreslog till befordran till MB V. Roine Carlsson accepterade förslaget när årsplanen presenterades, men hade ändrat sig till det var dags för regeringens utnämning. I just detta fall ansåg jag inte att jag kunde böja mig, då officeren i fråga redan tjänstgjort på ansträngande befattningar i fyra år och behövde avlösas. Efter att ha orienterat försvarsministern om min avsikt begärde jag därför företräde hos statsminister Ingvar Carlsson och anmälde vår oenighet, samt att jag ansåg att det stred mot grundlagens formulering om *förtjänst och skicklighet*. Det var enligt min uppfattning en kompetent sjöofficer och en god ledare. Vice statsministern Odd Engström fick i uppgift att döma mellan oss, och under Roine Carlssons nästa semester blev kommendören utnämnd till en annan amirals-/generalsbefattning då milo V planerades utgå senare.

I detta sammanhang ska kanske nämnas att i organisationen för Försvarsstaben (Fst) och i de tidigare sex samlade militärområdena var det praxis att befattningarna skulle delas ”rättvist” mellan försvarsgrenarna. I Fst fanns således tre chefsbefattningar, en för varje försvarsgren: ÖB, C Fst och Souschefen, som hade hand om studier och planering.

Även med Anders Björck hade jag en diskussion gällande befordran av en frispråkig officer, denna gång ur Armén, men kan nu i efterhand konstatera att det löste sig. Han tillträdde den befattning jag föreslagit tre månader efter min pensionsavgång. Jag har under min pensionärstid hört civila professorer på FHS förmoda att det var vi militära chefer som inte ville ha frispråkiga underlydande. Jag kan för min egen del således dementera detta, liksom att vi inte skulle vara särskilt intresserade av att skicka förband i FN-tjänst, som en annan professor velat påskina. Tvärtom, det var ju den bästa kvalitetskontroll vi hade för att få kvitto på att vi fortfarande efter snart 200 års fred utbildade befäl och soldater på rätt sätt.

Vad avsåg alla lägre befattningar gällde ju en bestämd tidsstege för skolor och befordran under min ÖB-tid upp till major/örlogskapten. För befordran till överstelöjtnant/kommendörkapten hölls också särskilda beredningar med vissa chefer och representanter för facket närvarande. För deras arbete fanns kriterier framtagna. I ett fall kontaktade Roine mig och bad mig skicka in ett förslag till befordring av en örlogskapten till kommendörkapten. Personen ifråga användes av ministern som adjutant, och han ville kanske ha samma grad på honom som den ÖB:s adjutant hade. Tyvärr måste jag då anmäla att denna person inte fanns uppförd på gällande befordringslista, bland annat för han inte uppfyllde kraven för sjötjänst, så jag kunde i rättvisans namn ej skicka in ett sådant förslag. Naturligtvis befordrade Roine honom ändå.

Den politiska ledningen blandade sig också i på andra sätt

I de politiska besluten om FN-insatser lade man sig ofta också i detaljer, som man kanske borde ha låtit beslutas på militär ledningsnivå. T ex krävde – vid beredningen av beslutet om FN-insatsen i Bosnien 1993 – Pierre Schori som partiets utrikespolitiske talesman att Tuzla med omgivning skulle ligga inom den svenska bataljonens område. Det skulle vara ett exempel på ett område med mindre etniska konflikter sades det. Försvaret ville å sin sida vara närmre Adriatiska havet. Vidare skulle FN:s Force Commander inte ha rätt att flytta svenska enheter ut från detta område. Bland det första som hände var att den svenske bataljonschefen fick be Force Commander att hjälpa honom med ett annat lands enhet för att avlösa en svensk enhet som hade haft en svår period och behövde vila. Detta berodde i sin tur på att bataljonen fortfarande var reducerad på grund av att FN bestämt att den svensk-danska bataljonen skulle järnvägstransporteras ner, medan vi hade utgått från att den skulle gå sjövägen via Adriatiska havet. Naturligtvis utnyttjade serberna detta, då järnvägen gick till Beograd, där del av bataljonen, bland annat det danska stridsvagnskompaniet, blev kvarhållet en tid.

Detta kompani hade vi lyckats få med oss, kanske tack vare kravet om Tuzla. Vi motiverade det nämligen – efter det min kollega i Danmark per telefon erbjudit mig ett Leopardkompani – med att vi behövde ett arriärgarde om vi skulle tvingas att reti-

rera till Adriatiska havet. FN behöll i New York också för sin del beslutsrätten att använda de till missionen avdelade attackflygplanen, med påföljd att de aldrig kom till användning mer än till överflygningar. När flygplanen nådde det tänkta insatsområdet fanns nämligen ännu inget beslut eller hade redan situationen förändrats så de inte borde eller kunde sättas in. (Jfr vad jag berättat om IKFN ovan.) Vi, försvaret och den politiska ledningen, kan med glädje konstatera att aktuell brittisk Force Commander i pressen frågade ”hur vi, som levt i fred i nästan 2 000 år, kunde utbilda så bra soldater?” Som sagt, en kvalitetsbedömning efter en del verkligt svåra intermezzon, bland annat med en skarp eldinsats av de danska stridsvagnarna.

Vad jag kan minnas var det ingen riksdagsledamot eller journalist på den tiden som frågade varför en soldat dödat någon för att försvara sitt eget liv. (Vad tror politikerna att de gör när de skickar ut en soldat där det ibland skjuts skarpt? Att han fridfullt ska låta sig dödas?) Soldaterna i bataljonen var ju utbildade under kort tid som värnpliktiga, men uppfräschade och väl samövade – även med det danska kompaniet – av den valde bataljonschefen före avfärd under ett par månader. Det vill säga under kortare tid än ledningen nu anser de behöver med sina yrkessoldater. Det var naturligtvis ett urval bland de värnpliktiga som fått de bästa omdömena under sin grundutbildning.

Trycket från massmedierna och relationen till regeringen

Några månader innan jag skulle pensioneras deltog jag i min sista rikskonferens med Folk och Försvar. Vid tidpunkten ifråga hade – på grund av att försvaret aldrig kunnat visa upp någon av alla de sovjetiska ubåtar som vi talade om – även en del seriösa journalister börjat tvivla på våra påståenden och då även på de rapporter som lämnats tidigare under 1980-talet.[12] Vid en rast under konferensen blev jag ”uppvaktad” av en – om jag minns rätt – DN-journalist, som jag på grund av hans tidigare artiklar hade förtroende för. Vad han ville var att få så kallad ”bakgrundsinformation”, som han lovade att inte direkt citera i någon artikel. (Jag var naturligtvis medveten om att journalister normalt vid den tiden ville kunna skriva om allt de fick reda på, men som sagt, jag hade förtroende för honom och hade en gång tidigare haft en sådan relation i början av 1980-talet med Sven O Andersson, chefredaktör för den kortvarigt återuppståndna *Stockholms-Tidningen*, och han hade aldrig svikit mig. Han var ju dock av ”en äldre skola”.)

Dagen efter, hemkommen till Stockholm, fick jag ett telefonsamtal från DN-journalisten att en annan journalist, vill minnas från *Göteborgs-Posten*, hade suttit och avlyssnat oss vid en dörrspringa och att denne tänkte skriva om vad som sagts – några tidigare ej officiellt nämnda uppgifter av viss hemlighetsgrad – och att därför den journalist jag hade haft förtroende för inte längre kunde stå fast vid sitt löfte. Han måste se till att hans tidning inte kunde bli tidsmässigt omsprungen av den andra, sade han. Jag förstod naturligtvis direkt att de två kunde ha gjort upp om detta i förväg.

Min sekreterare meddelade mig någon dag eller två efteråt att statsminister Carl Bildt ville tala med mig. Ett rykte kom i svaj i staben om att en ung spoling från UD som tillfälligt tjänstgjorde i Statsrådsberedningen hos Bildt sagt att jag skulle avskedas för min lösmynthet. Jag har idag inga minnen av att det skulle ha fällts några hårda ord hos statsministern. Jag tror

till och med att jag själv tog upp saken och beskrev vad som hänt. Till min läggning är jag en öppen person, vilket noterades av bland annat MUST, som ibland tyckte att jag gick för långt när jag argumenterade i massmedierna. Det finns ett mycket trevligt minne av det på hallväggen i min bostad: en vackert broderad kopia av beredskapsårens *En svensk tiger*, som överlämnades vid min pensionsavgång.

Ett annat minne kommer för mig ibland, nämligen att jag lät mig övertalas av informationschefen HG Wessberg[13] att låta trycka och sätta upp ett antal affischer om behovet av ett starkt försvar. Vad jag minns framförde Roine inte någon tillrättavisning till mig. Det behövdes ej. Efter någon vecka såg jag själv någon av affischerna på Valhallavägen – med Mao-texten ”Ett land har alltid en armé. Sin egens eller någon annans”. Framme vid Fst på Lidingövägen beordrade jag att affischerna skulle tas ner. Det är inget försvar för vad som hände, men vid tiden var jag ny i ämbetet och hade nyss konstaterat hur underbalanserat 1987 års försvarsbeslut var. Skadan var skedd i den meningen att pengar redan kastats ut på något som inte tillhörde vad vi skulle syssla med. Nuförtiden tycks sådana snedsteg vara vanliga hos statliga myndigheter, liksom att miljonbelopp används för personalfester.

I slutet av min ÖB-tid kom en dag den pressansvariga på ”Info” upp till mig ”med håret på ända” och berättade att *Expressen* var i telefon och påstod att jag bjudit Antonia Ax:son Johnson och Anita Gradin på en flygtur till Jokkmokk. ”Var vänlig skicka in samtalet till mig”, svarade jag. Väl hopkopplad med reportern berättade jag hur det kunde komma sig. Jag hade vid en middag för Grossistföreningen hamnat mellan Antonia, som då var dess ordförande, och Anita. Under diskussionen kom jag att för damerna peka på hur betydelsefullt Övre Norrland var från militärgeografisk och strategisk utgångspunkt. Då bägge damerna argumenterade emot mig kom jag på en idé. Ungefär en vecka senare skulle jag ändå upp till Jokkmokkbasen för ett möte. Då min adjutant skulle flyga mig upp i en fyrsitsig Sk 60 inbjöd jag de båda damerna att följa med. De var ju av betydelse för opinionen i landet. För att sockra budet lade jag till att de under mitt möte skulle få fortsätta flygturen i Rapadalen – ”det vackraste man kan tänka sig i Sverige” – för att de sedan skulle avsätta en timme för min föredragning om försvaret av ÖN. Om det blev till någon nytta för Försvarsmakten vet jag inte. Åtminstone lät reportern nöja sig med motivet, så vi tre hamnade inte på löpsedeln.

Att bli tillrättavisad som ÖB

Däremot skulle jag en annan gång på ett medvetet förnedrande sätt tillrättavisas av Roine Carlsson. Det handlade om att jag fattat beslut om att klassa ner ett tidigare ärende från ”för rikets säkerhet särskilt hemligt meddelande” till vanligt så kallat ”enkelhemligt meddelande” eller möjligen öppet. En dag blev jag nerkallad till försvarsministern utan att veta vad det handlade om. Väl där placerades jag vid ett bord på vars andra sida rättschefen satt. Försvarsministern själv satt kvar vid sitt skrivbord och låtsades läsa några papper. Han lät mig dock först veta att mot bakgrund av min åtgärd, som ovan beskrivits, skulle rättschefen lära mig att det var regeringen som kunde avhemliga handlingar av särskild betydelse för rikets säkerhet. Jag minns inte vad handlingen handlade om, men det var kanske något om ubåtskränkningarna som hela tiden var irriterande för den sittande socialdemokratiska

regeringen. Jag beslöt mig direkt för att bara lyssna och inte kommentera något i den märkliga händelsen mer än att efter avslutad ”lektion” erkänna att jag hört uppläsningen och begripit den, något som krävdes av ministern.

Däremot är jag fortfarande övertygad om att jag handlat rätt. Det var jag som hade undertecknat handlingen och ursprungligen åsatt den det högre värdet. Därför var det jag som ”ägde” handlingen och kunde ompröva mitt tidigare beslut om sekretessgraden. Vad jag inte förstår är att rättschefen ville låna ut sig till detta skådespel. Vi hade normalt inga dåliga relationer.

Emellertid minns jag inte om det var samma kväll jag inte inställde mig till en av Roine Carlssons middagar på Karlberg, men det kan vara så. Min hustru gick emellertid dit och anmälde att jag inte skulle komma. Hon erinrar sig idag att Roine Carlsson då replikerade: ”Du skulle bara veta hur många gånger jag har fått ångra att jag utnämnde Din man till ÖB!” Han var visserligen upp en dag eller två vid en övning i Bodentrakten före utnämningen för att bekanta sig med mig, men det var nog Anders Thunborg som rekommenderat mig efter vårt goda samarbete när jag tjänade honom som planerings- och budgetchef i departementet och vi i politisk enighet (för första gången sedan 1967) lyckades kompensera försvarsbudgeten för den höga dollarkursen. Den drabbade ju särskilt JAS-projektet, där man vid regeringen Palmes tillträde för syns skull hade ”konstrat” en del med anskaffningsbeslutet.

Roine kunde någon gång kritisera Försvarsmakten offentligt. De flesta som följde massmedierna i slutet av 1980-talet kommer nog ihåg hans ”Stora plåtschabrak för att marinofficerarna ska få glänsa på kommandobryggan är ingenting att spilla pengar på.” Carlsson gjorde emellertid avbön i TV-programmet ”Godmorgon Sverige” för sitt yttrande, med uttalandet: ”Jag är rätt citerad, och det var högst olämpligt av mig att prata på det sättet, jag är oerhört arg på mig själv för det här. Självklart har jag respekt för marinofficerarna och deras arbete.” Det förekom normalt inte, eller i varje fall var det ovanligt, att regeringskansliet offentligt kritiserade en myndighetschef utan att samtidigt avskeda honom, och i det här fallet var det inte mig han var arg på utan marinchefen. Senare under 1990-talet började det förekomma. Det var framför allt en statssekreterare/rättschef som flera gånger uttalade sig nedsättande om den militära ledningen för journalister. Det passar sig inte för en statstjänsteman.

Under andra halvan av min period skulle vi komma att förbereda chefsutnämningarna ännu noggrannare. Varje år före min årsplanering av utnämningsärenden kallades alla försvarets generallöjtnanter (försvarsgrenschefer, C Fst samt MB S, Ö och ÖN) till ett en veckas chefsplaneringsmöte i Stockholm, som i sin tur förbereddes av vardera en chefsplanerare från varje försvarsgren. De senare utvaldes med omsorg bland försvarsgrenarnas överstar/kommendörer (av första graden, som det tyvärr fortfarande hette då). Dels skulle de ha så kort tid till sin egen pensionering att de inte själva längre var aktuella för befordran, dels ha gjort sig kända för att ha gott omdöme vid personalbedömningar. Kommer inte ihåg om jag frågade om lov hos den politiska beslutsnivån (då det var en liten ändring av Fst:s organisation) eller om jag självsvåldigt bara gjorde det. Hur som helst, de kunde inte gärna neka till det. Det borde ju bli bättre resultat för personalen. Jag vet inte om mina efterträdare har fortsatt förfarandet.

Så illa var det trots allt inte

Av några av ovanstående stycken verkar det onekligen som om Roine Carlsson och jag hade väldigt dåliga relationer. Normalt upplevde jag det inte så. Vi hade våra gräl ibland vid veckosamtalen och t ex när jag blev ”utkörd” vid min första föredragning om ubåtskränkningarna mitt i denna och som jag beskrivit i min bok om ubåtsfrågan för ett par år sedan. Det ordnade emellertid strax till sig med Sten Anderssons hjälp. Roine Carlsson var med sitt raljerande sätt rolig att umgås med och höll sig till fattade beslut. I själva verket fick jag hans stöd för de flesta åtgärder som föreslogs med anledning av FU 88. Dock med ett väsentligt undantag, som jag ska återkomma till.

Bland annat fick jag stöd för enmyndighetsförsvaret och kaderorganisationen. Låt mig berätta om en fråga till som låg i tiden och där vi var överens men båda tillrättavisades av Sveriges riksdag. Kvinnliga yrkesofficerare hade börjat tas in i flygvapnets stridsledningsorganisation redan i början av 1980-talet, och jag fick i uppgift att pröva om det inte var dags att öppna upp fler officersbefattningar för kvinnor. Militärledningens slutsats blev att de flesta yrkesofficersbefattningar kunde öppnas upp för kvinnor med ett par undantag. Det första undantaget var piloter i flygvapnet. Helt enkelt därför att det var så dyr utbildning och så kort krigsplaceringstid för stridspiloter. Vidare borde enligt flygläkarens uppfattning inte gravida kvinnor utsättas för gravitationskrafter. De skulle med andra ord behöva kunna ta ett par pauser i sin korta stridspilotperiod efter den dyrbara utbildningen. Behoven för lättare flyguppgifter täcktes redan av de äldre manliga piloterna. Ungefär liknande motiv fanns för ubåtsvapnet, som inte heller borde öppnas upp enligt vår mening.

Den andra och stora gruppen var emellertid alla jägar- och infanteriofficerare, som i krig ofta skulle komma i närstrid med stor risk att bli tillfångatagna. Riksdagen bestämde emellertid annorlunda; alla befattningar skulle öppnas upp för kvinnor. Det motiverades med att ”jämställdhet är viktigare än effektivitet”. Jag tycker fortfarande att det var fel beslut, särskilt vad gäller jägarna och infanteristerna. Åtminstone de kvinnliga riksdagsledamöterna borde ha insett att risken för kvinnliga fångar att bli våldtagna är stor även om det förekommer också för manliga. I detta avseende var deras beslut inte jämställt. Och det var militärledningens huvudmotiv för förslaget. De kvinnor som ville bli officerare var emellertid tvungna att genomgå frivillig värnpliktsutbildning, vilket var bra.

I själva verket uppskattade jag Roine Carlsson för att man alltid kunde lita på hans ord.

Det var därför han varit så uppskattad också i näringslivet, när man där tidigare hade förhandlat med honom. Så uppskattad att jag senare på 1990-talet, när jag som sammankallande för ledningsgruppen för det, som sannolikt var den svenska grenen av Natos Stay Behind, tog in Roine istället för Stig Malm, som jag var litet osäker på.[14]

Var politikerna intresserade av de operativa frågorna?

I dåtidens totalförsvar fanns på den högsta nivån ett så kallat *Försvarsråd*, bildat 1962 och lett av statsministern. Det skulle användas för samordning av försvarsansträngningarna. I detta ingick berörda statsråd och totalförsvarets myndighetschefer. Vid de få möten som anordnades under mina knappt åtta år kan jag inte minnas att de innehöll någon inriktning

från statsministern vid slutet eller i efterhand i en särskild skrivelse från regeringen. Det ansågs väl räcka med någon ändring eller något tillägg i årets öppna proposition till riksdagen.

Under Försvarsrådet verkade *Totalförsvarets chefsnämnd*, som också tillkommit 1962. (Över huvud taget lämnades många förslag till samordning av både totalförsvaret och den operativa militära ledningen under den tidigare nämnde Nils Swedlunds långa ÖB-period. Förutom på honom själv berodde det säkert på att han hade dugliga medarbetare, som Carl Erik Almgren, Curt Göransson och Claës Skoglund med insikt i territoriell verksamhet.) I chefsnämnden diskuterades förändringar i hotbilden som kunde leda till förändringar inom totalförsvaret eller brister i samordningen. ÖB var normalt ordförande; kanske som en följd av att han betraktades som neutral av generaldirektörerna för de civila myndigheterna. Chefen för försvarsdepartementets samordningsavdelning var sekreterare och hjälpte ÖB att förbereda mötena. Jag upplevde inga större motsättningar i denna skara någon gång under mina knappt åtta år som ordförande.

Försvarsutskottets medlemmar försökte jag flera gånger samla till ett studiebesök på Försvarets Forskningsanstalt (FOA), närmre bestämt dess ”spelhåla”, för att ge dem en inblick i hur seriöst våra studier bedrevs för att framställa perspektivplanen respektive programplanen inför ett försvarsbeslut, samt vilka avdömningskriterier vi använde (tid och förluster) och hur resultatet tillämpades. Under de åtta åren gick det bara att få till stånd *ett* sådant möte som varade en halvdag. Huvuddelen av tiden ”stals” av den tjänsteman från försvarsdepartementet (själv från FOA) som ledde besöket. Till min besvikelse måste därefter genomgången av ett spel som just skulle visa de noggranna förberedelserna utgå och syftet i huvudsak gå förlorat.

De åtta operativa uppgifterna

Regeringen tänkte tidigarelägga nästa försvarsbeslut till 1991. Det var en särskild glädje för mig att Carl Johan Åberg blev utsedd till ordförande för den försvarskommission som tillsattes. Jag hade nämligen genom massmedierna fått intrycket att han inte lät sig förblindas av sina ideologiska känslor utan tog reda på fakta innan han tog ställning.

Det blev som jag förväntat mig. Han sökte först upp mig och diskuterade igenom hur jag såg på försvarsfrågan och vilka ”fallgropar” jag tyckte det fanns. Tyvärr skulle han året därpå återkomma och säga att utredning hade lagts ner, då han inte lyckats ena den (eller kanske sitt parti). Beslutet återlades till 1992 som det ursprungligen var tänkt.

I den ÖB programplan kommissionen disponerade (daterad 1990-08-31 och på sid 21) hade jag beskrivit vilka uppgifter Försvarsmakten (enligt min tolkning) hade fått i 1987 års beslut – och vad det krävde för typ av resurser – i åtta punkter:

(1) Luftförsvara vårt land – Resurser för att hävda det svenska luftrummets integritet i fred, vid kriser och i en neutralitetssituation eller tidig angreppsfas mot hot om genomflygning från båda stormaktsblocken.

(2) Hävda vår neutralitet till sjöss – Resurser för att hävda det svenska sjöterritoriets integritet i fred, vid kriser och i en neutralitetssituation med strid mellan stormaktsblocken i Europa, särskilt vid Östersjöutloppen.

(3) Skydda sjötransporter längs vår kust – Resurser för att i kris, under en neu-

tralitetssituation och i tidig angreppsfas kunna upprätthålla försörjningen och då även av Gotland och Övre Norrland.

(4) Förhindra strategiskt överfall – Resurser för att förhindra strategiskt överfall, bland annat skydd av befolkningscentra.

(5) Försvara norra Sverige – Resurser för att i en neutralitetssituation kunna hävda landets integritet i strider mellan stormaktsblocken på Nordkalotten och för att försvara oss mot gränsinvasion.

(6) Försvara oss mot kustinvasion – Resurser för att försvara varje aktuell del av landet mot kustinvasion.

(7) Gardera oss mot olika anfallsriktningar – Resurser för att gardera olika tänkbara angreppsriktningar även vid militärgeografiska förändringar (stormaktsstridskrafter framgrupperade i nya riktningar).

(8) Fortsätta striden – Resurser för att om Sverige blir angripet dels kunna genomföra en uthållig försvarsoperation i en riktning, dels kunna gardera oss i andra delar av landet.

Stycket avslutades med konstaterandet: ”Av statsmakternas anvisningar till överbefälhavaren framgår att det mål för totalförsvaret som lades fast av riksdagen i samband med 1987 års försvarsbeslut gäller som inriktning för förberedelserna inför 1991 års försvarsbeslut”.

I min enfald tyckte jag naturligtvis att vi hade kommit på en smart formulering. Nu skulle väl politikerna ändå vara tvungna att antingen förstärka försvarsanslagen eller vara tvungna att ta ställning till vilka uppgifter vi inte skulle kunna lösa längre med vårt efter hand allt mindre försvar med sina materiella brister och korta grundutbildning! Men inte – naturligtvis! De skulle bara helt enkelt inte svara på den bakomliggande frågan i beslutet som togs 1992. Hade Carl Johan Åberg velat göra det redan 1991, förstår jag om han varken fick med sig kommissionen eller sitt parti. Under tiden förföll dock den presumtive angriparens stridskrafter allt mer.

Däremot blev jag anklagad i en tidningsartikel av den förre arméchefen Nils Sköld för att gå flygvapnets och marinens ärenden. Tyckte han jag borde börjat med punkt 7 och 8 och inte med 1 till och med 6? Han ville i varje fall inte förstå att det endast följde en kronologisk ordning vid en säkerhetspolitisk utveckling som ledde till att Sverige drogs in i kriget. Dessutom trodde jag på neutralitetspolitiken medan han säkert kände till Natosamarbetet. Jag tycker fortfarande att de åtta punkterna väl beskiver den verklighet försvaret levde i under det kalla kriget. I varje fall om man inte avsåg att vara med från början av ett Europakrig på Natosidan.

De flesta förändringarna trycktes ha passat

Åtta år av förändring. Så hette en skrift som Informationsavdelningen publicerade vid min pensionsavgång. De flesta av de omfattande förslagen till förändring – inom den ekonomi jag hade till förfogande – tycktes ändå i tiden också ha passat den politiska ledningen. En del anser förstås att det var onödigt mycket förändringar och i fel riktning. Reduceringarna av arméns organisation öppnade upp för att dess kvalitativa brister skulle kunna åtgärdas under 1990-talet.

Det enda stora bakslag jag hade och som fick mig att på allvar överväga att begära avsked var beslutet att inte acceptera

den av arméchefen Erik G Bengtsson och mig föreslagna korttidsutbildade – och behövda – så kallade skyddsorganisationen. Utan i stället, liksom vid nedrustningen 1925, införde man så kallad kategoriklyvning med en utbildningsreserv som liksom på 1920- och 30-talen inte ledde till någon utbildning alls av denna. Detta beslut ledde också till att undantaget blev allt större för varje år som gick, för att till slut leda till dagens yrkessoldater. De krafter i armén, bland annat en ny arméchef, och en del pensionärer som motarbetade vårt förslag, fick med andra ord anledning att ångra sig, då de trodde att de slogs för den allmänna värnplikten.[15]

Ibland konstaterar man också "med vad litet vishet världen styrs". Ett exempel på detta var nedläggningen av milo NN. Den politiska ledningen drog med detta undan ledningsstödet för den general, militärbefälhavaren i ÖN, som skulle koncentrera sig på att försvara den enda hotade landgränsen, och tvingade honom att "se sig om över axeln" och oroa sig för om koncentrerings- och de efterföljande underhållstransporterna skulle komma fram. Det är i klass med att avveckla alla militära enheter på Gotland.

Denna ö gör att Sverige får tillgång till en stor del av egentliga Östersjöns ekonomiska resurser, och den politiska ledningen förstår ändå inte att man av utrikespolitiska – om ej militära – skäl bör markera sitt ägande av Gotland med en militär fana. Hur man än idag – efter händelserna österut – kan låta bli att gruppera en stående högtäckande luftvärnsrobotenhet här, för att kunna garantera att man vid behov, även när ett hot finns mot den sjötransport som krävs, kan gruppera ut någon eller ett par av våra få markstridsbataljoner är ytterligt svårbegripligt. Luftvärnsenheten skulle också bidra till skyddet av den flotta som den moderate finansministern härom året klädde av alla luftvärnsrobotar. Denna enhet borde komma till stånd snarast och inte som de nya moderaternas förslag till förstärkning om tio år.

Författaren är general, tidigare överbefälhavare och ledamot av KKrVA.

Noter

1. Artéus, Gunnar och Zetterberg, Kent (red): *Högsta ledningen: förhållandet mellan regeringen och överbefälhavaren under det kalla kriget,* FOKK nr 26, FHS, Stockholm, 2010.
2. Almquist, Kurt och Gröning, Lotta (red): *En vecka till*, Axel och Margeret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål, Stockholm, 2013, s 11 med titeln *Den militära professionen i Sverige under 500 år.*
3. *KKrVAHT,* 1. häftet 2014 respektive *Officerstidningen,* nr 4/2014, den senare kanske på uppdrag av Lars Fresk, som brukar ta kloka initiativ.
4. Naturligtvis byggde mycket av kvaliteten på teknikförsörjning från USA. Det fanns vissa områden där vi helt förlitade oss på import från främst USA, t ex jaktrobotar till Flygvapnet. Några helikoptrar har ej heller byggts i Sverige.
5. Underskottet tvingade mig att ta initiativ till den interna Försvarsmaktsutredning 1988 (FU 88).
6. I och för sig vet vi idag att Gorbatjov ändrade unionens strategi 1987 från det "förebyggande anfallet" fram till Atlantkusten till försvar vid unionens egen gräns. Bakgrunden

var nog mer resultatet av en studie som genomfördes i början av 1980-talet och visade att Röda armén halkat efter betydligt i den tekniska utvecklingen än ändrad ideologi. ”Ockupationstrupperna” lämnade ju inte då satellitländerna i WP, så det var svårt att upptäcka ändringen i det slutna Sovjet.

7. I sin uppsats menar Åselius att detta begränsar självständigheten just för militären, men det är politikerna som i demokratin bestämmer vad pengarna i stort ska användas till, så också i landstingen som styr sjukhusen. Vidare stiftar de lagarna som styr juristens möjligheter. Däremot lägger de sig inte i hur officeren lägger upp sin övning, hur läkaren opererar eller juristen pläderar. Däremot påverkar budgeten och regleringsbrevet ÖB-myndighetens möjligheter att skapa ett i allt balanserat försvar.
8. Det var på min tid en kurs för försvarspolitiker, högre chefer i den civila delen av totalförsvaret och näringslivet samt överstar/kommendörer (som prövades för ytterligare befordran). Den leddes av ÖB personligen och bestod t ex av ett scenario som skulle visa vilket underlag man kunde förvänta sig att ha när beslut om i varje fall partiell mobilisering behövde fattas för att ha handlingsfrihet att välja att försöka avvärja vid kust. Lars Werner hade ju då ingen partimedlem i försvarsutskottet, men skickade Gudrun Schyman till kursen. Vidare skulle jag orientera honom om ubåtskränkningarna. Efter det jag hämtat honom vid kanslihuset i min tjänstebil med kurs mot Berga började jag – för att spara tid – att orientera honom om dessa och skulle komma in på nationalitetsfrågan, varvid han avbröt mig med: ”Du behöver inte övertyga mig om att det är Sovjetunionen!” Avsikten kan ju ha varit att ”avväpna” mig.
9. Som läsaren säkert redan vet – för jag har ju ältat det – hade Lennart Ljung inte orienterat mig om Natosamarbetet mer än om underrättelsetjänsten. Därav min fråga till den officiellt ”neutrale” ministern. Betydde hans ja att han var orienterad av Olof Palme eller Anders Thunborg, som han efterträtt, om att Natochefen i Europa 1955 var utsedd till USA:s kontaktman med den svenske ÖB? För det visste inte jag förrän jag läste om det i Neutralitetspolitikkommissionens betänkande!
10. Med det förstås vatten innanför en linje dragen mellan yttre uddarna på de yttre svenska öarna. Man kan välja alla öar och få en sicksacklinje eller de som ligger långt ifrån varandra. Om vi valt det för oss bästa alternativet ur integritetssynpunkt hade det inte blivit något internationellt vatten mellan Gotland och fastlandet. Nu valde vi något mitt emellan. Detta kanske för att Natos ubåtar och signalspaningsflygplan skulle kunna runda Gotland utan att kränka svenskt territorium.
11. Statsministern i sin tur fick varje år samma orientering vid ett samlat regeringsmöte, som hade genomförts före rundvandringen.
12. Senare, ett par månader, efter jag gått i pension skulle det ju visa sig att de nya ljudkänsliga hydrofonbojar vi köpt 1992 hade lurat oss genom att också indikera för simmande minkar. Den för perioden sista bekräftade kränkningen kan nu dateras till september 1992 med en aktiv hydrofonbild av en siluett överensstämmande med den sovjetiska Piranja, då knappt 30 m lång och med torn. Se 1995 års Ubåtskommission (SOU 95:135, sid 268).
13. Kanske mer känd som Reinfeldts statssekreterare i början av dennes regeringsperiod.
14. Ledningsgruppen var sammansatt som en liten kopia av Folk och Försvars styrelse, där LO-chefen normalt ingick. Jag fick uppgiften av Anders Björck därför att han tyckte jag hade haft så dålig lön som ÖB – vilket jag hade, men det hade ju även statsråden. Han ville inte höja lönen strax före pensioneringen utan gav mig jobbet som ersättning. (Dagens politiker ska ju ha hög ersättning livet ut trots att de inte blir omvalda. Kan läsaren se någon som blivit arbetslös som har ett bättre nätverk – i varje fall i hemkommunen – för att få ett nytt jobb än just en avgången riksdagsledamot? Om man nu kan tänka sig att flytta hem och orkar arbeta? – Skäms!) Själv var jag inte orienterad om att vi skulle ha tillhört Stay Behind, men det passar ju med det brittiska radiosystem vi hade och förberedelserna att vid behov omgruppera regeringen m fl till Storbritannien.
15. *Och behövda* – därför att hemvärnet aldrig blev så stort att det vid ett så kallat överraskande inlett angrepp/strategiskt överfall räckte till för att samtidigt både skydda mobiliseringen och de viktigaste skyddsobjekten inom totalförsvaret, som radarstationer, broar, transformatorer och viktiga televäxlar. Objekt som än idag kan vara mål för terrorister.

Helge Jungs tidlösa strategi

av Carl Björeman

Résumé

General Helge Jung was Supreme Commander of the Swedish Armed Forces from 1944 to 1951. In 1944 he received an order from the government to prepare a plan of organization for the armed forces based on a strategic assessment of the military situation after WW 2. In 1945–1947 ÖB Jung presented the results in a book , "*Vårt framtida försvar*" ("Our Future Defence", 31/31947). The conclusions are summarized as follows: The Swedish territory had a great strategic value for both Great Britain, the USA and the Soviet Union. Neither of them had direct plans for an attack against Sweden – under the condition that Sweden had a defence against both sides.The Swedish strategy should be defensive; the armed forces from all fighting services should be used near the Swedish territory.The principal duty of the armed forces should be to support the Swedish policy of neutrality. Foreign Minister Östen Undén consented to this, but the proposal was rejected in the Defence Review of 1948. However, the Supreme Commander, General Jung, even established a timeless strategy as regards the development of the armed forces in the long run. The timeless strategy must deal with a broad spectrum of social functions, not only military factors. The government must state the aims and directions . The Supreme Commander must contribute with his military knowledge, but not command.

ARTIKELN OM HELGE JUNGS strategi av förre ÖB Bengt Gustafsson (BG), *KKrVAHT*, 2. häftet 2014, är ett lovvärt försök att initiera en debatt om strategi. En sådan har enligt min mening saknats sedan Jung 1947 gav ut boken *Vårt framtida försvar, Överbefälhavarens försvar* (ÖB 47). Den politiska och militära försvarsledningen missförstod ÖB 47. Det är i och för sig förklarligt.

ÖB 47:s dubbla, motstridiga budskap

I bokens kapitel I och kapitel VI-VII föreslår Jung en defensiv strategi, byggd på styrkejämförelser, när det gäller hushållningen med stridskrafterna i krig och konflikt. Han lägger grunden för hushållning på sikt av försvarspotentialen, byggd på bedömningar av rikets ekonomiska och personella bärkraft. Det är detta budskap som med rätt kan kallas " Helge Jungs strategi". Jag utvecklar detta närmare nedan.

I kapitel XII föreslår Jung ett underlag för försvarsbeslutet 1948 som innebär en användning av stridskrafterna i krig och konflikt med i praktiken långt mera offensiva inslag än i kapitlen I, VI och VII. Samtidigt öppnas för kommande försvarsutgifter utan erforderligt hänsynstagande till rikets ekonomiska bärkraft. Detta förslag har Jung tvingats lägga fram för att få stöd av försvarsgrenarna, försvarsindustrin och utrikesminister Östen Undén i kampen mot finansminister Ernst Wigforss' nedrustningsambitioner. Kapitel XII:s innehåll undergräver Jungs strategi (kapitlen VI-VII). Det är ett varnande exempel inför fram-

tiden och bör inte förknippas med Helge Jung. Därtill var han ” nödd och tvungen.”

Jungs tidsbundna strategi

Den strategi som Jung förordade utformade han under åren 1944–1947. Den beskrivs närmare, dels i den VPM 21 mars 1946 som BG nämner i sin artikel, dels som framgår ovan i ÖB 47, kapitel VI-VII.

Jung utgick på goda grunder från att statsmakterna inte skulle överge neutralitetspolitiken. Vid en förutsedd brytning mellan stormakterna skulle Sverige, genom sitt läge mellan Sovjet och England-USA samt sitt värde från strategisk synpunkt för båda sidor, riskera att i ett tidigt skede bli indraget i en konflikt, även om ingen av de agerande parterna hyste direkta erövringsplaner mot vårt land.

Det svenska territoriet var landets trumfkort i det säkerhetspolitiska spelet. Stormakterna kunde balanseras, i ett samspel mellan diplomati och försvar, under förutsättning att hänsyn togs till reella styrkeförhållanden. En defensiv strategi måste tillämpas. Krigsmakten måste utvecklas så att stridskrafterna kunde insättas enligt följande: Markstridskrafterna genomföra lokala anfall och försvar av på djupet ordnade befästningar. Sjöstridskrafterna insättas kustnära. Flygstridskrafterna jaktförsvara områden där mark-/sjöstridskrafter genomför betydelsefulla insatser, jaktförsvara viktiga orter samt anfalla invasionsstyrkor och fiendens längst framskjutna baser.

Vi får aldrig veta om, vad jag ovan kallar Helge Jungs tidsbundna strategi, var lämplig för sin tid eller ej. Den kom inte att tillämpas. I FB 48 ersattes den av diffusa riktlinjer, styrda främst av hänsyn till försvarsgrenarnas och försvarsindustrins intressen av att bibehålla den under beredskapsåren upprustade organisationen. Den tidsbundna strategin kan inte imiteras, En strategi kan vara den bästa vid ett tillfälle men helt olämplig vid ett annat (André Beaufre).

Jungs tidlösa strategi

Men strategi har också en tidlös dimension. Jung visar detta i ÖB 47. Wilhelm Agrell skriver om ÖB 47: *Vårt framtida försvar* är till sin karaktär en unik produkt, ingen annan ÖB-utredning under efterkrigstiden innehåller lika omfattande historiska, militärpolitiska och strategiska exposéer (*Alliansfrihet och atombomber*, 1986, s 82).

Bredden i ÖB 47 framgår bl a av innehållet i dess kapitel I ” Försvar och reformer”, där det t ex heter att” försvarets problem och de samhälleliga reformproblemen höra oupplösligt samman (s 18). I samma kapitel betonas att historikern Harald Hjärnes problemställning ”Försvar och reformer” fortfarande var tillämplig. Jungs tidlösa strategi innehåller sammanfattningsvis följande element, av betydelse även i nuläget:

- En strategi som syftar till att ge underlag för genomgripande reformer i försvaret måste behandla alla berörda samhällsfunktioner.
- ÖB måste samverka i men inte dominera arbetet med denna strategi. ÖB har inte kompetens för att på egen hand utarbeta ett strategiskt bedömande, men statsmakterna kan inte heller utarbeta ett trovärdigt bedömande utan ÖB:s medverkan.
- Ömsesidiga realistiska styrkebedömningar är av central betydelse.

BG avslöjar i sin artikel att han nonchalerar dessa lärdomar från Jung. BG:s strategiska tänkande rör endast militära ting.

1988 ledde han Försvarsmaktsutredningen FU 88. Han lovade att inom givna ekonomiska ramar skapa ett slagkraftigt försvar. Ett bedömande, som av BG kallades strategiskt, ingick. Det avsåg enbart militära faktorer. FU 88 misslyckades. BG måste på traditionellt sätt begära dels en ramhöjning om 1-1,5 miljarder per år, dels en real tillväxt av försvarsanslagen om minst 3 % per år.

BG verkar, utgående från sin artikel i *KKrVAHT*, leva kvar i samma verklighetsfrämmande strategiska tänkande som 1988. Han bör ges möjlighet att efter ett mera insiktsfullt studium av källorna ge en mera sann och respektfull bild av ÖB Helge Jungs strategi och av dennes betydelse.

Författaren är generallöjtnant och ledamot av KKrVA.

The Wages of a Strategy of Avoidance

by Dov S. Zakheim

Resumé

USA har inte lyxen att hålla sig borta från världen som på George Washingtons tid. För att fortsätta samhällsbyggandet hemma måste landet behålla sin särställning utomlands. Det kan det bara göra om det har medlen, förmågan och viljan att försvara sina intressen och dess allierades och vänners, med våld om nödvändigt. I artikeln diskuteras följderna av neddragning av försvarsanslagen och ges en rad exempel på att president Obamas vilja att undvika internationella åtaganden har haft olyckliga följder: Libyen, Irak och Syrien. Administrationens misstag har varit att överreagera på George W Bushs politik. Ju mer USA avstår från väl övertänkta men nödvändiga steg för att värna sina intressen, desto mer inbjuder det till hot mot dessa intressen som drar in det i omständigheter som det har arbetat för att undvika.

IT IS BY now clear to all those who follow international security issues that the President of the United States is absolutely determined to avoid enmeshing the United States in another international conflict. When he first ran for President, Mr. Obama made clear that if elected he would end America's military operations in Iraq. He did not condition that promise on any particular set of conditions on the ground. He simply was going to get America out. And he did.

The president had indicated that it was his plan that some number of American forces would remain in Iraq to help stabilize that fractious state. But that plan presupposed an agreement regarding the future status of American forces in Iraq. No such agreement was ever reached; and there is little evidence that Mr. Obama personally worked hard to achieve it.

Less than a year into his presidency, before he had withdrawn all American combat troops from Iraq, he made essentially the same commitment regarding Afghanistan. He did so even as he simultaneously announced a "surge" of American forces into that country. Not surprisingly, Afghanistan's president Karzai, the Taliban and the Haqqani forces, the Pakistanis, and even America's allies, all focused primarily on the withdrawal rather than the surge. Karzai reacted by distancing himself ever further from Washington, recognizing that in the long run his country could not depend on American support. The Taliban, the Haqqanis, and the Pakistanis, all bided their time, waiting for the departure of American forces. And America's allies and partners in the International Security Assistance Force (ISAF) began their own withdrawals, anticipating that of the United States.

None of these developments seemed to faze Mr. Obama. As his Secretary of Defense, Bob Gates, subsequently asserted "the president ... doesn't believe in his own strategy and doesn't consider the war to be his." It was a damning assessment, all the more so because Gates had a reputation for keeping his own counsel, and not only while in government service.

Obama's determination to be a president who ended wars, in contrast to his

predecessor who started them, colored his reaction to the fall of Ghaddafi. Overruling his own advisors, including then-Secretary of State Hillary Clinton, Obama chose to minimize, as much as possible, America's public role in overthrowing Ghaddafi. Instead, he chose to "lead from behind," with the British, French, Arabs and even the Swedes having a more prominent role in carrying out operations against the dictator's forces. In fact, American air strikes against Ghadaffi's air defenses, and its intelligence, command-and-control and logistical support, were vital to the success of the operation. But to the White House, the image of an America that was not leading the operation "from the front" was no less important.

Washington's lukewarm support for the Syrian opposition to Bashar al-Assad was yet a further step backward from military intervention and operations overseas. The White House reacted with umbrage after Assad began to use poison gas against his own people, threatening to intervene in the civil war. Yet tens of thousands of Syrians had already been decimated by Assad's forces while Washington stood by, wringing its hands and lecturing the Syrian dictator. The president called the use of chemical weapons a "red line" that could not be tolerated. His threat of military action came to nothing, however, as the Administration backed away from seeking Congressional approval for military strikes against Assad's forces.

America's slide toward disengagement has continued in the face of near-simultaneous crises in eastern Europe and Iraq, even as the Syrian civil war continues to rage on. The president and Secretary of State John Kerry spoke out in the strongest possible terms against the Russian absorption of the Crimea and its fomenting of civil strife in eastern Ukraine, and then against the forces of the Islamic State of Iraq and al Shams (ISIS) as they rapidly conquered western Iraq and marched on Baghdad. In both cases, as with Syria, the United States made it clear that it preferred "diplomatic solutions" to the crises, "diplomatic" being a code word for extreme American reluctance to employ military forces of any kind. That has thus far proved to have been the case with respect to Ukraine, and is likely to remain so.

As for Iraq and Syria, the Obama Administration has found itself forced to employ military assets despite President Obama's repeated insistence that there would be no American "boots on the ground." In addition to launching air strikes against ISIS in both Iraq and Syria, the Administration deployed some 1,000 "advisors" as the situation in Baghdad and northern Iraq became increasingly precarious. It may find that it has to send more such "boots," especially if those advisors come under fire.

Nevertheless, after having served six years in office, it is clear that President Obama's national security policy is one of avoidance, or if avoidance proves impossible, minimal military commitment. That policy was adumbrated in the president's early focus on the need for "nation building at home," and implicitly has drawn its inspiration from George Washington's September 1796 farewell address to the American people, in which America's first president stated that:

So far as we have already formed engagements, let them be fulfilled with perfect good faith. Here let us stop… Let me not be understood as capable of patronizing infidelity to existing engagements. I hold the maxim no less applicable to public than to private affairs, that honesty is always the best policy. I repeat it, therefore,

let those engagements be observed in their genuine sense. But, in my opinion, it is unnecessary and would be unwise to extend them… Taking care always to keep ourselves by suitable establishments on a respectable defensive posture, we may safely trust to temporary alliances for extraordinary emergencies.[1]

Interpreting the QDR and the Fiscal Year 2015 defense budget

The Quadrennial Defense Review

The president's approach to national security is best understood in light of the most recent Quadrennial Defense Review (QDR), a statement of Administration policy, strategy and force objectives, and the fiscal year 2015 defense budget, both presented to the U.S. Congress in March 2014. The 2014 QDR represented the fifth statement of US strategy in five years. It followed upon the 2010 QDR; Secretary of State Hillary Clinton's 2011 announcement of a redirection of American military assets and diplomatic emphasis from Europe to Asia, now commonly known as the "pivot to Asia;" President Obama's "Defense Strategic Guidance," released in January 2012 in response to the Fiscal Year 2011 Budget Control Act (more about which below); and Secretary of Defense Chick Hagel's Strategic Choices and Management Review, completed in 2013.

It is arguable that the profusion of strategy documents, each differing to a greater or lesser degree from its predecessor, was an indication that the Administration really had no strategy. Instead, what passed for a national security strategy actually was more a reflection of the Administration's budgetary priorities even before the Budget Control Act came into force. In this regard, the QDR is no different from the four strategy statements that preceded it. Indeed, the 2014 QDR reads more like a budget document than a forward looking strategic plan. It shares verbatim language—phrases, sentences, and the occasional paragraph, with the Administration's defense budget presentation.

The QDR is a flawed strategic document in three other respects. First of all, it is a backward-looking document. It essentially projects forward into the future the international security situation that obtained at the end of 2014, without accounting for the vagaries of international developments and the uncertainty that always surrounds the nature of any future military contingency. There is little mention of Russia, other than as a possible partner "in seeking solutions to regional challenges, when our interests align, including Syria, Iran, and post-2014 Afghanistan,"[2] some passing mention of the "risks" entailed by its military buildup, and none at all regarding its objectives in Ukraine and elsewhere. There is no discussion of the growing tensions between China and Japan in the East China Sea. Nor is there any anticipation of a collapse of the Iraqi state due to the authoritarian and sectarian policies of Prime Minister Nuri al-Maliki. Instead, the QDR focuses heavily on defeating what it calls "terrorist" or "violent extremists"[3] (the appellation "Islamic extremists" is considered politically incorrect)—as inchoate a term as the terrorists themselves—against whom Special Operations Forces, unmanned aircraft, space-based and cyber assets, the assets that the Administration most favors, are exceedingly effective.

On the other hand, it de-emphasizes the role of conventional forces, to the degree that it no longer envisages a requirement

to fight and win two major conflicts simultaneously. With the exception of a brief period in the early years of the first Clinton Administration, the so-called two war strategy has been the backbone of American force posture since World War II. The 2014 QDR harks back to 1993–94, the era of what was called the "win-hold-win" strategy, when it asserts that "if deterrence fails at any given time, U.S. forces will be capable of defeating a regional adversary in a large-scale multi-phased campaign, and denying the objectives of – or imposing unacceptable costs on – a second aggressor in another region."[4] "Win-hold-win" presupposed that American forces would defeat an adversary in one major theater, while at the same time staving off an adversary in a second theater until the victorious forces could be transferred there and achieve a second victory. It provided the rationale for reducing force levels, since two simultaneous victories in two theaters was no longer contemplated.

"Win-hold-win" was quickly discredited, however, because it was impossible to know how quickly victory could be achieved in the initial theater. Nor could anyone predict what losses might be sustained in the course of that victory. The forces in the second theater therefore would have no certainly of when, and by how many units, they would be reinforced.

The 2014 QDR, with its strategy of winning in one theater while inflicting unacceptable costs on the enemy in a second theater, likewise is intended to justify lower force levels, especially land force levels. Yet it essentially begs the same questions that undermined the credibility of win-hold-win. It is not at all clear how forces in a second theater could impose unacceptable costs on an enemy, especially since the QDR gives no indication of who the enemy actually is. If, for example, American units were fighting in Korea, which the QDR identifies as a potential major conflict, the requirement for forces to inflict "unacceptable costs" on an adversary in a second theater would be considerably higher if that enemy were China, as opposed to Iran. Moreover, it is impossible to determine what an enemy might consider to be "unacceptable." After all, the North Vietnamese tolerated massive American bombing attacks, and the huge military and civilian losses that accompanied them, and continued to fight on until they drove American forces from Vietnam. Forces that glorify death in battle, such as, for example Islamic extremists, likewise will not find any attack, however intense, unacceptable until and unless they are defeated outright.

The QDR has a second major flaw: it presupposes cooperation with allies, presumably to offset the reduction in American force levels, without actually indicating how exactly it will bring about that cooperation. In fact, most of America's allies have cut back on their military spending. Moreover, the Administration's budget-driven decision to withdraw forces from Europe undermines the QDR's stated objective of increasing interoperability with and among its NATO partners. As a Professor at the U.S. Army War College has pointed out:

One of the most important tools for maintaining interoperability among allied militaries—the forward presence of U.S. troops in Europe—continues to shrink… Ultimately a reduced American military presence in Europe will make coalition operations with NATO allies both harder and riskier by increasing friction at the operational and tactical levels.[5]

Finally, the QDR assumes that a significant proportion of the funding for forces that underpin American defense pos-

ture will derive from efficiencies in managing the costs of personnel, weapons and infrastructure. Yet these efficiencies, many of which have been proposed in the past, presuppose Congressional approval, which until now has not been forthcoming. Why they should be adopted at this time by a Congress that is bitterly divided along partisan lines is a question that the QDR does not address.

The Fiscal Year 2015 Budget

Like its immediate predecessors in FY 2012–2013 and 2014, the Administration's FY 2015 budget request to the Congress was informed and constrained by the Budget Control Act of Fiscal Year 2011. This act had two separate impacts on Pentagon spending. First, it required that the Department of Defense reduce its spending by a total of $487 billion, spread over the ten years beginning in Fiscal Year 2012. Second, in the event that the Congress could not agree to cuts that would total at least $1.2 trillion beginning in the nine year period FY 2013–2021, the Act would trigger an automatic across-the-board reduction in discretionary spending that would result in addition cuts to the defense budget of approximately $500 billion for each of the nine years beginning in January (later postponed until March) 2013.

Since the Congress was unable to reach a budgetary agreement, the sequester came into effect, although DOD mitigated its impact in Fiscal Year 2013, when it received permission to draw upon unobligated funds from the previous two fiscal years. A subsequent budget agreement, known as the Ryan-Murray agreement after the chairmen of the two Congressional Budget Committees, Congressman Paul Ryan and Senator Patty Murray, reduced the sequester's impact in both Fiscal Year 2014 and 2015, though in the latter case, the budget relief amounted to about $7 billion, that is, less than two per cent. of the total budget request of $495.5 billion. Moreover, because the President exempted the personnel accounts from sequestration every year since it took effect, the burden of sustaining the cuts fell on the operations and acquisition accounts.

The budget request therefore postulated a reduction in the active Army from its wartime high of 570,000 to 440,000 troops, and a reduction of six brigade combat teams and two combat aviation brigades. The Army Reserve and National Guard also sustained force level cuts. The Navy sustained a reduction in force levels to 283 ships, as well as the possible retirement of an aircraft carrier in Fiscal Year 2016. The Air Force was slated to lose 183 aircraft, with twenty more lost to the Reserves; four active squadrons would be disbanded. Only the Marine Corps and the Special Operations Forces were protected from major reductions.

Since the onset of the Afghanistan War, the Department of Defense required supplemental appropriations, later redesignated as the Overseas Contingency Operations (OCO) Account, to prosecute the wars in that country and in Iraq. In practice, DOD was able to draw upon these additional funds to support operations and acquisition programs that properly should have been funded in its regular (or "base") budget. With the end of war in Iraq, and the impending withdrawal of most forces from Afghanistan, the Administration submitted a budget of $58.6 billion for Afghanistan and lesser operations in 2015. Given the intensifying operations against ISIS, that figure will certainly increase by at least an additional $10 billion for the upcoming

year. Nevertheless, even with such an increase, it is unlikely that DOD could mitigate strains on its regular account by drawing from OCO funds.

In presenting its defense budget request, the Administration made three additional but extremely dubious assumptions that enabled it to increase funding for the DOD. First, it wished away the sequester beginning in 2016, although by then the Ryan-Murray agreement would no longer be in force. If the sequester were not modified or eliminated, the Pentagon would have a shortfall of $115 billion through Fiscal Year 2019. Second, the Administration promulgated what it called an "Opportunity, Growth and Security Initiative," that, among other things, would restore $26 billion to the Pentagon in FY 2015. Finally, as briefly noted above, the budget proposal included savings derived from cutbacks in pay increases and benefits for military personnel, improvements in the acquisition system, and a new round of base closures and consolidations. Reflecting its links to the civil service unions, the Administration proposed only minimal cuts to civilian personnel, despite the fact that civilian workforce levels had increased by some 80,000 persons since 2000.

Few believe that the sequester will disappear; accordingly, the DOD will have to sustain further budget cuts to meet sequester levels. Similarly, the Congress has reacted negatively to both the "Opportunity, Growth and Security Initiative," and the Administration's proposed savings from efficiencies, particularly with respect to personnel benefits and base closures. As a result, for the time being, and assuming no change in Administration defense policy and strategy, there will be little relief available to the operations and acquisition accounts over the next two years.

The Consequences of a Strategy of Avoidance and Minimalist Force Posture

There can be little doubt that both the Chinese government and Vladimir Putin have interpreted White House passivity and declining defense budgets as an opportunity to behave in a more openly aggressive fashion toward their immediate neighbors.

Beijing has ramped up its pressure on the Philippines and Vietnam in the South China Sea, seizing reefs claimed by the former, and building an oil rig – and aggressively protecting it – in the latter's Exclusive Economic Zone. As for President Putin's actions, there is widespread international agreement that he seized Crimea because he could and that he is destabilizing Ukraine because he can, that is, because the West in general and the United States in particular, have not exerted enough pressure on him to change his behavior. Indeed, the Administration's claim to have isolated Russia is belied not only by the fact that several key countries, including surprising ones like Argentina and Israel, did not vote for a General Assembly Resolution to condemn the seizure of the Crimea, but also by China's agreement to purchase $400 billion worth of Russian gas over the next thirty years.

Washington's reluctance to supply the moderate opposition to Bashar Assad for more than two years, its inability to act upon the President's threat to employ military force against Assad's units if they employed chemical weapons, and Assad's continuing employment of barrel bombs filled with chemicals despite strongly worded warnings from Washington, have underscored the widespread impression that America is turning away from the Middle East. That

impression has been further reinforced by the success of ISIS in Iraq, which might have been far more limited if President Obama had personally pressured Nuri al-Maliki to sign a status of forces agreement that would have allowed thousands of American troops to remain in that country.

Moreover, the fact that the Administration was seriously considering cooperation with Iran to push back the ISIS forces served only to convince both Israel and key Sunni Gulf countries like Saudi Arabia and the United Arab Emirates that Washington was prepared to sign an agreement with Tehran that would enable Iran to preserve the capability to break out its nuclear weapons program on very short notice. Indeed, suspicion of President Obama in Israel runs so high, that any form of American cooperation with Iran could prompt an Israeli attack on Iranian nuclear facilities which not only would cause further turmoil in the already unstable Middle East, but could drag Mr. Obama into the large scale ground war he has so desperately sought to forestall.

It is, in fact, the second and third order consequences of the Obama Administration's strategy of avoidance, such as an Israeli attack on Iran, that render that policy so dangerous. The worldwide perception of American withdrawal – some would say weakness – can only lead national actors to reconsider their relations with Washington, and sub-national actors to assume that they can more easily achieve their radical objectives. Some American friends, such as Japan, in addition to Israel, may conclude that they must rely even more on their own capabilities to deter powerful neighbors and take actions that could destabilize their regions. Other entities, like the Kurdish Regional Government, will conclude (if they have not already done so), that they can never rely on the United States as a source for sustained support. As a result, they may turn a deaf ear to American pleas that they remain part of Iraq; yet a declaration of Kurdish independence might further destabilize the northern Middle East.

States that America has courted, such as India, may conclude that a strengthening ties to a passive Washington is not worth the price of jettisoning long-held strategies of self-reliance and independence. States such as China and Russia, will, as noted, be less hesitant to bully, if not occupy, their neighbors. And outright adversaries such as North Korea, may be encouraged to take further aggressive steps against American allies and interests.

None of the foregoing observations comprise a recommendation for American activism that would involve intervention in civil strife anywhere in the world. There is indeed some merit in a more cautious, modest American foreign policy that focuses on the core interests of the United States and its allies. Even the launching of the 2003 Iraq War might be justified on the grounds that every major Western intelligence agency reached the same conclusion that Saddam was proceeding with a nuclear weapons program. Ironically it was the Israelis, in the person of then-Prime Minister Ariel Sharon, who warned the Bush Administration that the real threat was coming from Iran, not Iraq.

Where the Bush Administration went wrong in Iraq was in its attempt to bring democracy to a country that had never known a democratic system; to remain in the country for years rather than months; to have disbanded the Iraqi Army, leaving disaffected Sunnis with guns and ammunition in their hands; and to have disbanded the Ba'ath party at all levels, leaving the state without a functioning bureaucracy. A by-product of these decisions was the pol-

icy, programmatic and especially budgetary neglect of Afghanistan, which enabled a dispersed and despondent Taliban to regroup in Pakistan and launch what in effect became the Second American Afghan War.

The mistake of the Obama Administration has been to over-react to Bush Administration policies. A more modest American policy would probably still have resulted in America's relatively minimal involvement in the Libyan civil war. Even then, the American decision to go beyond defending civilians by fostering regime change, albeit indirectly, resulted in several unforeseen and unwanted outcomes. To begin with, the ousting of Ghaddafi, who had agreed to dismantle his nuclear weapons program, reinforced the determination of both the North Koreans to maintain their program and the Iranian to continue with theirs. Second, regime change in Libya, which was soon followed by American support for regime change in Egypt, deeply worried America's conservative Arab allies. And finally, and perhaps worst of all, regime change has led not to stability, much less democracy, but instead to ongoing civil strife and the dissolution of the state that is now being mirrored in Iraq.

Obama rightly resisted inserting American military power into the Syrian civil war. But once again, he over-reacted to the perceived interventionism of his predecessor. A modest but realistic national security policy would, on the one hand, have provided for arming the moderate Syrian rebels when they first called for assistance nearly three years ago. On the other hand, it would neither have provided for drawing ineffectual red lines nor for hesitating to aid the opposition until it was too late. By the time Washington was ready to act upon its commitment to aid the moderate rebels and to employ air power in Syria, the opposition had effectively been taken over by radicals while, at the same time, Assad, with assistance from Russia, Iran and Hezbollah, was slowly but surely reclaiming control of the country. Finally, and as noted at the outset of this essay, a more modest but realistic national security policy would nevertheless have militated for retaining a small but important presence in Iraq, and for avoiding any broadcasts of American withdrawal timetables from Afghanistan.

When George Washington issued his farewell address, the United States was a new, relatively weak country, protected by a vast ocean. It could afford to remain aloof from the world, other than to trade with it. As President Washington pointed out, "our detached and distant situation invites and enables us to pursue a different course."

America's situation today is neither detached nor distant. America is still the world's most powerful state, with its most powerful economy. America's dollar is the world's reserve currency. America still dominates the International Monetary Fund and the World Bank, the economic institutions that it created in the aftermath of World War II. America is a permanent member of the United Nations Security Council, and is still that organization's biggest funder.

In the realm of international security, America is the leader of history's most formidable alliance, NATO, and is bound by the Rio Pact – a defense agreement with 21 Latin American nations, and bilateral treaties with Japan, the Republic of Korea, Thailand, Philippines and Australia though the ANZUS Treaty. The Congress has also committed the United States to support an additional group of what it has termed "major non-NATO allies," name-

ly Israel, Jordan, Egypt, New Zealand, Bahrain, Kuwait, Morocco, Pakistan, and Afghanistan.

The foregoing only scratches the surface of America's place in an increasingly interconnected world. George Washington's strategy made perfect sense at the end of the eighteenth century; it enabled America to build a nation at home. America does not have that luxury today. To continue to build at home, it needs to maintain its primacy abroad. And it can only do so if it has the means, wherewithal and will to defend its interests, and those of its allies and friends, with force if necessary.

America is best at keeping the peace when it maintains its strength. Self-disarmament, coupled with bombast on the one hand and the hesitation to take any action on the other, is a sure-fire invitation to those who would destabilize their neighbors and the international order. The irony of a strategy of avoidance is that the more America abstains from taking the careful but necessary measures to defend its interests, the more it will invite threats to those interests that will drag it into the very circumstances that it has worked to avoid.

The author was Under Secretary of Defense (Comptroller) from 2001-2004 and Department of Defense Civilian Coordinator for Afghanistan from 2002-2004. He is a fellow of the RSAWS.

Notes

1. *Washington's Farewell Address 1796, http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp*
2. U.S. Department of Defense, Quadrennial Defense Review 2014, p. 6, *http://www.defense.gov/pubs/2014_Quadrennial_Defense_Review.pdf*
3. Ibid., p. vii.
4. Ibid., p. vi.
5. Deni, John R.: "Maintaining transatlantic strategic, operational and tactical interoperability in an era of austerity," *International Affairs* 90:3 (2014) p. 584.

Utbildning till varje pris?

Monopol kontra marknadsprinciper när officersyrket akademiseras

av Håkan Edström

Résumé

How efficient is the academic education of military officers at the Swedish National Defence College (SNDC)? Since *War Studies* and *Military Technology* are represented at no other Swedish University, it is challenging when comparing them with other subjects in this regard. Another challenge is how to measure efficiency in academic education. In this article the two subjects are compared with the most similar subject at the SNDC; *Political Science*. The method applied is quite simple. By using similar statistics and approach as the Swedish Higher Education Authority (Universitetskanskerämbetet – UKÄ) uses when comparing the efficiency of different Swedish universities, the subjects are compared in terms of full-time equivalent students per full-time equivalent staff members. The result of the comparison is depressing. If *War Studies* and *Military Technology* are to be as efficient as *Political Science,* the number of full-time equivalent students in the two former subjects has to be increased from about 250 to about 1,450. Another option is to decrease the number of full- time equivalent staff members from about 125 to only 25. Even if the efficiency of the two military subjects does not necessarily have to be exactly on the same level as the efficiency of *Political Science*, the result of this study indicates that something has to be done in order to increase the standards of *War Studies* and *Military Technology.*

I EN TIDIGARE publicerad artikel i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift beskrivs de relativt omfattande bristerna i vetenskaplighet som förekommit vid utbildningen på avancerad nivå i ämnet Krigsvetenskap vid Försvarshögskolan, FHS.[1] Parallellt med den analys som låg till grund för den artikeln har bl a professor Sven Åke Hörte konstaterat att den vetenskapliga mognaden inom de ämnen som ingår i det s k militärvetenskapliga blocket vid FHS, d v s folkrätt, krigsvetenskap, ledarskap, ledningsvetenskap, militärhistoria och militärteknik, gör att det är ”långt kvar innan en ansökan [om forskarutbildning] är trovärdig.” Medan det andra blocket, d v s det statsvetenskapliga, enligt professor Hörte ”har en god teoretisk och metodologisk mogenhet” så är blocket med de militärvetenskapliga ämnena helt enkelt ”inte tillräckligt vetenskapligt moget” menar han.[2]

I en analys dessförinnan av den vetenskapliga verksamheten vid FHS konkluderar professor Hörte att produktiviteten vad avser forskningen vid FHS är anmärkningsvärt låg inom vissa militärvetenskapliga ämnen.[3] Å ena sidan konstaterar han att FHS har ”goda ekonomiska resurser” men att, å andra sidan, det ”krävs ytterligare teori- och metodutveckling” samt fler ”publikationer inom respektive ämnes kärna”. Även om professor Hörte betonar vikten av god kvalitet i utbildningen så berör han inte effektivitetsaspekterna i denna

den andra delen av FHS:s kärnverksamhet. Om forskningen inte lever upp till normal högskolestandard i kvantitativa (och kvalitativa?) termer så kanske detta beror på att de ”goda resurserna” istället nyttjas till utbildningen? För det kan väl inte vara lika illa ställt inom detta kärnområde?

I denna artikel påbörjas ett klarläggande hur det egentligen förhåller sig inom det området. Detta görs genom en jämförelse av effektiviteten i utbildningen vid FHS mellan det marknadsutsatta ämnet statsvetenskap och de monopoliserade ämnena krigsvetenskap och militärteknik. Medan det förra ämnet tvingas konkurrera med andra lärosäten om studenterna så intar de senare en unik position. Dels återfinns de inte vid något annat lärosäte i Sverige, dels genomförs en betydande del av undervisningen inom dem i form av uppdragsutbildning beställd av Försvarsmakten, FM.

Det bör redan inledningsvis klarläggas att statsvetenskap i denna artikel endast tjänar som referenspunkt till de två övriga ämnena. Att statsvetenskap valts för detta ändamål beror på att det är det enda ämne vid FHS som dels vid sidan av de andra två utgör huvudämne i ett program på grundnivå, dels, tillsammans med krigsvetenskap, är det enda vid FHS som har examensrättigheter på avancerad nivå. Ytterligare en anledning är att medan Hörte beskriver krigsvetenskap och militärteknik som omogna så anser han att statsvetenskap är moget. Det mogna ämnet bör m a o kunna tjäna som norm även i detta sammanhang.

Universitetskanslersämbetet, UKÄ, som ansvarar för att granska bl a hur effektivt verksamheten vid Sveriges universitet och högskolor bedrivs, har ett öppet förhållningssätt till valet av metod:

> Granskningen av effektivitet [belyser] olika företeelser och förhållanden som är relevanta för hur resurserna utnyttjas och [genomförs] på olika sätt beroende på vilket temat är för den enskilda granskningen. Granskningen utförs inte utifrån en enskild granskningsmodell utan innebär ett problematiserande förhållningssätt till effektivitet.[4]

Ambitionen med artikeln sträcker sig inte längre än till att introducera ett resonemang kring hur utbildningseffektivitet skulle kunna mätas vad gäller de militära utbildningarna vid FHS. Avsikten är således inte att slå fast hur effektivt undervisningen i krigsvetenskap, militärteknik och statsvetenskap vid FHS egentligen är. För att göra detta hade jag bl a behövt inkludera fler likvärdiga ämnen vid andra jämförbara lärosäten i undersökningen. Förhoppningsvis kommer resonemanget att inspirera till framtagandet av mer precisa verktyg för detta ändamål.[5] Syftet med artikeln är istället tudelat. Först och främst är tanken att inspirera FM till en mer genomgående analys av utbildningseffektivitet, och förhoppningsvis även forskningsproduktivitet, vid de lärosäten myndigheten väljer att göra sina upphandlingar av högskoletjänster. Därutöver är syftet att väcka debatt kring hur officersyrkets fortsatta akademisering kan utformas och då bl a avseende lärarintensitet.

I ett första steg, i nästa avsnitt, beskrivs och diskuteras resurssidan, d v s hur mycket personal som åtgår för att producera utbildningen. Därefter behandlas i det tredje avsnittet resultatsidan, d v s hur många studenter som studerar på heltid i respektive ämne under ett läsår. I det därpå följande avsnittet jämförs resursåtgång med resultat och på så sätt mäts utbildningseffektiviteten. I detta avsnitt presenteras dessutom några möjliga förklaringar till varför utfallet av undersökningen ser ut som det gör. Avslutningsvis sammanfattas reso-

nemanget varvid potentiella åtgärder diskuteras.

Empirin som nyttjas för analysen samlades in redan 2013 och speglar situationen vid FHS inför läsåret 2013/2014. För det ovan angivna syftet med artikeln anses emellertid det använda materialet fullt ut vara till fylles.

De personella resurserna för utbildningen

Hur ska man identifiera och kategorisera den personal som på olika sätt är involverad i utbildningen? Analysen har utgått från fyra källor. För det första har FHS:s hemsida nyttjats. På ett lättillgängligt och överskådligt sätt presenteras här medarbetarnas organisatoriska hemvist och, i de flesta fall, deras uppgifter och akademiska kompetens. För det andra så har den personalsammanställning professor Hörte presenterade i sin rapport 2012 studerats. För det tredje har de lönelistor FHS:s tillhandahållit beaktats. Slutligen har avdelnings- och sektionschefer samt studierektorer getts möjlighet att kommentera underlaget för att därigenom ge en så aktuell bild som möjligt.

Personalen har kategoriserats och delats in i sex grupper. Den första kategorin utgörs av de som har ett uttalat chefsansvar. Det rör sig om avdelnings- och sektionschefer. Den andra kategorin utgörs av studieadministratörer såsom studierektorer, utvecklingschefer och handläggare. Den tredje kategorin utgörs av professorer och docenter, d v s den grupp som av Hörte benämndes ”handledare”. Den fjärde kategorin härrör också från Hörte och utgörs av det han benämnde ”övriga disputerade lärare” i vilken även ingår lektorer. Den femte kategorin utgörs av doktorander, d v s personal som avlagt akademisk examen (master, magister, kandidat) och som påbörjat studier på forskarutbildningsnivå. Eftersom det kan vara missvisande att redovisa doktorander som disponibla till 100 %, de förväntas ju i huvudsak ägna sig åt den egna forskarutbildningen, så har varje doktorand bedömts motsvara 20 % heltidsekvivalent lärare. Den sjätte och sista kategorin utgörs av övriga lärare. I denna kategori ingår både personal som avlagt akademisk examen (master, magister, kandidat) samt officerare och civilanställda utan detta. Noteras bör att den personal som tillhör någon av de två första kategorierna nödvändigtvis också tillhör någon av de fyra övriga. I den sammanfattande sammanställningen har dock endast tillhörigheten kopplad till de två första kategorierna redovisats.

Krigsvetenskap och militärteknik utgör tillsammans de två inriktningar en officer kan studera i sin normala karriärväg från Officersprogrammet, OP, via Stabsutbildningen, SU, till Högre Stabsofficersutbildning, HSU. Trots att endast OP anges som ett program i egentlig mening finns vid FHS inrättat en särskild enhet som sysslar enbart med administration av militära programutbildningar; Militära Programledningen, MPL, tidigare Ledningen av Högskoleutbildning av officerare, LH. Merparten av de 19 befattningshavarna är officerare. Ingen av medarbetarna har forskarutbildning. Någon liknande organisationsenhet för administrerandet av de civila programmen och kurserna, inklusive de i statsvetenskap, finns inte inrättad vid FHS.[6]

Ämnet militärteknik finns organiserat vid en egen avdelning (Militärtekniska avdelningen, MTA) sorterandes under Militärvetenskapliga institutionen, MTI. Vid avdelningen tjänstgör 31 medarbetare va-

rav fyra professorer[7] och åtta doktorander.[8]

Ämnet krigsvetenskap är inte lika rationellt organiserat utan är uppdelat i en krigsvetenskaplig avdelning, KVA, som sorterar under MVI, och en strategisk avdelning, StratA, som sorterar under Institutionen för säkerhet, strategi och ledarskap, ISSL.

KVA består av en avdelningsledning samt fem sektioner. Totalt omfattar avdelningen 80 medarbetare varav den absolut största majoriteten utgörs av officerare.

Till skillnad från KVA är StratA i skrivande stund inte indelat i sektioner, trots att detta kan synas vara rationellt med tanke på att avdelningen inte enbart administrerar krigsvetenskap med militärstrategisk inriktning utan även ämnet folkrätt och delar av ämnet ledarskap. Dessa två senare ämnen exkluderas emellertid från det fortsatta resonemanget fast det kan tyckas vara rimligt att ta i beaktande det faktum att företrädare för folkrätt genomför relativt mycket utbildning inom ramen för kurser i ämnet krigsvetenskap vid såväl OP som SU och HSU. Totalt 15 medarbetare vid avdelningen ”tillhör” ämnet krigsvetenskap. Merparten av dessa är disputerade.

Sammanfattningsvis hanteras den militära utbildningen i krigsvetenskap och militärteknik av 20 chefer, 16 administratörer, 9 professorer/docenter, 10 övriga disputerade lärare (varav 8 lektorer), 22 doktorander (á 20 % institutionstjänstgöring vid sidan om de egna studierna) och 65 övriga lärare, i huvudsak officerare utan egen akademisk utbildning. Totalt motsvarar dessa 142 personer tillsammans 123,8 heltidsekvivalenta medarbetare.[9] Noterbart är, för det första, att ingen av cheferna är disputerade och att endast en av de administratörerna är det (d v s den ene studierektorn i militärteknik), samt, för det andra, att endast en knapp femtedel av den heltidsekvivalenta personalen har genomgått eller påbörjat forskarutbildning, d v s disputerade eller doktorander. I denna femtedel ingår dessutom akademisk personal som varken disputerat eller sakkunniggranskats i något av de två aktuella ämnena.

Även organiserandet av utbildningen i statsvetenskap kan synas svåröverskådlig. Schablonmässigt har de som sorterar under statsvetenskapliga avdelningen vid ISSL tagits med i beräkningarna oavsett om de är statsvetare eller ej. Dessutom har den personal vid övriga ISSL-enheter som är statsvetare inkluderats oaktat om de regelbundet deltar i utbildningen i Statsvetenskap eller ej.[10] Vid statsvetenskapliga avdelningen finns 14 medarbetare, de allra flesta disputerade. Vid Nationellt centrum för krishanteringsstudier, CRISMART, finns förutom avdelningschefen (pol mag i statsvetenskap), sju disputerade statsvetare och två doktorander i statsvetenskap.

Likaledes sammanfattningsvis hanteras den akademiska utbildningen i statsvetenskap av 2 chefer, 2 administratörer, 7 professorer/docenter, 9 övriga disputerade lärare (varav 3 lektorer) samt 4 doktorander. Totalt motsvarar dessa 24 personer tillsammans 19,3 heltidsekvivalenta medarbetare. Noterbart är att samtliga chefer och huvudansvarig administratör har akademisk examen i det aktuella ämnet. Omkring 85 % av den heltidsekvivalenta personalen består av disputerade och *en dryg tredjedel* är professorer/docenter, d v s innehar kompetens att handleda doktorander. Samtliga lärare har påbörjat, och i de flesta fall examinerats från, forskarutbildning, den absoluta majoriteten dessutom i det aktuella ämnet.

I komparativt hänseende har de militära utbildningarna totalt sett drygt sex gånger så mycket heltidsekvivalent personal att tillgå som utbildningarna inom statsveten-

skap. Noterbart är att det krävs tio gånger fler chefer och åtta gånger så mycket administrativ personal för de militära utbildningarna som de statsvetenskapliga utbildningarna. Den relativa andelen chefer och administratörer är omkring 30 % för de militära utbildningarna jämfört med ungefär 20 % för utbildningarna inom statsvetenskap.

	Militära utbildningar	**Statsvetenskap**
Chefer	20 (20)	2 (2)
Administratörer	16 (16)	2 (2)
Professorer/ Docenter	9 (8,4)	7 (5,5)
Övriga disputerade lärare	10 (10)	9 (9)
Doktorander	22 (4,4)	4 (0,8)
Lärare utan forskarutbildning	65 (65)	0 (0)
TOTALT	142 (123,8)	24 (19,3)

Tabell 1: Sammanställning av personal utifrån kategori och ämne. Heltidsekvivalens inom parentes. (Militära utbildningar = Krigsvetenskap och Militärteknik.)

En fråga som osökt infinner sig är hur det kommer sig att det i absoluta tal faktiskt är fler disputerade och/eller sakkunniggranskade i det aktuella ämnet i statsvetenskap än i de två övriga ämnena tillsammans trots att de senare alltså har mångdubbelt så många medarbetare att tillgå. En annan fråga rör vilken rekryteringsstrategi FHS tillämpade vid anställningen av de omkring 120 medarbetarna som saknar vetenskaplig kompetens i det ämne de är satta att leda, administrera och/eller undervisa i. Låt oss studera problematiken lite närmare och börja med att analysera resultatet av utbildningen och sedan återkomma till delar av ovanstående resonemang.[11]

Resultatet av utbildningen

Det empiriska underlaget till detta avsnitt har inhämtats dels från kursplaner och kursbeskrivningar på FHS:s hemsida, dels genom information från studierektorerna i de tre ämnena samt från programansvariga vid MPL. Informationen berör antalet studenter vid de olika utbildningarna. Dessutom har studieadministratörer tillhandahållit bl a statistik ur LADOK. I de flesta fall har utgångspunkt tagits i antalet studenter som antagits till utbildningen. Detta gäller främst statsvetenskap. I andra fall har utgångspunkt tagits i antalet studenter som påbörjat och i andra fall de som faktiskt genomfört den aktuella kursen med godkända betyg. Avsaknaden av en gemensam metod i detta avseende gör naturligtvis att en strikt vetenskaplig jämförelse inte låter sig göras. För att nå syftet med artikeln så bedöms emellertid ovanstående brister kunna överses.

Som framgått av resonemanget ovan så används begreppet ”heltidsekvivalent student”. Motivet till detta är att det kan vara missvisande att enbart summera antalet studerande utan att ta hänsyn till antalet högskolepoäng, hp. Det kan även ge en något felaktig bild av att enbart utgå från antalet kurser och deras respektive poäng utan att ta hänsyn till hur många studenter som faktiskt genomgått utbildningen. Eftersom ett läsår omfattar 60 hp så har antalet studenter på de olika kurserna räknats om relaterat till ett helt läsår, d v s heltidsekvivalent student. Detta behov föreligger främst till att aggregera resultatet av den utbildning som bedrivs i form av fristående kurser. Dessa kan variera från något enstaka vecka upp till en hel termin, d v s.

från något enstaka poäng upp till 30 hp. Med heltidsekvivalent student tas m a o på en och samma gång hänsyn till antal kurser såväl som till antal studerande.[12]

Eftersom FHS endast har två program, OP respektive kandidatprogrammet i statsvetenskap, skulle man kunna föranledas att tro att en student på någotdera programmet per automatik motsvarar en heltidsekvivalent student. Till skillnad från kandidatprogrammet, som uteslutande kan bestå av ämnet statsvetenskap, så består emellertid OP inte enbart av krigsvetenskap och militärteknik utan även av ämnena ledarskap och fysiskt stridsvärde. Vid en av de tre profilerna läses dessutom andra ämnen med nautisk anknytning. Under den gemensamma delen av OP, som genomförs under fyra terminer vid MHS-K, utgör krigsvetenskap och militärteknik tillsammans 93 av de totalt 120 hp för studenter med krigsvetenskaplig eller militärteknisk profil. För studenterna med nautisk profil är summan 64,5 hp.[13] Bilden är emellertid komplicerad eftersom två av de sex terminerna inom OP genomförs som verksamhetsförlagd utbildning, VFU.[14] Det innebär att annan personal än den som redovisats för den militära utbildningen ovan har involveras i undervisningen.[15] Trots risken att resonemanget förenklas i allt för stor grad har enbart de 93 respektive 64,5 hp som läses vid MHS-K inkluderats i analysen, och den eventuella betydelsen av såväl den olika fördelningen ämnena emellan beroende av profil som de delar av dessa ämnen som läses inom ramen för VFU avgränsats bort. Motivet till detta är att variabel i detta sammanhang inte är antalet kurser utan antalet heltidsekvivalenta studenter. Omräknat till heltidsekvivalens motsvarar OP 10-13, OP 11-14 och OP 12-15 tillsammans 144 studenter i ämnena krigsvetenskap och militärteknik.

Utöver programmet OP genomförs ett antal militära uppdragsutbildningar. Två av dessa är befordringsgrundande: SU och HSU. Vid SU 12-13 återfanns 66 studenter. Eftersom 52 av kursens totalt 57 hp genomfördes som krigsvetenskap och militärteknik motsvarar det 57 heltidsekvivalenta studenter (66 gånger 52/60). Vid HSU 12-14 återfanns totalt 74 studenter m fl olika inriktningar.[16] Grovt förenklat skulle analysen kunna utgå från antagandet att eftersom 120 av den i huvudsak tvåårigа kursens totalt 132 hp genomfördes som krigsvetenskap eller militärteknik borde det vara rimligt att betrakta samtliga studerande som heltidsekvivalenta, d v s 74 gånger 120/(60 gånger 2). Vissa studenter går dock endast en 1-årig variant. Dessutom sänds i regel ett antal studenter utomlands för att fullfölja det andra året vid annan stats försvarshögskola. (I vissa fall kan utländska studenter ingå i totalsumman trots att de endast genomför ett år vid svenska FHS. Så är dock inte fallet 2012-14). Således anses HSU-utbildningarna tillsammans motsvara 74 heltidsekvivalenta studenter under ett av åren och 59 under det andra, d v s i genomsnitt 66,5 heltidsekvivalenta studenter under de två år utbildningen genomförs.

Utöver SU och HSU med alla dess inriktningar genomfördes omkring 15 kortare militära uppdragsutbildningar. Tillsammans motsvarar dessa ej befordringsgrundande uppdragsutbildningar i krigsvetenskap 70,5 hp och 5,7 heltidsekvivalenta studenter på avancerad nivå samt 75,5 hp och 10 heltidsekvivalenta studenter på grundnivå. Dessutom genomfördes ett antal fristående kurser i militärteknik vilka tillsammans motsvarade 45 hp och 3 heltidsekvivalenta studenter. Det kan alltså konstateras att ämnena krigsvetenskap och militärteknik tillsammans levererar utbildning för 283,2 heltidsekvivalenta studenter.

Liksom de militära utbildningarna så består det statsvetenskapliga utbudet av ett program samt ett antal fristående kurser och uppdragsutbildningar. Till skillnad från de militära uppdragsutbildningarna så renderar de statsvetenskapliga dito inga högskolepoäng. De uppdragsutbildningar som sorterar under Institutet för högre totalförsvarsutbildning, IHT, respektive Nationellt centrum för krishanteringsstudier, CRISMART, har sålunda exkluderats eftersom de per definition inte är självklarara att betrakta som vare sig statsvetenskapliga eller akademiska. Som framgick av föregående avsnitt så inkluderades heller inte personalen vid dessa avdelningar i resurssammanställningen i annat fall än då de är statsvetare och mot den bakgrunden kan antas kunna komma att involveras i den poänggivande utbildningen som sorterar under den statsvetenskapliga avdelningen.

Det statsvetenskapliga kandidatprogrammet är nytt och har hittills endast en årskull studenter. Denna kull består av 65 heltidsekvivalenta studenter. Då programmet är i full drift kommer det således att finnas omkring 200 heltidsekvivalenta studenter i dess regi. Fyra av de sex terminerna består av kurser i statsvetenskap medan de två övriga terminerna (termin 3 och 6) också kan göra det men inte nödvändigtvis behöver göra det eftersom de är valbara. I denna undersökning inkluderas endast den första årskullen och därmed räknas samtliga programstudenter som heltidsekvivalenta. Då programmet är fullt utbyggt finns underlag för att återkomma till såväl resurssidan (har t ex fler lärare rekryterats för att möta det ökade antalet studenter eller löses det med nuvarande personalramar?) som resultatsidan (hur många studenter valde t ex statsvetenskapliga kurser termin 3 och 6?).

Tillsammans motsvarar de nio fristående kurserna i statsvetenskap 116,5 heltidsekvivalenta studenter.[17] Konstateras kan att statsvetenskap levererar akademisk utbildning för 225,5 heltidsekvivalenta studenter.

I komparativt hänseende har de militära utbildningarna i krigsvetenskap och militärteknik 66,5 heltidsekvivalenta HSU-studenter på avancerad nivå jämfört med statsvetenskaps 44 studenter. I tillägg har krigsvetenskap, inom ramen för högre operativ chefskurs, och militärteknik, inom ramen för militärteknisk påbyggnadsutbildning, tillsammans ytterligare 5,7 heltidsekvivalenta studenter på avancerad nivå. Inom ramen för OP har krigsvetenskap och militärteknik 144 heltidsekvivalenta studenter när VFU exkluderats. Detta kan jämföras med de för närvarande 65, men inom två år potentiellt upp till omkring 200, heltidsekvivalenta studenterna inom ramarna för det statsvetenskapliga kandidatprogrammet. Vad avser övriga kurserna så har de militära utbildningarna inom krigsvetenskap och militärteknik tillsammans 10 heltidsekvivalenta studenter på grundnivå (varav 57 inom ramen för SU) jämfört med statsvetenskaps 116,5 studenter.

Sammantaget har de militära utbildningarna således 1,25 så många heltidsekvivalenta studenter som antalet inom statsvetenskap. Det är värt att notera att medan de fristående kurserna i statsvetenskap hade 15-65 studenter så hade vissa av de fristående kurserna och kortare uppdragsutbildningarna i krigsvetenskap och militärteknik färre än 10 studenter. Självklart är det inte effektivt att avdela resurser för att planera kurser som sedan inte genomförs eftersom söktrycket är obefintligt. Skillnaderna mellan marknads- och mono-

polprinciperna för utbildningen är påtagliga!

	Militära utbildningar	Statsvetenskap
Kurser med hp på avancerad nivå	72,2	44
Kurser med hp inom program	144	65 (195)
Kurser med hp på grundnivå	67	116,5
TOTALT	283,2	225,5 (355,5)

Tabell 2: Heltidsekvivalenta studenter utifrån utbildning, ämne och nivå. Potentiell nivå vid fullt utbyggt kandidatprogram inom parentes. (Militära utbildningar = Krigsvetenskap och Militärteknik.)

Jämförande resonemang och möjliga orsaker till utfallet

Låt oss börja med att rekapitulera bilden av kurspoäng även om den i sig inte är vad effektiviteten mäts emot. Vad avser utbildningarna på avancerad nivå så har de militära utbildningarna i krigsvetenskap och militärteknik 120 hp inom ramen för sina huvudinriktningar av HSU. Detta motsvaras av två magisterkurser om vardera 60 hp i statsvetenskap. Medan statsvetenskap kräver ett år för att nå magisterexamen så kräver de militära ämnena två år – utan att för den skull per automatik premiera studenterna med en magisterexamen (eller möjligen master eftersom HSU-T läser en s k E-kurs).[18] Medan de militära ämnena behåller huvuddelen av de omkring 70 studenterna under två år så strömmar under samma tid närmare 90 studenter genom de 1-åriga magisterkurserna i statsvetenskap. Denna aspekt på effektivitet har emellertid bortsetts ifrån i detta sammanhang.

Vad avser modellen i undersökningen, d v s mätningen av förhållandet mellan de personella resurserna och antalet heltidsekvivalenta studenter, så kan konstateras att statsvetenskap har 19,3 heltidsekvivalent personal som producerar 225,5 heltidsekvivalenta studenter. Uttryckt i utbildningseffektivitet så är siffran alltså 11,7 student/medarbetare. Motsvarande siffror för de militära utbildningarna inom krigsvetenskap och militärteknik är 123,8 heltidsekvivalent personal som producerar 283,2 heltidsekvivalenta studenter. Uttryckt i utbildningseffektivitet så är siffran alltså knappt 2,3 student/medarbetare för de militära utbildningarna.

Eftersom krigsvetenskap och militärteknik tillsammans har mer än sex gånger så mycket personella resurser som statsvetenskap borde det således finnas 1 446 heltidsekvivalenta studenter i dessa militära ämnen för att ge samma utbildningseffektivitet (11,7) som statsvetenskap. Alternativt borde personalstyrkan för de militära utbildningarna anpassas till antalet studenter. I så fall skulle de 123,8 heltidsekvivalenta medarbetarna reduceras med omkring 100 till 24,2.

Om utgångspunkt istället tas i utbildningseffektiviteten inom krigsvetenskap och militärteknik (2,3) så borde det finnas närmare 80 fler anställda i statsvetenskap för att producera dagens mängd studenter. Alternativt skulle antalet studenter minskas till omkring 45 och den statsvetenskapliga personalens uppgifter i mångt och mycket styras om från utbildning till forskning.[19] Eftersom FHS nyligen tagit beslut i motsatt riktning, d v s ökat antalet studenter i statsvetenskap bl a genom inrättandet av ett kandidatprogram, framträder tre möjliga områden att söka efter lösningar:

- Öka antalet studerande i krigsvetenskap och militärteknik.
- Minska personalstyrkan i krigsvetenskap och militärteknik.
- Öka personalstyrkan i statsvetenskap.

Det bör understrykas att det fortsatta resonemanget enbart grundar sig på initiala bedömningar. En mer grundlig undersökning krävs för att bättre belägga de sannolika orsakerna. Förhoppningsvis kan dock det fortsatta resonemanget bidra till att hitta lämpliga variabler att använda vid den fortsatta forskningen.

I ett spekulativt hänseende finns det anledning att först rikta blickarna på FM:s beställarfunktion. Utfallet av det doktorandprogram som inleddes för omkring två decennier sedan har helt enkelt varit en dålig investering. Det finns m a o för få officerare vid högkvarteret som besitter tillräcklig vetenskaplig kompetens att kunna göra en erforderlig kritisk upphandling av akademisk utbildning. När sedan det lilla embryo som trots allt funnits med funktionen som *chief scientist* (d v s ”vetenskaplig chef”) nyligen rationaliserades bort, så minskade förutsättningarna ytterligare. Trots att den funktionen inte var detsamma som *chief researcher* (d v s ”forskningschef”) var den likväl främst kopplad till forskningsdelen av FM:s vetenskapliga verksamhet. Det faktum att de vetenskapliga kärnområdena forskning och utbildning dessutom sorterar under olika avdelningar i högkvarteret kan bidra till förklaringarna kopplade till FM:s interna funktion. Traditionens makt, d v s att alltid vända sig till stödmyndigheterna som FHS, FMV och FOI i dessa sammanhang istället för att mer vidsynt inkludera andra statliga organ som KTH och Stockholms Universitet, kan också spela in i detta sammanhang.

Vad avser leverantörssidan så går att konstatera att FHS:s rektor har en i vetenskapligt hänseende mycket svag ledningsgrupp. Förutom rektor själv så är endast prorektor och ordförande i Forsknings- och utbildningsnämnden (FoUN) disputerade och endast den sistnämnde har koppling till den militära utbildningen (professor i militärteknik). Övriga fem medlemmar av ledningsgruppen, d v s en majoritet, är eller har varit officerare utan egen akademisk utbildning. Medan vicerektor är en stjärnig flaggofficer (OF6 – f n brigadgeneral) så är de båda institutionscheferna och chefen för MPL nivån under, d v s överstar/kommendörer. Den åttonde och sista medlemmen (om studeranderepresentanten exkluderas) utgörs av högskoledirektören (som f n är f d överste av första graden, d v s OF5). Då skolan erhöll sina nuvarande examensrättigheter var dessutom inte rektor tillsatt på akademiska utan politiska meriter. Det faktum att skolan under de sex åren med akademiska rättigheter nu är inne på sin tredje rektor kan naturligtvis också spela in i sammanhanget.

Den vetenskapliga ”underbemanningen” stannar emellertid inte vid rektors ledningsgrupp. De tre avdelningscheferna som under institutionscheferna ansvarar för utbildningen är också tillsatta på militära istället för på akademiska meriter. Det samma gäller på de lägsta ledningsnivåerna; sektionscheferna och huvudlärarna. Det finns således en stark (över-) tro på att militärt chefskap är vad som krävs för att leda akademisk verksamhet. Möjligen kan ”tillgången” av en general/amiral och sju överstar/kommendörer i sig bidra till att det skapas en överdimensionerad ledningsstruktur, eftersom byggandet av hierarkiska organisationer mycket väl kan vara en militär ”yrkesskada”. Det går alltså att spekulera och anta att ingen av cheferna och administra-

törerna vid MPL, KVA, StratA och MTA har något att vinna på att en förändring kommer till stånd. Sammanfattningsvis, kopplat till leverantörssidan, kan en möjlig förklaring således vara att det finns vare sig akademisk förmåga eller byråkratisk vilja vid FHS för att skolan själv ska kunna vidta åtgärder för att höja utbildningseffektiviteten.

En invändning mot ovanstående resonemang skulle naturligtvis kunna vara att analysen har kopplat samtliga personella resurser till *utbildning* trots att de vetenskapliga kärnområdena även omfattar *forskning*. Det är naturligtvis sant, men om nu de 142 medarbetarna i krigsvetenskap och militärteknik även förväntas lösa forskningsuppgifter, varför är då endast 10 % av dem disputerade och/eller sakkunnigprövade i de aktuella ämnena?[20]

Möjliga åtgärder…?

Det kan inte nog understrykas att denna typ av problem handlar om en mycket fin balansgång. Om utbildningseffektiviteten är för låg så att antalet heltidsekvivalent personal närmar sig antalet för heltidsekvivalenta studenter hamnar vi i en situation som påminner om privatlärarens, d v s en guvernant eller informator för en student. Detta torde inte vara försvarbart ur främst ett ekonomiskt perspektiv. Om å andra sidan antalet studenter per medarbetare blir för högt så kan situationen komma att liknas vid de problem som uppvisas inom för- och grundskolan, där barn- och elevgrupperna helt enkelt blir så stora att de kvalitativa målen därför riskerar att undermineras. Ur just kvalitetshänsyn torde heller inte modellen med utbildningsfabrik vara eftersträvansvärd. Med detta varnande finger så är det nu dags att så vad som skulle kunna göras för att de militära utbildningarna ska närma sig samma effektivitet som utbildningarna i statsvetenskap.

Guvernant/Informator	Utbildningsfabrik
Lågt	**Högt**

Figur 1: Utbildningseffektivitetens två ytterligheter. ("Lågt" resp. "Högt" åsyftar antalet studenter per medarbetare.)

Det har redan påpekats att medan statsvetenskap är utsatt för de marknadsprinciper som normalt omgärdar svensk universitets- och högskoleutbildning så är krigsvetenskap och militärteknik skyddade av planekonomiska förutsättningar och monopolställning. Eftersom inget annat lärosäte i Sverige ger utbildning i ämnena krigsvetenskap och militärteknik så kan FHS, med FM:s goda minne, överadministrera utbildningen (vilket man uppenbart också gör).

En sak som skulle kunna öka effektiviteten är att beställaren, d v s FM, sätter ned foten och inte längre betalar det (över-) pris man nu gör. För att lägga kraft bakom orden behöver dock FM samtidigt konkurrensutsätta både utbildning och forskning genom att införa ett utlysningsförfarande. Genom att ta in anbud på olika utbildningar och därtill anknuten forskning från flera olika lärosäten både i Sverige och utomlands skulle man kunna bryta FHS:s monopolställning. FM skulle dessutom kunna återkalla alla officerare som lånats ut till FHS för att istället låta dem bidra till officersutbildningens praktiska och professionsrelaterade delar från en intern plattform, t ex MHS-K. En officer som kommenderas till FHS för att genomföra militär uppdragsutbildning kostar nämligen betydligt mer per timme än att ha hen anställd vid FM för att lösa samma uppgifter.[21] Detta låter sig alltså endast göras i

de professionsanknutna delarna av utbildningen som inte kräver akademiska kurser.

FM måste därför bestämma sig om t ex alla delar av HSU verkligen måste vara akademiska och hp-givande. Det krävs ju endast 60 hp för att uppnå magisternivå så rent teoretiskt borde de 72 hp som ges ”i onödan” idag kunna omvandlas till internutbildning med professionsfokus. För att bättre koordinera upphandling av forskning och utbildning och för att kunna leda en transformering mot utlysningsförfarande vid dessa upphandlingar skulle man kunna återinrätta *chief scientist*-funktionen, om än med annat fokus än tidigare. En ”vetenskaplig chef” skulle helt enkelt kunna vara rådgivare åt såväl de delar av högkvarteret som sysslar med *forskning* som de som sysslar med *utbildning*.

Vad gäller FHS:s möjligheter att själva effektivisera utbildningen för att därmed attrahera FM i en framtida konkurrenssituation framträder två huvudalternativ. Det ena är att man minskar personalen vid de militära utbildningarna så att de personella resurserna kommer i paritet med läget vid de konkurrensutsatta ämnen och utbildningar vid skolan, allra helst jämfört med andra lärosäten. Samtidigt kunde den relativt sett stora andelen chefer och administratörer ses över så att andelen lärare höjdes till samma nivå som statsvetenskap. Det andra alternativet är att man öppnar utbildningarna för icke-militära studenter och genom ett ökat antal studerande balanserar de existerande personalramarna.[22] Naturligtvis skulle ett tredje alternativ kunna vara en kombination av de två första.

Förhoppningsvis kan resonemanget i artikeln även inspirera FHS till att värdera sin egen utbildningseffektivitet och forskningsproduktivitet. Det är i detta sammanhang ett imperativ att en akademisering av utbildning går hand i hand med en akademisering av personalkåren. Nästa steg i FHS:s akademisering borde, vad avser ämnena krigsvetenskap och militärteknik, därför kanske inte tas genom att man ansöker om examensrättigheter på forskarutbildningsnivå *utan* att man istället fokuserar på de chefer, administratörer och lärare som finns i de båda ämnena. Det är knappast en slump att Hörte funnit statsvetenskap moget att ansöka om forskarutbildningsrättigheter – cheferna, administratörerna och lärarna i detta ämne är ju redan akademiker med rätt ämneskompetens! Förhoppningen är m a o att resonemanget ska inspirera till framtagandet av mer precisa verktyg för analys av utbildningseffektivitet och forskningsproduktivitet vid FM:s upphandling av dessa akademiska kärnverksamheter.

Om vare sig den akademiska förmågan eller den byråkratiska viljan finns vid FHS borde FM vid det här laget inse att Högkvarteret självt måste vidta åtgärder för att höja effektiviteten vid de militära utbildningarna man betalar (för) mycket pengar för. Att omgående påbörja sökandet efter en mer prisvärd leverantör skulle härvid kanske vara ett steg i rätt riktning. Med tanke på FHS:s mycket låga attraktionskraft bland sökande till militär högskoleutbildning så kanske en sådan åtgärd skulle kunna leda till positiv förändring även i detta avseende. Och om nu FHS uppenbart har svårt att rekrytera studenter med gymnasieexamen till officersutbildningen, hur svårt skulle det inte vara att rekrytera studenter med kandidatexamen om beslut togs att höja antagningskraven?

Å andra sidan så har ju statsvetenskap visat att det både går att få högskoleintresserade ungdomar att söka sig just till FHS och att dessutom upprätthålla hög utbildningseffektivitet. Loppet borde m a o inte vara kört! För att möjliggöra erforderli-

ga förändringar av akademiseringen av officersyrket så borde man kanske inte längre ta en referenspunkt i nuvarande upplägg av de militära utbildningarna vid FHS. En möjlighet skulle kunna vara att istället ta till sig statsvetenskaps erfarenheter. Det kanske är en läxa som FHS och FM borde ha lärt sig vid det här laget?

Det bör än en gång understrykas att syftet med denna artikel inte har varit att föra ett resonemang med fullständig vetenskaplig precision. Det finns en rad omständigheter som gör att det empiriska underlaget som resonemanget utgått från inte är helt tillförlitligt. Det kan t ex mycket väl vara så att såväl de fristående kurserna som de kortare uppdragsutbildningarna inom krigsvetenskap och militärteknik har haft fler studenter än vad som här återges. Att detta inte framgår av LADOK kanske beror på att de officerare som satts att vara kursansvariga och examinatorer helt enkelt missat att redovisa detta till studieadministrationen. En annan möjlighet är att de glömt att lägga upp de kurser som anges i FHS:s utbildningskatalog i LADOK men likväl genomfört dem utan studieadministrationens vetskap.

Siffrorna bör m a o tas med en viss nypa salt. De är dock så pass rättvisande att det går att konkludera att utbildningseffektiviteten vid de militära utbildningarna är avsevärt mycket lägre än effektiviteten i det marknadsutsatta ämnet statsvetenskap. Oavsett om ett stort antal studenter i de militära utbildningarna ”glömts bort” förefaller det ytterst osannolikt att det totala antalet militära heltidsekvivalenta studenter skulle uppgå till de närmare 1 500 som krävs för att de militära ämnena ska uppvisa samma effektivitet som statsvetenskap med hänsyn till nuvarande personalresurser.

Å andra sidan kanske de militära utbildningarna helt enkelt är mer lärarintensiva än de statsvetenskapliga. Detta förklarar dock inte varför 30 % av personalstyrkan inom krigsvetenskap och militärteknik är chefer/administratörer. Borde i så fall inte fler vara just lärare? Och det förklarar definitivt inte varför endast 10 % av personalstyrkan har disputerat och/eller sakkunniggranskats i de aktuella ämnena. Borde inte större andel av medarbetarna ha akademisk ämneskompetens i de aktuella ämnena för att FHS därigenom på ett trovärdigt sätt kan anses bidra till akademiseringen av officersyrket? Det åvilar m a o olika beslutsfattare vid FHS ett stort ansvar att förklara varför det krävs så många chefer, administratörer och icke-disputerade lärare vid den akademiska utbildningen av officerare som nu är fallet.

Ordet ”akademiska” kan inte nog understrykas i sammanhanget. Det är fullt möjligt att officerare, för att kunna leva upp till de åtaganden som kommer med professionen, har behov av vissa utbildningsmoment som är praktiska i sin natur och därmed också mer lärarintensiva. I och med att FHS har valt att åsätta all militär utbildning på både grund- och avancerad nivå akademiska högskolepoäng så har skolan dock valt att underkasta sig de krav statsmakterna gett uttryck för i bl a Högskolelagen vad avser akademisk utbildning. Det är alltså inte förenligt med statsmakternas generella krav på vetenskapliga utbildningar att åberopa officersprofessionens praktiska natur som ett argument till varför militära utbildningar som OP, SU och HSU skulle kunna ges med högskolepoäng utan att för den skull vara erforderligt akademiska. Dessutom torde just de praktiska inslagen vid t ex OP ske inom ramen för VFU och den lärarintensitet som då präglar utbildningen berör

ju inte den personal som inkluderats i denna artikel utan FM:s personal vid MHS-K och andra enheter.

Vem vet, det kanske finns trovärdiga förklaringar trots allt.[23] Det skulle onekligen vara intressant, inte minst för utbildningsansvariga vid FM, att få ta del av dem! Intill dess förklaringar presenterats ter det sig för en oinvigd obegripligt varför de militära utbildningarna vid FHS t ex:

- leds av 9 gånger *fler* chefer och administratörer än annan jämförbar FHS-utbildning,
- till skillnad från annan jämförbar FHS-utbildning leds av chefer och administratörer som *saknar* akademisk ämneskompetens,
- involverar omkring 100 personer *mer* än vad som är normen för jämförbar FHS-utbildning,
- disponerar, i relativa termer, 7 gånger *färre* antal medarbetare med akademisk ämneskompetens relaterat jämförbar FHS-utbildning.

Mot bakgrund av ovanstående kanske det inte är så konstigt att de militära utbildningarna har flera gånger färre sökande per utbildningsplats än jämförbar FHS-utbildning, men det är en annan fråga som det finns anledning att återkomma till i en annan artikel. Att FM fortsätter betala ett till synes överpris för den externa utbildning myndigheten beställer det, däremot, är mycket konstigt! Men, som sagt, det kanske finns logiska förklaringar till allt detta.

Låt oss m a o hoppas att de båda myndigheternas företrädare är villiga att återge sin syn på hur utbildningseffektiviteten vid de akademiserade militära utbildningarna kan och bör mätas. Låt oss även hoppas att de är villiga att återge de riktvärden som de anser borde vara gällande vad avser bl a lärartäthet och hur man kommit fram till denna norm. Det kanske är allt för naivt att förvänta sig klarlägganden kring t.ex. avvägningen mellan å ena sidan vetenskapligt kompetenta chefer, administratörer och lärare, och, å andra sidan chefer, administratörer och lärare med annan kompetensprofil än akademisk.

Författaren är överstelöjtnant i armén, docent i statsvetenskap och universitetslektor i krigsvetenskap vid Försvarshögskolan.

Noter

1. Edström, Håkan och Petersson, Magnus: ”Akademisering på avvägar?”, *KKrVAHT*, 2. häftet, 2013.
2. Hörte, Sven Åke: Remissvar daterat 2013-05-29 på av FHS givet utredningsuppdrag.
3. Hörte, Sven Åke: *Nulägesanalys och kravinventering inför framtida ansökan från Försvarshögskolan om tillstånd att utfärda examina på forskarnivå*, rapport daterad 2012-06-01.
4. Se Universitetskanslersämbetet ”Granskning av effektivitet”, *http://www.uk-ambetet.se/statistikuppfoljning/granskningaveffektivitet.4.782a298813a88dd0dad800017191.html* (2013-09-09).
5. Det bör noteras att UKÄ på sin hemsida (*http://www.uk-ambetet.se/*) har omfattande statistik kopplat till bl a helårsanställda och helårsstudenter. Statistiken går dock inte ner på enskilt ämne. 2012 hade t ex FHS 331,8 helårsanställda och 541,1 helårsstudenter alla ämnen och kurser inkluderade. Utbildningseffektiviteten för FHS som helhet var således 1,63 student/an-

ställd. Samma år uppvisade en av grannarna på Drottning Kristinas väg, Kungliga Tekniska Högskolans, KTH, en mer än dubbelt så hög utbildningseffektivitet (3,38 student/anställd). I sammanhanget bör noteras att i siffran 331,8 anställda *inte* ingår de cirka 130 helårsanställda vid Militärhögskolan Karlberg (se *http://www.forsvarsmakten.se/mhsk/*) och *ej heller* de anställda vid FM:s övriga skolor och förband som på olika sätt involveras under t ex den del av OP som genomförs som verksamhetsförlagd utbildning, VFU. Anledningen till att dessa kategorier exkluderats är att de är anställda av FM och inte av FHS. Om denna FM-personal inkluderats i resurssidan så hade således effektiviteten kopplat till utbildningen vid FHS varit betydligt lägre än 1,63 student/anställd.

6. Det bör noteras att samtliga dessa administrativa tjänster i denna undersökning uteslutande kopplats till Krigsvetenskap och Militärteknik trots att VFU avgränsats bort i denna undersökning och trots att det i såväl OP som SU och HSU ingår kurser i Ledarskap. I OP ingår dessutom ett ämne som inte ens återfinns vid FHS utan som genomförs genom KTH:s försorg; Fysiskt stridsvärde. För en av de tre profilerna, den nautiska, återfinns ännu fler externt upphandlade ämnen. FHS måste m a o själv upphandla utbildning av flera externa producenter för att kunna leverera den officersutbildning statsmakterna beslutat…
7. Eftersom det till OP 2013-16 endast antagits tre studenter med militärteknisk profil så innebär det alltså att ämnet Militärteknik har fler professorer än förstaårsstudenter! Det är inte osannolikt att detta förhållande också gör ämnet unikt i den svenska högskolevärlden…
8. Läsaren bör beakta att ämnet Militärteknik således har nästan lika många studenter på forskarnivå som man har på grundnivå vid OP. Det kan också vara unikt i svenska universitetsvärlden…
9. Det bör noteras att den personal som tjänstgör vid Militärhögskolan Karlberg, MHS K, och som har FM som arbetsgivare *inte* är inkluderad i denna siffra. Det är heller *inte* den personal vid FM:s olika skolor/centra som är involverad i den verksamhetsförlagda utbildningen, VFU inom ramen för OP.
10. Analysen kan alltså anses vara till Statsvetenskaps nackdel i detta avseende eftersom lärare från andra avdelningar, till skillnad från de militära utbildningarna, inkluderas i sammanställningen av statsvetenskapliga resurser. En mer rättvisande bild hade förmodligen erhållits om även de lärare i bl a Folkrätt som bidrar i undervisningen inom ramen för ett ”militärt” ämne inkluderats i resurssammanställningen för de militära utbildningarna. För att nå syftet med artikeln bedöms dock det valda tillvägagångssättet vara till fylles.
11. Det bör noteras att personalens kompetens i det ämne de arbetar inom *inte* inkluderats i den definition av begreppet ”utbildningseffektivitet” som används här. Om och i så fall hur rätt ämneskompetens hos personalen inverkar på utbildningen vid ett lärosäte är en fråga i sig att studera. Det kan rent av vara så att annan ämneskompetens kan bidra till det aktuella ämnets vetenskapliga mognad genom att t ex bidra med andra perspektiv och erfarenheter. Även om dessa kvalitativa aspekter exkluderas här så anses det rimligt att anta att FM borde ta dem i beaktande vid sin upphandling av såväl utbildning som forskning. Om ett ämne till största del företräds av personal med annan ämneskompetens än det aktuella så kan det bl a vara på plats att fråga sig hur ämnet egentligen definieras…
12. Detta motsvaras alltså av helårsstudent enligt UHÄ:s definition.
13. Fördelningen mellan ämnena varierar beroende på profil. För krigsvetenskaplig profil är fördelningen 73,5 hp i Krigsvetenskap och 19,5 hp i Militärteknik. Se FHS, *Utbildningsplan för Officersprogrammet med Krigsvetenskaplig profil* (Version 2013-06-04). För militärteknisk profil är fördelningen 36 hp i Krigsvetenskap och 57 hp i Militärteknik. Se FHS, *Utbildningsplan för Officersprogrammet med Militärteknisk profil* (Version 2012-06-19). Studenterna vid nautisk profil läser endast 64,5 hp i Krigsvetenskap och inga hp i Militärteknik vid MHS-K. Se FHS, *Utbildningsplan för Officersprogrammet med Nautisk profil* (Version 2013-04-09). I sammanhanget bör noteras att nautik, skeppsteknik, sjötransportteknik samt säkerhet- och miljöteknik INTE existerar som egna akademiska ämnen vid FHS utan genomförs genom Sjöfartshögskolans försorg. Det är också värt att notera att studenterna vid den nautiska profilen *inte* uppnår de 90 hp som krävs i ett huvudämne för att kunna ta en

kandidatexamen (Faktum är att vare sig grund-, fortsättnings- eller påbyggnadsnivån i Krigsvetenskap läses fullt ut, d v s omfattar *inte* 30 hp på resp nivå). Hur FHS avser lösa dessa studenters behörighet för studier på avancerad nivå, HSU, är oklart. Å andra sidan finns exempel på att FHS i de militära utbildningarna inte är så noga med akademiska förkunskapskrav.

14. Det finns totalt 13 inriktningar inom VFU för den krigsvetenskapliga profilen vid OP. Var och en av dessa inriktningar omfattar 60 hp fördelade olika ämnena emellan beroende på inriktning: Krigsvetenskap 18–45 hp, Militärteknik 4,5–31,5 hp, Ledarskap 0–19,5 hp och Fysiskt stridsvärde 0–7,5 hp. Se *Utbildningsplan för Officers-programmet med Krigsvetenskaplig profil, 180 högskolepoäng, vid Försvarshögskolan* (Version 2013-06-04).
15. Se *Handbok Verksamhetsförlagd utbildning för Officersprogrammet* (FHS 2012-03-02, beteckning Ö190/2012).
16. Enligt FHS:s utbildningskatalog 2013-2014 är ”vanliga” HSU 2-årig och har Krigsvetenskap som huvudämne. HSU-S har också Krigsvetenskap som huvudämne men är endast 1-årig och vänder sig till specialister, S, som läkare, meteorologer och veterinärer. HSU-T är 2-årig och har Militärteknik, T, som huvudämne. HSU för FM ingenjörer, HSU-FM Ing, slutligen, följer HSU-T men är endast 1-årig.
17. I sammanhanget bör noteras att de kurser i ämnena Folkrätt och Ledarskap som administreras av den ensamma studierektorn i Statsvetenskap *inte* inkluderats i denna sammanställning.
18. Det bör noteras att FHS endast har rättighet att utfärda magisterexamen i två ämnen, Statsvetenskap och Krigsvetenskap. Skolan kan således inte utfärda vare sig magister (D-nivå) eller master (E-nivå) i Militärteknik. Militärtekniska avdelningen, MTA, har m a o gått händelserna lite i förväg…
19. En sådan ändring av arbetsuppgifter skulle vara fullt möjlig att genomföra eftersom den absoluta merparten av statsvetarna har hög akademisk kompetens och uppfyller kraven att kunna kallas ”forskare”.
20. Motsvarande siffra för Statsvetenskap är 75 %. I absoluta tal är det rent av fler statsvetenskapliga forskare (18 personer – 16,5 heltidsekvivalens) jämfört med disputerade och/eller sakkunnigprövade forskare i ämnena Krigsvetenskap och Militärteknik (15 personer – 14,4 heltidsekvivalens). Två av forskarna som sakkunniggranskats i Krigsvetenskap har dessutom i grunden statsvetenskaplig ämneskompetens…
21. Exempelvis debiterar FHS för en officer med en lön på 40.000 kr/mån i genomsnitt 1.144 kr/tim för en utbildningsinsats. Genomsnittet beror på att officerens organisatoriska hemvist styr kostnaden. Variationen är mellan 1.052 kr/tim och 1.260 kr/tim. Varje enskild officer förväntas upparbeta 1.370 debiteringsbara timmar per år vilket motsvarar 1.567.280 kr/år. Kostnaderna för att ha officeren anställd av och avlönad vid FM hade, med ett lönekostnadspåslag om 48,38 % (se ”Fördjupat ekonomiskt underlag” FM 2013-02-28, beteckning 23381:53871), varit 712.224 SEK. Då hade FM dessutom fått ut omkring 1.700 tim/år av officeren och timkostnaden således varit cirka 419 kr/tim (eller närmare en tredjedel av kostnaderna jämfört med FHS-lösningen!).
22. Här bör framhållas att Militärteknik, till skillnad från Krigsvetenskap, redan vidtagit sådana åtgärder. Tre heltidsekvivalenta studenter lämnar dock lite i övrigt att önska i dessa avseenden …
23. FHS:s rektor säger sig t ex vara medveten om problematiken men att det ”har varit nödvändigt att först få ordning på de administrativa systemen för att därefter kunna utveckla kärnverksamheten”. Om de siffror som presenteras här är resultatet av rektors ”uppstädning” kan man ställa sig frågan hur det såg ut *före* rektors åtgärder. Se ”Rektor medger problem”, *Officerstidningen*, nr 5/2013.

Icke-militära hot

av Lars Nylén

Résumé

Our modern society faces many risks and dangers. The future character of hostilities and conflicts will be increasingly hybrid. Adversaries will not be as well defined as earlier and will exploit our weaknesses and use a wide variety of asymmetric methods. The list of threats is growing and indicates a change in warfare. The remote-controlled age of conflict has begun. An increasingly blurred picture must be met with greater agility. Surprise is part of the picture. Therefore, increased identification and understanding of threats are needed as well as a more intense multi-agency cooperation. To anticipate and be as ready as possible to prevent and respond we must study conflicts and events around the world. This article gives examples of different non-military threats aiming at forming a basis for further discussions on prevention and intervention and enhancing the security of our society including critical infrastructure and cyberspace.

DET MODERNA SAMHÄLLET är sårbart. Därför måste många olika aktörer arbeta i samverkan för att nå målet ett tryggt och säkert samhälle. Det fordrar medvetenhet om hur hoten utvecklas, sårbarheten och riskerna, dessutom att man försöker minska sårbarheten och skaffar sig en god förmåga att hantera allvarliga händelser och kriser när de inträffar. Det gäller både i fred, vid incidenter och kriser och vid höjd beredskap.

Förordningen (2006:942) om krisberedskap och höjd beredskap ålägger myndigheterna att årligen göra en risk- och sårbarhetsanalys. Den ska innehålla sårbarheter eller sådana hot och risker som synnerligen allvarligt kan försämra förmågan till verksamhet inom myndighetens ansvarsområde. Särskilt ska beaktas situationer som kan uppstå hastigt, oväntat och utan förvarning eller hot eller risk för ett sådant läge. Analysen ska, bland annat, särskilt beakta hur de mest nödvändiga funktionerna kan upprätthållas i samhällsviktig verksamhet.

I skrivelse till riksdagen år 2010 framhöll regeringen att ”de hot och risker som vårt samhälle utsätts för förändras över tid och verktygen för vår förmåga att hantera dessa behöver därför kontinuerligt ses över och utvecklas”.[1] Regeringen ansåg vidare att ”arbetet med omvärldsanalys och krisberedskap bör präglas av ett öppet och globalt synsätt för att möta över tiden förändrliga krav.[2]

Denna målsättning är en utmärkt utgångspunkt för delprojekt 2 i Kungl Krigsvetenskapsakademiens projekt *Det framtida stridsfältet – Krigsvetenskap i 21:a århundradet* (KV 21). Delprojektet avser en långsiktig studie av icke-militära hot.

Ambitionen med projektet är att försöka se bredare och bortom horisonten, att blicka längre fram än vad som vanligtvis sker. Det är alltid svårt att göra förutsägelser, särskilt om framtiden. Historien

har emellertid en tendens att upprepa sig. I denna artikel blickas därför både bakåt och framåt för att försöka fånga in icke-militära hot av olika slag och känna av utvecklingen avseende vad som kan möta oss i framtiden. Utblicken beskriver förekomsten av olika hot och det oavsett vad som bör anses som sannolika och dimensionerande hot mot Sverige. En sådan avgränsning får bli en senare fråga. Artikeln begränsas dock till antagonistiska hot. Det ligger i sakens natur att resultatet endast kan bli en exemplifiering. Naturkatastrofer och konsekvenser av klimatförändringar berörs inte annat än där de kan leda till antagonistiska uttryck.

Det finns ett antal kännetecken på det moderna samhället, se nedanstående tabell. Vår sårbarhet ser annorlunda ut än tidigare. De antagonistiska hoten får nytt utseende och nya arenor i och med att sårbarheten ändras och ny teknik utvecklas. Motåtgärder, bland annat i form av skydd och säkerhet påverkas. Hot, sårbarhet, skydd och säkerhet är därmed ”olika sidor av samma mynt” och det finns en växelverkan mellan de olika delarna.

Ett sårbart modernt samhälle

Storskaligare	Internationell specialisering
Komplexare	Just in time försörjning
Automatiserat och fjärrstyrt	Dominoeffekter
Datoriserat	Komprimerade tidsförlopp
Beroenden	Gränsöverskridande sammanhang
Transnationella koncerner	Globala konsekvenser/efterdyningar
Sammankopplade system	Samtidig mediatäckning
Nätberoende	Snabb informationsspridning via sociala medier
Många samtidiga aktörer	
Privatiserad offentlig verksamhet	

Antagonister

De väpnade konflikter som grundarna av Förenta Nationerna år 1945 hade i åtanke var mellanstatliga konflikter. Det typiska då var att en stat tydligt kunde identifieras som aggressor. Nya typer av konflikter har sen dess tillkommit och FN har därför arbetat med att förnya sin förmåga att effektivare skapa fred.[3]

Freds- och konfliktforskningen följer de väpnade konflikterna runt om i världen. Numera inkluderas både konflikter mellan stater och inom stater, men i det senare fallet endast då en stat eller en regering utgör part i konflikten. Varje konflikt har unika kännetecken. Det dras en definitionslinje mellan våld som inte har ett direkt politisk syfte och politiskt våld, som syftar till kontroll över en regering eller ett territorium.[4]

Carl von Clausewitz konstaterade att kriget inte bara är en politisk akt utan ett verkligt politiskt instrument, en fortsättning på den politiska dialogen, ett genomförande av den med andra medel.[5] Det betyder följaktligen att militära hot och medel i grunden är politiska instrument för en politisk målsättning. Men, som vi ska se i det följande har konventionell krigföring sällskap av en rad andra politiska medel som tillämpas i kampen mellan stater och av ickestatliga aktörer.

Forskarnas konfliktstatistik exkluderar konflikter som har rent kriminella orsaker och inte syftar till att ta kontroll över en regering och ett territorium, även om de i hög grad kan påverka den och förhållandena inom territoriet. Här finns uppenbarligen en gråzon, som under senare år tenderat att växa och blivit allt svårare att utkristallisera. En handling som i förstone uppfattats som en kriminell gärning kan senare visa sig vara ett led i ett allvarligare scenario hos en aggressor. Först efter en tid, beroende på uttrycksformen och kanske först efter att man har kikat i facit, kan det stå klart att handlingar som inträffat varit politiskt styrda och inte enbart kriminella. I mörkret är alla katter grå, säger det gamla ordspråket. Det som sker i gråzonen är särskilt intressant när vi studerar de icke-militära hoten.

Vi kan som ett belysande exempel dra oss till minne september 1996. Plötsligt fylldes svenska medier med nya uppgifter kring mordet på statsminister Olof Palme tio år tidigare. Han utmålades som Sydafrikas värsta fiende och skulle ha mördats av en dödspatrull från den sydafrikanska säkerhetstjänsten för sin kritik av apartheidsystemet och för Sveriges stöd till motståndsrörelserna i södra Afrika.[6] Efter omfattande utredning konstaterades uppgifterna vara ett försök till underrättelsesvindleri. Mordet var inte den statsstyrda irreguljära våldshandling som påstods.

En antagonist bedöms i första hand vilja komma åt och rubba vårt samhälle. Det behöver inte handla om ett övertagande av territorium, utan kan, som exempelvis sommaren 1719 när den ryska flottan härjade och ödelade den svenska ostkusten, ha andra och begränsade syften. Samhällets uppfattade motståndsförmåga får då betydelse för antagonistens val av mål och medel. Ytterst kommer bruket av militära medel och vår militära förmåga blir därmed ett av samhällets motmedel. Men längs vägen fram till omedelbara militära insatser finns en rad olika antagonistiska metoder och medel. I en längre konflikt skiftar ofta motsättningarna karaktär liksom geografiskt fokus. Militära och icke-militära aktiviteter och tekniker blandas och används där nyttoeffekten optimeras.

Varje stat måste ha förmåga att hantera olika händelser och konflikter liksom motståndare som kan ha ett janusansikte. Inte nödvändigtvis kommer de konfliktmodeller vi sett tidigare att upprepas exakt likadant. Antagonister döljer sina ambitioner, anpassar sig till ny teknik, inventerar svagheter i det aktuella samhället, motståndskraften, och utövar hot på mindre traditionella och icke-militära sätt. Samtidigt inspireras man av vad som gjorts tidigare och av andras erfarenheter. Inom polisverksamheten och kriminologin måste man vara särskilt uppmärksam på den s k copycat-effekten. Den innebär att någon imiterar en verklig eller fiktiv gärning som uppfattas som framgångsrik. Därför är det klokt att ha ett backspegelperspektiv samtidigt som man ser framåt och försöker analysera den otydliga bilden i kristallkulan.

Irreguljär antagonistisk verksamhet

I asymmetrisk krigföring är syftet att ta initiativ och att utnyttja obalanser mellan involverade parter. Samma metoder kan i viss mån användas av stater, separatiströrelser, terrorister, extremister och gränsöverskridande organiserad brottslighet, men också med förödande effekter av enskilda. Antagonistens målsättning och uthållighet samt egen motståndskraft varierar givetvis. För en nation är asymmetriska aktivi-

teter ekonomiskt billigare än angrepp med militära förband.

Historien visar många exempel på hur varierad den asymmetriska krigföringen kan vara och hur den svagare sidan använder sig av allt från enstaka individer, en handfull personer till större beväpnade grupper, laglösa, separatister eller terrorister. I vår tid uppstår ofta kopplingar till grov organiserad kriminalitet som kan skaffa fram vapen och pengar genom exempelvis narkotikahandel, prostitution och annan människohandel samt utpressning.[7]

En väsentlig del av projektet, inte minst det civila delprojektet, är att belysa och analysera antagonistiska möjligheter och sårbarheter som kan vara del av en politisk och militär tvekamp, men som också kan vara en del av en konflikt som tar sig mer civila, icke-militära uttrycksformer och som också kan ha civilsamhället i sitt målspektrum.

Stater och härskare har i alla tider försökt att utöva inflytande på en annan stat eller motpart utan att behöva ta till det yttersta medlet, att föra krig. Det innebär att vi hela tiden måste inse och försöka förutse det vidgade konfliktmönstret liksom ett bredare och mer svårgreppbart ”stridsfält”.

Sådana metoder kan även användas av en stats specialförband, som kontragerillor men också i andra sammanhang och i en stats hemliga krigföring. Det finns i vissa politiska situationer ett intresse för stater och makthavare att på olika sätt dölja sin inblandning i olika skeenden. Man försöker genom sina spion- och underrättelseorganisationer, som i sin tur kan engagera irreguljära enheter, terrorgrupper, kriminella eller företag, att lösa problem och påverka genom hemliga operationer som innefattar tillstånd att döda (secret wars). Politiskt våld kan således utövas utan att det sker genom ett lands reguljära militära enheter. Det kan göra det svårt att se hur och av vem spelet styrs.[8]

Man försöker även dölja sin roll genom att använda en tredje part och utnyttjar av det skälet inte bara andra länder och irreguljära styrkor, utan även kriminella grupper och enskilda personer och kontrakterar företag som utförare. De blir mellanhänder och man sopar efter bästa förmåga igen kopplingarna till bakomliggande aktör. På engelska kallas detta proxy wars (krig genom ombud).

Detta är former av irreguljär krigföring med indirekta och asymmetriska aktiviteter. Termerna hybridhot och hybridkrigföring används också.

Sun Zi beskriver taktiska knep att ta till för att påverka utfallet av en konfliktsituation till egen fördel. Han ansåg att den högsta formen av krigskonst är att vinna utan att utkämpa en enda väpnad strid.[9] Inget nytt under solen med andra ord. Det militära och icke-militära går i vartannat.

Försvarsmakten redovisar i sin militärstrategiska doktrin (MSD) 2012 i ett särskilt avsnitt olika konfliktstadier från fred till krig och olika typer av krigföring.[10] I ett dokument från det brittiska försvarsdepartementet talas om en mosaik av motståndare, hot och motreaktioner där en aggressor använder sig av asymmetriska metoder för att kringgå direkt militär konfrontation genom hot och angrepp på det sårbara i samhället.[11]

Försvarsberedningen gör bedömningen att det också för svensk del, både i det svenska närområdet och vid operationer utanför närområdet, måste finnas en förmåga att hantera situationer då traditionell krigföring även har inslag av t ex terrorism, gerillakrig och andra asymmetriska stridshandlingar och upprorsverksamhet.[12]

Begreppet ”stridsfält” blir därmed bredare, mer mångfacetterat, samtidigt grumligare och får en bildligare betydelse än den traditionellt militära. Det töcken av ovisshet, krigsdimma,[13] som enligt Clausewitz kännetecknar krig visar sig än tätare och skeendena mer svårfångade då man ska försöka genomskåda antagonistiskt agerande i dagens samhälle, skärskilt när det gäller att tackla det som just händer och inte har möjlighet att ”se i facit” eller få annan tolkningshjälp. Vad är militärt och icke-militärt?

Sannolikt kommer hotbilden i framtiden att vara mer icke-militär beroende på att antagonister söker framgång med enklare, billigare och mer lömska metoder än direkt militär konfrontation. Det är också tydligt att stater med goda militära resurser av olika skäl använder sig av en rad metoder som inte är konventionell krigföring. Hybridformerna tenderar att utvecklas.[14]

Från historien kan många exempel hämtas på hur icke-militära hot och medel använts med olika syften. Samhällsutvecklingen visar dessutom på en ökad sårbarhet för icke-militärt hot. Det mesta tyder på att sådana ”stridsmedel” kan användas även i framtiden.

De flesta länder har i sin rättsordning regler till skydd för olika typer av hot mot landets inre och yttre säkerhet och mot statens fortbestånd. För svensk del kan vissa sådana bestämmelser spåras tillbaka till landskapslagarnas tid. Numera finns bestämmelserna om högmålsbrott, som bland annat innefattar uppror, väpnat hot mot laglig ordning, olovlig kårverksamhet och brott mot medborgerlig frihet i 18 kap. brottsbalken. I 19 kap. brottsbalken finns bestämmelser om brott mot Sveriges yttre säkerhet, däribland brottet högförräderi. Både uppror och högförräderi innebär gärningar som innefattar bruk av vapenmakt eller andra våldsamma medel. Gärningen benämns högförräderi om den, med eller utan utländsk hjälp, syftar till att lägga Sverige eller del av landet under främmande makt. Det är också högförräderi att lagstridigt eller med utländsk hjälp rycka lös en del av landet för att utifrån någon historisk eller etnisk gränsdragning bilda en ny stat.

Som följd av samhällets och teknikens utveckling, inklusive bruket av rymden, har nya typer av mål uppstått som kan hotas. Dessutom kan sådana ”stridsmedel” användas utan att man omedelbart kan spåra den faktiske antagonisten. Sådana ”stridsmedel” kan dessutom utgöra ”förbekämpning” för andra allvarligare hot.

Akilleshälar i samhället har alltid utnyttjats av en angripare för att nå fördelar. Det sätter bland annat fokus på subversiv verksamhet, psykologisk krigföring, störningar av infrastruktur och flödestrygghet (främst el, tele, olja, gas, livsmedel och läkemedel) samt skapande av instabila samhällsförhållanden och ledningskaos m m. Numera måste även ”krigföring via fjärrkontrollen”, d v s med fjärrstyrda medel, och cyberattacker beaktas. Vem är och var finns antagonisten och hur försvarar man sig? Ett problem blir att motåtgärderna i större utsträckning måste ske enligt civilsamhällets lagar, inte krigets lagar. För svensk del är emellertid lagstiftningen uppbyggd för att hantera händelser styckevis och regelverket för särskilda händelser är endast reglerat genom föreskrifter på myndighetsnivå.[15]

Det moderna samhället har många olika källor och sensorer för information. Det är i sig bra och bidrar till en god lägesbild och omvärldsuppfattning.[16] Samtidigt visar erfarenheten på ett par bekymmer. Otydliga antagonisters avsikter är ofta svåra att uppfatta och bedöma. Särskilt gäl-

ler detta då antagonisten har en annan logik än den vi är van vid. Risken är vidare att ett läge ser olika ut ur olika synvinklar, att det som egentligen är ett problem presenteras som flera och att det som förefaller härröra från flera olika källor i själva verket är sprunget ur en och samma källa. Det är en inte alls ovanlig erfarenheten i vardagens polisverksamhet. Ett annat bekymmer är att man kan drunkna i information som sprids mycket snabbt genom systemen och att alla ledningsnivåer i realtid och samtidigt har samma information som kan vara sann, bristfällig, planterad eller falsk. Möjligheterna till självrättande system och att genomskåda och hantera felaktigheter i en informationsvåg samt att ha ”stötdämpare” i en annars offensiv beslutsordning blir då viktig.

Ett robust civilt samhälle med god skyddsförmåga innebär att en antagonist får svårare att nå framgång med icke-militära hot och förhoppningsvis inte vill riskera ett osäkert utfall av allvarligare åtgärder. Robusthet kan också skapa möjligheter att tidigt upptäcka och verifiera antagonistisk verksamhet, stå emot i tidiga skeden (uppmjukning och förbekämpning), upprätthålla samhällsviktig verksamhet och därigenom ge rådrum och möjligheter att förstärka (mobilisera) skyddet.

En annan problematik har utvecklat sig efter det kalla kriget och får betydelse när vi ser på icke-militära hot. Militära reformer som genomförts i många länder har inneburit ökat beroende av det civila samhället för att militär verksamhet ska kunna utövas, exempelvis sedan 1990-talet i form av ökat offentligt privat partnerskap (Public Private Partnership). Där myndigheter tidigare ansvarade för hela verksamheter har andra helt eller delvis tagit över uppgifterna, kombinerat med eller kompletterat offentlig verksamhet. Så också militär verksamhet genom inhemska eller utländska kontrakterade företag. Militär verksamhet kan inte fungera helt autonomt, utan är beroende av det civila samhället som därför utgör ett mål av ökat intresse i syfte att försvaga militär förmåga. Även rent traditionella militära uppgifter har i viss utsträckning, särskilt internationellt, kommit att utföras av privata aktörer.

När det gäller den svenska försvarsförmågan har ytterligare en sårbarhet uppstått. Värnpliktsarmén är borta liksom stora delar av beredskapsförråden. Totalförsvaret är borta. De omfattande samverkansövningar mellan försvaret och det civila samhället som tidigare ägde rum med regelbundenhet är ett minne blott. Det militära och civila är inte längre i symbios och kunskapen om varandra i praktiken allvarligt försvagad.

Den svenska militära förmågan är i väsentligt högre grad än tidigare beroende av att det civila samhället fungerar. Det civila samhällets försvar tar för sin del utgångspunkt i samhällets krisberedskap, d v s samhällets samlade förmåga att hantera allvarliga händelser och kriser i fredstid.[17] Men hur långt räcker detta? Vad finns att bistå det militära med, även vid en radikal omprioritering och kraftigt sänkta ambitioner? Risken och sårbarheten är att utan ett fungerande civilsamhälle blir det bara begränsad militär verksamhet. I hur stor utsträckning kommer civilsamhällets förmåga, med långa försörjningslinjer, så kallad ”just in time”, att bestämma försvarets förmåga?[18]

Det kan öka intresset hos en antagonist att angripa exempelvis flödessytemen. Det påminner om gångna tiders belägringar och utsvältning av befästningar. Eftersom beroenden finns inom och mellan en rad olika verksamheter kan dominoeffekter skapas av en antagonist. Angrepp på vår

militära förmåga drabbar knappast enbart det militära systemet, utan även samhället i övrigt. När man exempelvis angriper en militär försörjningskedja, slår detta samtidigt mer eller mindre direkt mot det civila samhället. Omvänt gäller att ett angrepp på civil sida i värsta fall kan få det militära maskineriet att stanna eller att gå på sparlåga.

Det finns exempel ur den internationella erfarenhetsbanken på hur en antagonist genom att studera samhället riktat och blandat sina hot och ”dosen hot” utifrån en omvänd risk- och sårbarhetsanalys för att så enkelt som möjligt nå maximal eftersträvad effekt. Beroende på vem antagonisten i grunden är och dennes målsättning varierar givetvis dennes förmåga att destabilisera samhället.

Det är uppenbart att arsenalen av icke-militära medel är omfattande när det gäller att kontrollera och påverka en motpart. Samtidigt som ”allting går igen ur tidens grums och mögel” teknikanpassas metoderna och ändras sårbarheten. Det finns en påtaglig riska att nya antagonistiska hotformer av icke-militärt slag ökar. Samtidigt är det uppenbart att dessa hot inte enbart kan mötas med militära medel, utan kräver att stora delar av samhället involveras och det civila samhället kan vara första linjens respons. Låt oss se närmare på några exempel.

Hot

Terrorism – och liknande våldsam extremism

Terroristbrott omfattar gärningar som allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och avsikten med gärningen är att injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp, otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.[19]

Terroristhotet är komplext och ändrar sig ständigt. Terrorism är ett medel för våldsbejakande extremister. Grundorsaken, den drivande kraften varierar och det finns ingen enstaka profil på utövarna av terrorism. Problematiken är multidimensionell. De grupper och individer som engagerar sig i terrorism ökar i världen och typerna av mål för terroristhandlingar blir fler.[20] Det finns också ett samarbete mellan olika terroristgrupper och en del terroristverksamhet är statsstödd. Vi ser en teknikanpassning som innebär att för framtidens terrorister kompletteras bomber och gevär med angrepp via Internet. Man talar om det elektroniska heliga kriget, ”Electronic Jihad”.[21] Ett otal exempel finns, också svenska, på hur individer sökt sig till stater för terroristträning och utsatts för våldsfrämjande radikalisering.[22]

Sedan länge har terrorism betraktats som ”den fattiges krig” och en av de irreguljära antagonistiska verksamheterna.[23] Förödande slag kan åstadkommas mot en motpart genom terroristhandlingar. Händelserna i USA den 11 september 2001 utgör ett mycket tydligt exempel. Samtidigt visar detta att målet för en terroristhandling inte behöver vara att bemäktiga sig ett annat land. Antagonistens intresse kan vara att enbart skapa skräck eller uppmärksamhet för sin egen sak i en annan riktning eller att påverka motpartens handlande på visst sätt. Uppenbart förekommer också i olika delar av världen terroristhandlingar som syftar till att få makt och kontroll över befolkningsgrupper och territorier.

Klassisk taktik är att attackera utan varning, med största överraskning och mot svagt skyddade mål samt att om möjligt snabbt dra sig tillbaka.

Terrorism uppvisar ett ”stridsfält” som är mångfacetterat. Många gånger drabbas också det civila samhället. Ibland brukar det sägas att terrorismens främsta mål inte är de omedelbart drabbade utan tv-tittarna. Terrorism kan åstadkomma stora effekter med begränsade insatser. Det innebär att det inte behöver vara omfattande planering, kostsamma genomförandelösningar och många personer inblandade i en terroristhandling. Det kan röra sig om beväpnade mindre eller större grupper, en handfull personer men också om enstaka individer. Inte sällan har terrorister någon form av hjälp från folk runt omkring sig som kan stödja med underhåll, gömställen och varningar eller bara vara tysta sympatisörer. Ofta begår terrorister även vanliga kriminella handlingar eller samarbetar med andra kriminella för att finansiera verksamheten.

Efter terrorattentaten i Oslo och Utöya i Norge år 2011 intensifierades diskussionen om de mycket allvarliga skador en ensamvarg, the Lone Wolf, kan åstadkomma. Samtidigt visar detta exemplet på svårigheten att i tid upptäcka och agera mot ensamvargar och självradikaliserade individer, personer som ”opererar under radarn” och som det därför krävs andra insatser för att upptäcka i tid.

I den asymmetriska antagonismen spelar överraskning stor betydelse. Kan antagonisten ta sin motståndare ”på sängen” blir effekten ofta större och framgången lättare att nå. Förmågan att hantera vaga varningssignaler, att inte blunda och titta bort, är därför viktig, d v s motverka att ”the culture of the blind eye” dominerar. Att hantera underrättelser och ha tillräckliga kunskaper om det som kan hota och försöka förutse en antagonists förmåga och intentioner blir skillnaden mellan nederlag och framgång.[24]

Varningssignaler, exempelvis rörande ett terrorhot eller annat grovt brott, kan då det gäller det civila samhället vara av sådan karaktär att beslutsfattare hamnar i ett dilemma om hur man bör agera för att skydda samhället på bästa sätt. Kan man inte göra rättsliga ingripanden för att avbryta ett misstänkt brott på förberedelsestadiet, utan väljer att utfärda varningar, som är diffusa i tid och rum, till allmänheten kommer ofta invändningar om att varningarna jagar upp folk i onödan. Ett faktiskt problem med tidiga varningar är att skyddsbeteendet som regel avtar hos dem som lever under hot en längre tid. Om inget sen händer får myndigheterna och media ofta kritik för överreaktioner.

Sommaren 2014, tre år efter de mycket allvarliga attentaten i Oslo och Utöya, uppfattade norska myndigheter ett terrorhot från en islamistisk grupp i Syrien mot Norge och vidtog beredskapshöjande åtgärder, som bland annat innefattade ökad polisiär närvaro, skärpt gränskontroll, förbud mot flygning med små luftfarkoster och drönare över vissa publika evenemang samt varningar till allmänheten.[25] Många av de åtgärder som vidtogs gick inte att dölja och därför måste offentliga förklaringar ges, samtidigt som vissa bedömare ansåg att åtgärderna i sig var en seger för en eventuell antagonist. I Sverige har risken för allmänfarlig brottslighet i samband med julhandel och mot tågtrafiken vid julruschen föranlett varningar till allmänheten och föranlett omfattande säkerhetspådrag.

Vi ser också historiska exempel på hur en stat använt sig av terroristorganisationer för att åstadkomma destabiliserande

effekter i ett annat land. Viss sådan verksamhet bedöms som ”proxy wars”. De allra senaste åren har det i medierna exempelvis förekommit uppgifter om att den i Västtyskland under 1970-talet aktiva stadsgerillan eller terroristorganisationen Röda armé-fraktionen (RAF), också känd som Baader-Meinhof-ligan, stöddes av östtyska säkerhetstjänsten Stasi i syfte att genom våldsaktioner störa och underminera det västtyska samhället. I en artikel i *Aftonbladet* den 6 april 2014 skrev Jan Guillou: ”Teorin bakom Röda armé-fraktionens terrorism, kidnappningar, mord och bankrån gick ut på att våld från vänster skulle få den kapitalistiska staten att slutligen kasta sin demokratiska mask och begå sådant övervåld mot befolkningen att fjällen föll från den med konsumtion mutade arbetarklassens ögon och revolutionen kom igång.” Subversiv verksamhet, med andra ord.

Tre amerikanska presidenter har kraftigt markerat mot terrorismen och talat om kriget mot terrorismen som reaktion på olika terrordåd. Ronald Reagan år 1984 och George W. Bush år 2001: ”Vårt krig mot terrorism börjar med al-Qaida, men slutar inte där. Det kommer inte att ta slut förrän varje terroristgrupp på global nivå har blivit stoppad”. År 2009 fortsatte Barack Obama på den inslagna vägen: ”Vår nation är i krig, mot ett omfattande nätverk av våld och hat”.

Terroristhandlingar utförs inte bara i det primära konfliktområdet utan kan äga rum mot mål runt om i världen där motparten är representerad eller har intressen, d v s mot olika typer av surrogatmål. Mål kan vara ambassader, reseföretag, flygbolag, turistorter, militärbaser och fartyg som är kopplade till motparten. Dignitärer från ett hotat land som besöker ett annat land medför sin hotbild från hemlandet och överför hotbilden till det land de gästar.

En återkommande diskussion i sammanhanget är i vad mån de ansvariga för terroristdåden är soldater i ett krig och ska behandlas enligt krigets lagar, franktirörer eller illegala kombattanter eller brottslingar som ska hanteras av det straffrättsliga systemet eller på något annat sätt.[26] Problematiken aktualiserades exempelvis när USA år 2002 öppnade Guantanamolägret.[27] Densamma gäller i viss mån även synen på pirater. I Sverige har då och då förekommit en diskussion om de folkrättsliga aspekterna på polisens ställning under krig. Alltjämt gäller att en polisman är skyldig att medverka i strid till försvar mot ett väpnat angrepp mot vårt land. Poliserna har då kombattantstatus.[28]

Det som sägs om terrorism kan i viss mån också sägas om separatistiska aktiviteter och extremistaktiviteter. Sådana rörelser kan samtidigt agera både lokalt och globalt. Ofta har aktiviteterna ett mer eller mindre öppet stöd från främmande makt.

I Sverige finns ingen inhemsk terrorism. Sverige har däremot kritiserats för att vara en ”fristat” för enstaka terrorister. Ett antal radikaliserade personer vistas i Sverige. Enstaka personer i Sverige döms för terroristbrott.

Den terrorrelaterade verksamheten i Sverige domineras enligt Säkerhetspolisen av aktörer som är motiverade av våldsfrämjande islamistisk extremism, där syftet ofta är att stödja terrorbrott i konfliktområden, som t ex Irak, Afghanistan, Somalia, Jemen och Syrien. Flera personer har också rest från Sverige till konfliktområden, för att där delta i träning kopplad till terrorism och olagliga våldshandlingar. Det finns ett antal personer som stödjer eller finansierar terroristbrott i andra länder – och detta gör de från Sverige. Av inter-

nationella konventioner följer ett folkrättsligt ansvar för Sverige att motverka sådana terroristbrott. I stödet till terrorism i utlandet ingår även att rekrytera nya anhängare i Sverige.[29]

”Secret wars” och kringföring med fjärrkontrollen

Efter terrorattacken i september 2001 började USA konfrontera sina fiender runt jorden bland annat med fjärrstyrda obemannade luftfarkoster (UAV eller drönare) och ”special-operations troops” från CIA som använder ”kniven hellre än hammaren” och som söker upp och tar till fånga eller likviderar oönskade personer som finns på den politiska administrationens lista över ”not-wanted persons”.[30] På så vis har USA och allierade tillfångatagit eller dödat hundratals medlemmar av den terroriststämplade rörelsen al-Qaida.[31]

Sommaren 2006 gav det ryska parlamentet, duman, tillstånd för FSB, SVR och den militära underrättelsetjänsten GRU att likvidera ”terrorister och extremister” utomlands.

S k ”secret wars”, statsstyrt, genom proxies eller kontrakterade grupper, kan, i det ögonblick de inträffar, vara svåra att skilja från terrordåd, men också från angrepp av ”den ensamme vargen”, angrepp av mentalt störda personer eller utslag av grov organiserad brottslighet. Självmordsbombare, inte sällan som led i ”det heliga kriget”, är ett talande exempel på denna krigföring.

Som exempel från vår närhet finns den israeliska underrättelsetjänstens mord i Lillehammer, Norge, i juli 1973, på en norsk kypare med marockanskt ursprung som misstagits för att vara en av den palestinska terroristgruppen Svarta Septembers ledare som låg bakom terrordådet vid de olympiska sommarspelen i München år 1972.

Utvecklingen av fjärrstyrda obemannade luftfarkoster har gått snabbt. Experiment med drönare inleddes på 1980-talet och de användes av USA sommaren 1995 i kriget på Balkan. Sedan dess har räckvidd, flygtid, spaningsteknik, beväpning och fjärrstyrning via satellit utvecklats.

Ekonomiskt billigare och utan risk för att förlora personal kan fjärrstyrda angrepp riktas mot ett annat land. I drönarkriget mot terrorismen åberopas självförsvarsprincipen, en princip som i folkrätten är begränsad till internationell väpnad konflikt. Med en annan stats samtycke kan den statens territorium användas för framskjuten placering av drönarna. Användningen av drönare ifrågasätts i viss mån som stridande mot rättsstatens idé.[32] För aktioner från irreguljära antagonister har dock folkrättsliga principer föga betydelse.

Drönarna har nu även nått den privata marknaden och har börjat brukas civilt, även på sätt som kan vara hotfulla och riskfyllda. Exempelvis rapporteras om en överflygning med drönare över ett valmöte hösten 2013 med den tyske förbundskanslern närvarande.[33] Liknande incidenter har skett i Sverige under valrörelsen våren 2014.

Drönare av olika storlekar finns att tillgå på den civila marknaden. Det finns exempelvis drönare i jordbruket som kan detektera och automatiskt bekämpa skadeinsekter. Drönare kan på enkelt sätt förses med olika verkansmedel. Tekniken har nått sådan utveckling att den även finns som leksaker. Små drönare med ballonger används exempelvis för att ”vattenbomba” vid karnevaler. I stället för vatten kan en sådan ballong bära smittosamma ämnen. Leksaksdrönare kan även vara bärare av sprängämnen med förhållandevis stor

effekt. Attacker kan genomföras genom en svärm av enkla drönare.

Enklare men vassare vapen och hjälpmedel

De militära stridsmetoderna och medlen utvecklas ständigt. Ett starkt intresse finns att åstadkomma önskad effekt till låg kostnad både med avseende på tekniska kostnader och egen skadad och förlorad personal. Nya typer av vapen, som också på enkla sätt kan sättas in på avstånd med stor precision från säkra positioner utvecklas, liksom vapenbärare. Drönarkrigföring är ett av de senare utvecklingsstegen.

Sådana metoder och sådan teknik kan med stor förstörelseeffekt användas också av andra antagonister än militära, av en grupp eller en enskild person för olika syften och mot olika mål.

En variant på detta var när kriminella med stulna pansarskott m/68 ”Miniman” besköt rivaliserande mc-gruppers klubbhus under det media kallade det Stora nordiska Mc-kriget åren 1994–97. Ett annat exempel utgörs av illegalt och hostilt bruk av grön laser med hög energi mot civil flygverksamhet. År 2013 rapporterade amerikanska luftfartsmyndigheten US FAA 3 960 sådana laserincidenter.

Biologiska och kemiska attacker

Drönarna har i viss mån en motsvarighet på de biologiska och kemiska områdena. På olika sätt kan gift och smitta spridas bland befolkningen av en antagonist. I krigsspel och scenariouppbyggnader under det kalla kriget förekom ofta inslag av dold och svåruppfattad förbekämpning. Allt tätare rapporter om driftstörningar i olika infrastrukturer spelades ut och var tänkta att fogas samman till en bild av styrd sabotageverksamhet. Exempelvis kontaminerades vattendrag och befolkningen insjuknade i influensa och andra åkommor.

Världen har sett flera konflikter där biologiska och kemiska stridsmetoder använts (massförstörelsevapen – CBRN). I anslutning till 9/11-attackerna uppstod exempelvis misstankar, så småningom världen över, om ett avsiktligt spridande av Antrax, mjältbrandsbakterier som har 97 % dödlighet hos drabbade obehandlade personer.

Mängder av misstänkta försändelser av brev och paket fick hanteras av myndigheterna, också i Sverige. Dessa försändelser och den mediala uppmärksamheten skapade en allmän social oro. Många spekulerade i vem antagonisten kunde vara och även om vad som kunde bli nästa hostila utspel. Risken för spridning av smittkoppor och konsekvenserna av en smittkoppsepidemi var på tapeten. Det blev inte bättre av att en upptrappning skedde i konflikten med Irak, där en av regimens företrädare då och då förekom i media under namnet ”Chemical Ali”, redan ökänd bland annat för gasning av 5 000 kurder i kriget mot Iran 1980–88.

I samband med Operation Desert Storm i Irak år 1991 uppfattades både en kemisk och biologisk hotbild. I rapporteringen förekom namnet ”Doktor Död” och med det avsågs den kvinnliga läkare som var chef för Iraks laboratorium för utveckling av biologiska vapen. Inför och under Operation Iraqi Freedom, Irakkriget 2003, var frågan om bruket av massförstörelsevapen framträdande och omfattande åtgärder vidtogs för att skydda insatt trupp.

Vid inledningen av krisen i Syrien, som senare utvecklades till inbördeskrig, konstaterades att kemiska vapen använts av regimen den 21 augusti 2013 i en förort till Damaskus och att många civila dödats. Det ledde till en resolution i FN den 27 september 2013 om kontrollerad undanföring

och förstöring av Syriens biologiska och kemiska militära vapen.[34]

Medan framställning och insättande av biologiska och kemiska vapen är förhållandevis komplicerat, inte minst ur egenskyddsperspektivet, kan sådana metoder med stor skada användas asymmetriskt av antagonister. Man talar om bio-terrorism. Konsekvenserna framstår som uppenbara redan när man betraktar olyckor med farliga produkter.

Det finns en risk att även icke-statliga aktörer kan använda denna typ av attacker. Amerikanska FBI gör bedömningen att otillåten spridning av CBRN-material ökar och därmed riskerna för sådana attacker.[35] Ett exempel på detta är saringasattacken i Tokyos tunnelbana år 1995. Den krävde 13 människoliv och skadade fler än 5 000 personer. Det visar samtidigt på att vissa antagonister, kriminella grupper, till skillnad från stater, inte anser sig förhindrade av internationella konventioner att bruka vissa typer av metoder och är inte känsliga för ett internationellt opinionstryck.

Biologiska ämnen som virus, bakterier och toxiner finns tillgängliga runt om i samhället och med felaktig hantering eller som medel i händerna på en antagonist kan de ha förödande effekt på människor och miljö. Utvecklingen inom det s k life sciences-området och syntetisk biologi är snabb och risken för spridning till fel händer finns även där. Det kräver samverkan mellan smittskydd, hälsomyndigheter, den akademiska världen, industrin och brottsbekämpning för att bedöma hot, tillgänglighet hos en antagonist och rätt insättande av åtgärder.

Sedan en ny typ av virus, som orsakar blödarfeber med snabbt insjuknande och mycket hög dödlighet år 1976 identifierades vid floden Ebola i nuvarande Demokratiska Republiken Kongo (tidigare Zaire) har ebolafall fram till sommaren 2014 rapporterats från Guinea, Liberia och Sierra Leon. Intresset att hitta botemedel kompletteras med en fruktan för att viruset skulle kunna användas som biologiskt vapen.

Assimilerade stridsfält – var är antagonisten?

Om man betänker de militära aktiviteterna i exempelvis Hindu Kush, Afghanistan under 2000-talet, framstår svårigheten att definiera vad som är militärt respektive civilt och hur ett ”stridsfält” plötsligt kan uppstå ur till synes ingenting eller ur ett s k spänt läge eller i ett instabilt område. Jämför begreppen, krigsdimma, ”fog of war”, och ledningsmörker.

Att hitta en fiende som smälter in i den övriga befolkningen och pressa tillbaka ”den ande som sluppit loss ur flaskan” är en komplicerad uppgift.

Annektering inför världens ögon

Händelserna i östa Ukraina och på Krimhalvön i början av år 2014 visar ännu ett exempel på hur ett geografiskt område inför världens ögon annekteras av ett annat land genom en serie irreguljära insatser.

I slutet på februari 2014 inträffade ett politiskt uppror i autonoma republiken Krim. De upproriska fick assistans från Ryska federationen som, mer eller mindre öppet, sände militär trupp till området. På Krim hade Ryssland dessutom redan genom ett avtal sin bas för svartahavsflottan och därmed militär personal.

Krims parlament deklarerade, med stöd av en ifrågasatt folkomröstning, den Autonoma republiken Krims självständighet den 11 mars 2014, vilken endast erkändes av Ryssland, varefter man ombildade sig till Republiken Krim, som även inklude-

rade den federala hamnstaden Sevastopol. Republiken Krim och Sevastopol blev den 18 mars 2014, två dagar efter folkomröstningen, upptaget i Ryska federationen som två separata enheter.[36] Den 27 mars 2014 röstade FN: s generalförsamling igenom en resolution där den fördömde Rysslands annektering av Krim och Sevastopol.[37]

Informationsoperationer/ Psykologiska operationer

Psykologiska operationer (psyops) är planerade aktiviteter som använder kommunikationsmetoder och andra medel riktade mot individer (nyckelpersoner) och målgrupper i syfte att påverka uppfattningar, inställningar och beteenden för att uppnå politiska och militära mål. Budskapen sprids till målgrupperna genom möten och samtal, men även genom tryckta produkter, radiosändningar och andra media.

Historien har sett många exempel på hur främmande makt försökt kontrollera en annan stat genom att infiltrera agenter på betydelsefulla positioner eller genom att köpa lojalitet för den egna saken. I vissa fall har påtryckningar och hot använts för att få nyckelpersoner att agera på visst sätt. Insatserna kan vara enkelriktad kommunikation till massan eller direkt påverkan av individer. Någon har sett det som att ”föra krig i en annan persons huvud”. Också vid informationsoperationer använder stater proxies. [38]

Liknande metoder förekommer inom den grova organiserade brottsligheten inom exempelvis gangstergrupper och s k out laws. Det kan då vara riktat mellan grupper (”uppgörelser i undre världen”), en kamp om illegal marknad eller försök att påverka rättsväsendets och andra myndighetsfunktionärer eller försök att styra opinionsbildning.

Det är, inte minst genom den ”Arabiska våren” uppenbart hur modern kommunikationsteknik, inte minst satellitkommunikation, Internet och s k sociala medier, används för att skapa opinion för en sak och samtidigt gör det svårare att driva informations- och propagandaoperationer. Det kan dessutom ske snabbare än vad statsmakter och etablerade media vanligen förmår hantera.

Av det skälet kommer då och då rapporter om hur olika länder försöker ta kontroll över informationsflödet genom att stänga ner exempelvis Internet samt begränsa mobiltelefoni och sms-trafik. En mycket omfattande ”blackout” skapades exempelvis den 27 januari 2011 i Egypten, kvällen före befarade omfattande protestaktioner.[39]

Strypta kranar

När det gäller icke-militära hot och slagfält kan noteras hur dagens värld är mer och mer hoplänkad än tidigare. Det handlar inte bara om strategiska råvaror. Självhushållning är inte längre det förhärskande, i vart fall inte i den utvecklade världen. Produktion sker i stället alltmer av den som har bäst förutsättningar och kan producera till låga kostnader. Det innebär utökat handelsutbyte och krav på fungerande transporter, ”just in time”. En konsekvens av detta är ökad störningskänslighet. En annan effekt av näringslivets internationalisering är att transnationella koncerner, jämfört med inhemska, bedöms ha begränsat intresse att göra satsningar som betingas av enskilda staters säkerhetsbehov.[40] Till detta kommer, för svensk del, att beredskapslagringen minimerats. Utan kontinuerliga leveranser tar många produkter snart slut och utan påfyllning stannar samhället av inom några dagar.

I sitt inträdesanförande i krigsvetenskapsakademien redovisade ledamoten Carl-Johan Hagman hur samhällens välstånd är nära kopplade till handel och hur olika varor varit de strategiska handelsprodukterna över tid. För vårt närområde har de strategiska varorna skiftat från skånsk sill och salt från gruvorna i Lüneburg till skeppsbyggnadsmaterial som timmer, järn, hampa, tjära och koppar och vid industrisamhällets framväxt till behov av energiråvaror som kol, olja och gas.[41] Nya fyndigheter och ny teknologi för att utvinna olja och gas förväntas om 10–15 år pressa fram ny infrastruktur och förändra de energi- och säkerhetspolitiska spelplanerna.[42]

Till internationella transportsystem får räknas även pipelines för transnationell och transkontinentala varor, som gas, olja och elektricitet. Hit kan även räknas viss internationell kommunikation i fasta ledningar, via hubbar men även via satelliter, d v s transporter i rymden.

Medaljens baksida har varit och är att makt och kontroll kan utövas genom att man stryper kranarna och flödena av varor. Sådana icke-militära makt- och kontrollåtgärder kan utövas av det internationella samfundet, en stat, en folkgrupp, en terrorgrupp inklusive pirater.

En antagonist kan stoppa utförsel av varor som en motpart behöver eller stoppa och störa på olika sätt i de internationella intermodala transportsystemen. Det finns många exempel på detta, oljekriser, störda gas- och elleveranser, embargon på viktiga komponenter i olika typer av utrustningar inklusive militär materiel, handelsbojkotter och frysning av en parts tillgångar i utlandet.

”Freedom of movment”, öppna internationella transportleder, en fri sjöfart och behovet av att de internationella intermodala transportsystemen fungerar är avgörande. För att skydda internationell handel hävdas rätten till fri färdsel på alla hav.[43]Importberoende nationer har sett till att handeln kan flöda fritt och hävdar fri färdsel på alla hav. Med ökad internationell handel och ökad rörelse av personer, varor och tjänster ökar också riskerna för antagonistiska störningar och därmed behovet att säkra internationella transporter till lands, till sjöss, i luften och rymden samt i cyberrymden.

Historien visar hur Sverige behövt medverka för att skydda landets egna internationella transporter och fartyg i ”troubled waters”, även i fjärrtrafik. Så skedde år 1724 när ett särskilt konvojkommissariat bildades i Sverige för att organisera svensk örlogseskort av svenska handelsfartyg vid trafik i Medelhavet utanför Barbareskstaterna varifrån pirater härjade. Så sker åter igen när en internationell armada av örlogsfartyg, bland annat från Sverige, samarbetar i Operation Atalanta (EUNAVFOR) för att i en egentligen polisbesläktad insats försöka skydda handelsfartyg mot pirater utanför Afrikas horn.

Hot mot svenska intressen och rörelsefrihet behöver med andra ord inte nödvändigtvis ha ett ”stridsfält” inom svenskt territorium. För övrigt är det så, att även om ca 90 procent av svensk utrikeshandel går via sjöfarten, är det förhållandevis få av fartygen som bär svensk flagg.

Sanktioner

FN-stadgans kapitel VII utgör grunden för flertalet av det internationella samfundets sanktioner. FN:s säkerhetsråd kan vidta kollektiva sanktionsåtgärder i syfte att upprätthålla internationell fred och säkerhet. När säkerhetsrådet beslutat om sanktioner är medlemsstaterna folkrättsligt förpliktade att genomföra åtgärderna och införliva

bestämmelserna i sina egna rättssystem. För Sveriges del sker detta gemensamt med övriga EU-länder. EU kan besluta om internationella sanktioner inom ramen för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken. Det kan antingen vara beslut om att gemensamt genomföra FN:s sanktioner eller självständiga beslut om sanktioner.

Sedan ett antal år tillbaka använder sig det internationella samfundet främst av riktade sanktioner för att försöka påverka ett visst land. De riktas mot en specifik vara, landets ledarskap, en organisation eller individ, i stället för generella sanktioner mot landet. På så sätt kan negativa effekter av sanktionerna för civilbefolkningen lättare undvikas samtidigt som sanktionerna ger tydligare signaleffekter för dem de avser att påverka.

Exempel på riktade sanktioner är finansiella restriktioner (frysning av tillgångar och andra ekonomiska resurser, restriktioner på finansiella transaktioner, investeringsrestriktioner), handelsrestriktioner för särskilda varor och tjänster samt luftfarts- och reserestriktioner.

På senare år har FN i ökad utsträckning använt sig av sanktionsinstrumentet. Detsamma gäller EU. År 1989 fanns det endast sanktioner mot ett land – Sydafrika. År 2010 fanns ett tiotal pågående sanktionsregimer i FN mot olika länder. Till det kommer två sanktionsregimer som riktar sig mot internationell terrorism. Inom ramen för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken har EU även beslutat om egna sanktioner mot tredje land i ytterligare ett tiotal fall.

Rymden samt cyberrymden – den nya bivärlden

Pipelines och andra ledningar och transportsystem syftar till att förflytta ett föremål, en vara, från en plats till en annan. Genom it-teknikens utveckling har omfattande nya möjligheter uppstått att förflytta meddelanden och annan information samt att exempelvis snabbt göra ekonomiska transaktioner. Tekniken för 3d-skrivare utvecklas snabbt och allt fler föremål kan produceras och transporteras via nätet. Det sker bland annat via cyberrymden och via rymdbaserad teknik.

Samtidigt står världen inför hot från cyberrymden från statssponsrade hackers, vilka låter sig hyras, organiserade cyber syndikat och terrorister. De försöker bland annat komma åt statshemligheter, handelshemligheter och tekniska innovationer. Med hjälp av den nya it-tekniken begås mycket av traditionell brottslighet. Som följd av att olika system i samhället är sammankopplade på ett nytt sätt görs försök att tränga igenom säkerhetssystem för olika kriminella syften, t.ex. att manipulera kritisk infrastruktur och ekonomiska systemen.[44]

Betalningssystemet på nationell och internationell nivå bygger på elektroniska transaktioner. Det finns exempel på hur ganska okvalificerade gärningsmän via nätet varit på väg att tömma stora banker på pengar.

Vidare är den moderna styr- och reglertekniken allt mer sammankopplad, fjärrstyrd och automatiserad, vilket i sin tur skapar en ny sårbarhet för den som vill störa och skada. Exempel finns på hur personer på distans via nätet ställt om reglage i processverksamheter och kritiska infrastruktursystem eller öppnat dörrar som skulle vara låsta.

Typer av cyberhot utgör bland annat blockering och konsumering av bandbredd för datorsystem och nätstrukturer (Distributed Denial of Service – DDoS) samt störning av satelliter. Exempelvis har

Ryssland under en längre tid ansetts vara ett större centrum för cyberkriminalitet. Under konflikten mellan Georgien och Ryssland år 2008 attackerades vitala websidor, nätverk och noder, ömsesidigt av de inblandade samtidigt, som militära aktiviteter pågick på marken. Därvid användes metoder som utvecklats inom den kriminella världen.

Infrastrukturens sårbarhet via cyberrymden är kanske det mest påtagliga och ett bevis om hur en ny ”bivärld” utvecklats. Cyberrymden kan på sätt och vis jämföras med medeltidsmänniskans bivärldar ”himmel och helvete” som också fanns utmärkta som geografiska platser på gamla sjökort.

Därmed har en helt ”ny världsdel uppstått” där även antagonistiska aktiviteter kan genomföras. Genom exempelvis falsk signalering, nätöverförda hot, ingrepp i en motparts datasystem, i såväl motorvägar för datainformation som servrar och minnesbanker, kan stora skador åstadkommas och makt och kontroll utövas av en antagonist.[45]

I september 2012 konstaterade dåvarande chefen för FBI, Robert S. Mueller i den amerikanska senaten: ”Computer intrusions and network attacks are the greatest cyber threat to our national security.” Viktigt är att snabbt definiera en cyberattack och försöka finna ut vem som står bakom, d v s vem som sitter vi tangentborden i andra änden (”the attribution piece”).

Som följd av cybervärldens globala struktur måste skyddet och ingripandena också ses ur ett globalt perspektiv.

Avslutning

Efter det kalla kriget har Europa och den övriga världen sett ett stort antal nya typer av konflikter. Mot den bakgrunden är det angeläget med god förmåga att se tidiga varningssignaler och att ha utvecklat åtgärder som kan sättas in tidigt. Inom delprojektet kommer inventeringen och diskussionen om icke-militära hot att fördjupas vid Akademiens höstsymposium 2014. Därefter inriktas arbetet på några av de för svenskt vidkommande särskilt intressanta icke-militära hoten.

Författaren är jurist, f d rikskriminalchef och generaldirektör samt ledamot av KKrVA.

Noter

1. Regeringens skrivelse 2009/10:124, s 1.
2. Ibid, s 11.
3. Nylén, Lars: *Med rätt kompetens som förebild,* Justitiedepartementet, Stockholm, 2012, s 24.
4. Wallensteen, Peter: *Understanding Conflict Resolution*, SAGE Publications Ltd, London tredje upplagan 2012, s 23 f.
5. von Clausewitz, Carl: *Om kriget*, Bonniers, Stockholm 2002, s 42.
6. *Brottsutredningen efter mordet på Statsminister Olof Palme*, Granskningskommissionens betänkande, SOU 1999:88, s 445 ff.
7. Heuser, Beatrice: ”Atrocities in Insurgencies and Counterinsurgencies”, *Civil Wars*, vol 14, nr 1, s 2-28, mars 2012.
8. Mazzetti, Mark: *The Way of the Knife: the CIA, a Secret Army, and a War at the Ends of the Earth,* Penguin Books, New York 2014.
9. Ooi, Kee Beng och Pettersson, Bengt: *Sun Zis Krigskonst*, Försvarshögskolan, Stockholm andra upplagan 1999, s 25.

10. *Militärstrategisk doktrin (MSD)*, Försvarsmakten, 2012 års utgåva, M7739-354023, s 22 ff.
11. *Strategic Trends Programme. Future Character of Conflict*, Ministry of Defence, 2010-02-02, *https://www.gov.uk/government/publications/future-character-of-conflict* (2014-05-12), s 15.
12. *Försvaret av Sverige. Starkare försvar för en osäker tid,* Försvarsberedningens rapport, Ds 2014:20, s 28.
13. Op cit, Clausewitz, se not 5, s 58.
14. Op cit, *Strategic Trends Programme*, se not 11.
15. Wennström, Bo: *Svensk Polis – Pusselbiten som inte passar in*, Jure, Stockholm 2014, s 131.
16. Moore, Michael: *Revolution i det svenska försvaret,* Försvarsberedningen, Stockholm 2000, s 11.
17. Op cit, *Försvaret av Sverige*, se not 12, s 104.
18. Op cit, Clausewitz, se not 5, s 311 ff.
19. Lag (2003:148) om straff för terroristbrott.
20. Comey, James B: ”Statement Before the House of Representatives Judiciary Committee Washington DC”, 2014-06-11, *http://www.fbi.gov/news/testimony/oversight-of-the-federal-bureau-of-investigation-6* (2014-07-10).
21. Heickerö, Roland och Larsson, Dan: ”Terrorism i cyberrymden nytt hot mot västvärlden”, *Dagens Nyheter*, 2007-09-04, *http://www.dn.se/debatt/terrorism-i-cyberrymden-nytt-hot-mot-vastvarlden* (2014-06-01).
22. Våldsfrämjande radikalisering innebär att en individ eller grupp uppfattar olagliga våldsmetoder som legitima för att nå politiska syften. Det är en process som kan leda till att individen begår eller stödjer terrorism och andra våldsbrott. Radikalisering sker i religiösa och kulturella kontexter där man upplever orättvisor och kränkningar och det finns en våldsförespråkande ideologi som lösning.
23. Op cit, *Militärstrategisk doktrin*, se not 10, s 28.
24. Hughes-Wilson, John: *Moderna militära underrättelsefiaskon*, Svenskt Militärhistoriskt förlag, Lettland 2013, s 17.
25. *Svenska Dagbladet* 2014-07-24.
26. Op cit, Wallensteen, se not 4, s 237.
27. Hamdan v. Rumsfeld, secretary of defence, et al, *http://www.supremecourt.gov/opinions/05pdf/05-184.pdf.* 2006-06-29 (2014-08-12).
28. Proposition 1985/86:15 om polisens ställning i krig samt SFS 2014:581 med ändring av Lag (1943:881) om polisens ställning under krig.
29. ”Hoten och hotbilden”, Säkerhetspolisen, *http://www.sakerhetspolisen.se/kontraterrorism/hoten-och-hotbilden.html* (2014-08-01).
30. Brennan, John: ”Securing the Homeland by Renewing America’s Strenghts, Resilience, and Values”, 2010-05-26, *http.//csis.org/files/attachments/100526_csis.brennan.pdf* (2014-07-13).
31. Ibid.
32. Bring, Ove: ”Drönaren och folkrätten”, *Advokaten,* nr 5 2013.
33. *Svenska Dagbladet* 2014-01-23.
34. FN:s säkerhetsråds resolution 2118 (2013).
35. Op cit, Comey, se not 20.
36. Winiarski, Michael: ”Putin öppnar för att ta kontroll över mer”, 2014-03-18, *http://www.dn.se/nyheter/varlden/putin-oppnar-for-att-ta-kontroll-over-mer* (2014-08-07).
37. FN:s generalförsamlings resolution 11493 (2014).
38. Op cit, Mazzetti, se not 8, s 175 ff.
39. *Svenska Dagbladet* 2011-01-28, *http://www.svd.se/nyheter/utrikes/egypten-stryper-internet_5900053.svd* (2014-08-08).
40. *Säkerhet i en ny tid*, Sårbarhets- och säkerhetsutredningens betänkande, SOU 2001:41, s 58.
41. Hagman, Carl Johan: ”Från sill till skifferolja”, *KKrVAHT*, 1. häftet 2014, s 14-22.
42. Ibid, s 20.
43. År 1609 gav Hugo Grotius, kallad ”folkrättens fader”, ut sitt arbete *Mare Liberum* om havets frihet. Grotius var under tio år svensk ambassadör i Paris.
44. Comey, James B: ”Statement Before the House of Representatives Judiciary Committee”, 2014-06-11, *http://www.fbi.gov/news/testimony/oversight-of-the-federal-bureau-of-investigation-6* (2014-06-18).
45. *Strategic Trends Programme. Global Strategic Trends – Out to 2045*, Ministry of Defence, 2014-07-15, *https://www.gov.uk/government/publications/global-strategic-trends-out-to-2045* (2014-08-10), s 50.

Avskräckningsstrategi tillämpbar mot terrorism?

av Jonas Carling

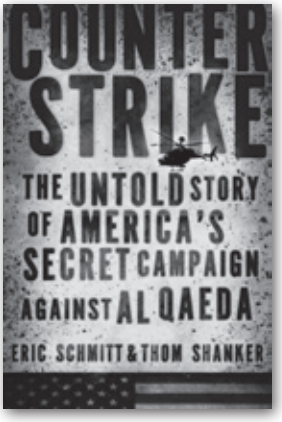

TITEL:
Counterstrike: The Untold Story of America's Secret Campaign Against Al Qaeda
FÖRFATTARE:
Erik Schmitt & Thom Shanker
FÖRLAG:
New York: Times Books, Henry Holt and Company, 2011

DET HÄR ÄR en välinitierad och övertygande berättelse om den amerikanska administrationens utmaningar under den drygt decennielånga utvecklingen av en "ny avskräckning-strategi" mot terrorism.[1] Boken inleder med Bush-administrationens konstaterande i Nationella Säkerhetsstrategin 2002 att traditionell avskräckningsstrategi inte fungerar mot irrationella terrorister, följt av motargument om terroristers rationalitet från en av avskräckningsteorins grundare, Thomas Shelling.

Överdriven hotuppfattning, rivalitet och bristande koordinering mellan myndigheter och departement påverkade analyser, agendor och initiativ under perioden efter 9/11 vilket resulterade i fokus på militära medel, motverkande strategier och bristande långsiktig planering. Fokusskiftet mot Irak fördröjde ytterligare vad som senare kom att bli en mer allomfattande strategi där ett nytt avskräckningskoncept formulerades syftande till att påverka terroristers beslutsfattning.

Etableringen av den nuvarande policyn, där en framträdande idé är att avskräcka genom att förneka terrorister att nå sina mål, berättas av författarna med en avancerad metod där frågeställningen om avskräckningseffektivitet, likt en vetenskaplig rapport, filtreras genom tematiska kapitel. Samtidigt framförs en kronologisk berättelse, rik på citat från initierade politiska rådgivare och analytiker. Resultatet är en lättläst bok som är strukturerad och ger god överblick av samtida säkerhetsutmaningar vilket gör den lämplig för experten såväl som för nybörjaren i statsvetenskap eller säkerhetsstudier. Samtidigt handlar det om viktig och lättillgänglig nutidshistoria som fortsatt påverkar även svenska förhållanden. Den militärt intresserade ges insyn i tidigare relativt okända militära operationer och sammanhang – något som i sig självt motiverar en läsning.

Schmitt och Shankers inleder med utvecklingen av underrättelse-exploatering sedan 2001 och exemplifierar hur information, förutom att regelmässigt leda till ytterligare militära taktiska operationer, har använts som stöd till amerikanskt strategiskt utövande av mjuk makt. Utveck-

lingen av övervakningsteknologi, bearbetningskapacitet och delgivningspolicys beskrivs med levande exempel. Obamaadministrationens delikata partnerrelation med Pakistan skildras med fortsatta utmaningar utan tydliga förbättringar- en frustrerande läsning.

Möjligheten att begränsa terroristers frihet i cyber-arenan framställs och begränsas av att regelverk inte hinner följa den tekniska utvecklingen- en intressant läsning i skenet av den senaste tidens avslöjande om NSA övervakningsprogram. Obamaadministrationen skapade det första nationella cyber-policy-dokumentet i syfte att samordna ansvar mellan departement och myndigheter i ett allomfattande förhållningssätt. Amerikanerna hade framgångar 2009 med att störa Al Qaidas i deras fristäder i Pakistan. Däremot höll man samtidigt på att förlora den ideologiska kampen. Administrationens aktiva informationskampanj för att försöka motverka Al Qaidas berättelse – USA är i krig med Islam – är en viktig del av berättelsen där samordning av olika medel till en informationskampanj visar på genuina amerikanska försök. Hopplösheten i misslyckandet är minst lika äkta.

Den amerikanska statsapparaten har sedan 2001 utvecklat ett relativt fungerande samarbete mellan myndigheter och departement. ”It takes a network to defeat a network” är en etablerad idé, där metoden i stort är att identifiera aktörer i nätverket och därefter hota eller neutralisera vad respektive kategori eller nod värderar, i syfte att skapa en övergripande avskräckande effekt. En Pentagonrådgivare sammanfattar det som: ”Even if you can’t deter bin Laden... The goal should be to deter a critical mass of the AQ network”.

Fenomenet med självradikaliserade amerikaner, vilket kan appliceras även på svenska förhållanden, har resulterat i en mängd förebyggande åtgärder inkluderande olika skolinitiativ och förslag om kontroversiella övervakningsprogram. Obamaadministrationens ökning av drönarattacker beskrivs som både ett taktiskt medel att döda Al Qaida-ledare och en medveten avskräckningsstrategi syftande till att tvinga ledarskapet att hålla sig ännu mer i skymundan och bringa det ur balans. Det avslutande kapitlet om Abbottabadräden som resulterade i Usama bin Ladens död används för att symbolisera hur ett nätverk attackerar ett nätverk – en operation som beskrivs som omöjlig tio år tidigare på grund av stuprörstänkande och rivalitet inom det amerikanska systemet.

Författarna är märkbart positiva till utvecklingen av den amerikanska strategin till en mer allomfattande avskräckningsstrategi, dock utan att det stör resonemanget. I epilogen håller de med rådgivare som varnar för en samhällelig nolltolerans mot terroristdåd, och förespråkar absorptionsidén som ett sätt att avhålla terrorister från måluppfyllnad.

Schmitt och Shanker har skrivit en inkluderande och ingående berättelse som undviker förenklingar, vilket ökar tillförlitligheten och utbildar läsaren. Ämnesområdena är relevanta ur flera perspektiv. Den amerikanska anti-terror strategin har inte bara varit högst på den amerikanska agendan i ett decennium, den fortsätter påverka globalt. Den i huvudsak intervjubaserade framställningen gör att den som önskar fördjupa sig sällan når längre än till tidpunkt för intervju och namn på källan. Referensapparaten är dock tydlig och strukturerad. Nivån på källorna visar på access till den högsta politiska nivån- ett gott betyg vid en värdering av kredibiliteten.

Trots den till del vetenskapliga dispositionen kan läsaren sakna en avslutande sammanfattande diskussion om effektiviten av avskräckningsstrategin. En möjlig metod att åskådliggöra effektiviteten (eller ineffektiviteten) hade varit att tydligare inkludera terroristperspektivet. Oavsett hur välbalanserad framställningen är ur amerikansk synvinkel – avsaknaden av terroristernas röster gör berättelsen ensidig. En redovisning om avskräckning torde innehålla båda parter för att vara trovärdig.

Schmitt och Shanker har kombinerat överblick och insikt med en lättsmält framställning. Boken ger en högintressant insyn i den amerikanska administrationens nya, och fortsatt pågående, tillämpning av avskräckningspolicy mot komplexa terroristhot. Den är en angenäm angelägenhet: insiktsfull för experter, beslutsfattare och rådgivare inom säkerhetspolitikens fält, samtidigt utbildande för statsvetarstudenten och officeren under utbildning vid Försvarhögskolan.

Recensenten är major och studerar vid Naval Postgraduate School, Monterey, USA.

Not

1. En mer flexibel version av avskräckning (deterrence) utvecklades: avskräckning genom *denial*, avskräckning genom *disruption* och avskräckning genom *punishment*.

Hyllning till artilleriet

av Olof Santesson

TITEL:
Gunfire: Brittiskt artilleri under andra världskriget
FÖRFATTARE:
Stig H Moberg
FÖRLAG:
Kömnevik M, Gnosjö 2013

DET BRITTISKA ARTILLERIET började avhästas 1937. Med sin totala motorisering var det två år senare, vid andra världskrigets utbrott, världens mest moderna. Det betydde dock inte att det var det mest effektiva. Liksom 1914 fick man inleda med snabbutbildning av personal utan professionell bakgrund, och chefer på nytt börja lära sig att hantera stora förband. 1940 sköt man praktiskt taget endast batterield (max 12 pjäser), 1945 hanterades effektivt 1 500 pjäser som understöd till två armékårer. Om en professionell utveckling i stor stil handlar reservofficeren Stig H Mobergs minutiösa utforskning i *Gunfire*.

Med början i historien, där det kan konstateras att britterna var bortåt hundra år efter stormaktstidens svenskar med reguljärt fältartilleri, analyserar författaren i en tung bok allt man kan begära av ämnet. Beskrivningen av upprustningen och anskaffningen av nya vapen är bara en uppmjukning. Därefter följer en detaljerad genomgång av deras egenskaper, organisation, sambandsmedel, fordon, flygsamverkan, ljudmätning, underrättelser med bl a radar, observationstjänst, skjutmetoder, stridsteknik och stabsarbete – allt detta som har gjort den tunga elden till ett många gånger avgörande inslag i markstriden. Uppletandet av det rika bildmaterialet imponerar.

Byggstenarna i det brittiska fältartilleriet var mer än i andra länder batterierna. Här fanns traditionsbärarna. Under mellankrigstiden bestod batterierna som hos många länder av sex pjäser. Fyra sådana batterier hade då ingått i en brigad. Från 1938 blev ramen istället regemente, lett av en överstelöjtnant, med två 12 pjäsbatterier(!). Det borde möjligen jämföras med tyska bataljoner om tre batterier (18 pjäser) eller svenska lätta ”divisioner” (18 pjäser) och tunga (12 pjäser). 1941 tänkte britterna om och indelade fältregimentet – under 11,4 cm kaliber – i tre batterier med vardera 8 pjäser, Medeltunga regimenten (11,4-14 cm) hade två 8 pjäs-batterier, tunga (15-20 cm) fyra 4 pjäs-batterier.

Liksom i t ex beredskapsårens Sverige var batteriet den normala eldenheten, i det brittiska fallet ledd av en major som var framme och samverkade med infanteri/pansar, beredd att gå in som eldledare. Själva batteriet – snarare staben – leddes av en batteriplatsofficer. Huvuddelen av

1941 års brittiska batterier var ju anmärkningsvärt stora, men det finns en förklaring. De var delade på två 4 pjäs-troppar (troops), ett slags halvbatterier om man så vill. Dessa leddes av kaptener som var artilleriets eldledare, medan deras stridstroppar eldtekniskt leddes av varsin tropplatsofficer. Eldledarens normala kommunikation gick via den egna troppen.

Många högre officerare hade under mellankrigstiden, och präglade av kolonialerfarenheter med små förband, ofta vant sig vid att tänka i artilleristöd som ensamma troppar. Det var särskilt i början av andra världskriget rätt vanligt att man använde troppen eller en av dess sektioner (2 pjäser) inte bara vid inskjutning utan även för verkanseld. Vad det gäller grupperingen skulle pjäsavståndet skulle vara 25-30 meter (i Sverige 50) med 3-400 meter mellan tropparna och 1-2 km mellan batterierna.

Det lätta fältartilleriet räckte till att stödja varje infanteridivision om tre brigader med tre regementen under en brigadgeneral CRA (Commander Royal Artillery) i spetsen. En manöverbrigad om tre bataljoner hade understöd av ett av fältregementena; varje bataljon kunde från 1941 få stöd av ett batteri, med batterichefen som bataljonsartillerichef. Utan tillskott från medeltunga/tunga regementen eller särskilda eldledningsförband disponerade således en brittisk infanteridivision över 18 eldledare. I ett bataljonsanfall kunde därmed två främre kompanier ha egen eldledare.

1943 var personalstyrkan i de brittiska fältregementena som regel större än i en svensk 18 pjäsers artilleridivision; i det lätta fältartilleriregementet 722 man, varav ca 200 vid varje batteri; det medeltunga regementet hade 590 man och det tunga 780. Lika lite som hos oss förekom under mellankrigstiden några stora övningar i samverkan infanteri-flyg-artilleri. Bland annat därav handfallenheten inför det tyska anfallet 1940 som ledde till Dunkerque.

Mobergs beskrivning ger i alla fall vid handen att kaptenerna i det farliga eldledarjobbet hade det något lättare än exempelvis sina samtida svenska kolleger (batterichefer eller deras subalterner), som fortfarande själva måste göra ett antal beräkningar för att leda elden rätt; i det brittiska fallet gjordes räknearbetet i tropp- eller batteristaben. Det var svårt nog att exempelvis försöka gaffla in elden när man befann sig långt vid sidan av skjutriktningen. I Sverige anammade vi finska erfarenheter och införde efter kriget, från 1952 olinjemetoden: i fortsättningen kunde eldledaren ge ändringskommandon längs den egna observationsriktningen mot målet. Resten skötte batteriplatsen om.

Pjäsmaterialet hos britterna blev efter hand enhetligare. Fältregementenas arbetshäst var 25-pundaren, en kanonhaubits kaliber 8,8 cm, med längsta räckvidd 11 km; det medeltunga artilleriet hade mot slutet 14 cm kaliber och 15-16 km som längsta räckvidd; det tunga 18,3 cm och den amerikanska ”Long Tom”, 15, 5 cm och en räckvidd upp till 23 km.

Den brittiska doktrinen för hur vapnen skull användas var det heller inget fel på: understödd chef skulle alltid ha eldledare eller artillerichef hos sig, eldplan skulle vara en integrerad del av chefens stridsplan, eldledare behövde inte begära eldtillstånd utan hade omedelbart stöd av minst sin tropp eller sitt batteri och kunde skjuta med regemente, ibland flera regementen o s v. Men det var inte lätt att tänka om i en organisation som hade batteriet som administrativt och eldtekniskt centrum snarare än regementet. Man hade inte övat kraftsamling. t ex pansarofficerarna i begynnelsen trodde att de skulle klara sig utan artilleriunderstöd.

Telekommunikationernas utveckling hade ännu inte tagits tillvara. Enligt författaren hade man de första krigsåren t o m inom det egna truppslaget svårt att anamma att artilleriresurserna taktiskt skulle centraliseras och ledas på högsta möjliga nivå, *Command*, medan den eldtekniska ledningen skulle vara decentraliserad, *Control*. Infanteristerna hade kvar att lära sig sitt många gånger avgörande beroende av artilleristernas signalmedel.

För hur systemen skulle användas fanns inför krigsutbrottet 1939, rimligvis med ett arv från första världskriget, ett antal grundläggande tekniker: stormeld, understödjande eld, underlättande av försvar, störande eld, eld på djupet, nedhållande eld, eld på djupet, avskärma med, belysa under mörker, vilseleda. Eldkoncentrationer kunde successivt flyttas fram i anfallsriktningen; rullande eller krypande eld kallas här med det eleganta uttrycket eldvals(ar).

Förmågan till bekämpning av fiendens artilleri framstod som allt viktigare. Mot bakgrund av de militära krav som Storbritanniens kvardröjande stormaktsambitioner ställde var det rätt mycket taktisk allsidighet som begärdes från eldledare som skulle fatta de inledande rätta besluten. Det gick väl an med välutbildade kaptener, men man kan undra vad som var rimligt att begära av det svenska artilleriets reservlöjtnanter och -fänrikar.

Allt från upptäckt av motståndaren till effektiv eld krävde noggrant stabsarbete; författaren trycker med rätta på det kraftfulla fältmätarbete av särskilda regementen som ledde till stridsfältets allt effektivare inmätning i rutnät. Hur bra blev det? Hur fann artilleriet sin roll? Moberg ägnar drygt halva boken åt resultatet av allt artilleristiskt arbete i den praktiska krigföringen.

Det brittiska artilleriets insatser under 1940 var inget som upphovsmännen kunde skryta över.

Det fanns gott om artilleri inför det tyska anfallet i maj, men mycket var omodernt. Av det franska överbefälet anbefalld långvarig radiostystnad ledde till att signalisterna – dessa artilleriets nyckelmän – saknade nödvändig träning. Fältmätarna gjorde vad de kunde, och gjorde det bra, men ingen eldplanering för högre förband än regemente förekom, Någon kraftsamling blev inte möjlig. Under fördröjningsstriderna mot Dunkerque var batteri och tropp normala eldenheter, mot slutet också sektioner och enstaka pjäser. Praktiskt taget all materiel gick förlorad. Industrin var i full gång med moderna system, men inför hotet av en tysk invasion fick man först skrapa ihop vapen, bland annat med lån från USA av pjäser som amerikanarna hade köpt av Frankrike, första världskrigets berömda ”soixante quinze”, 7, 5 cm kanoner.

Insatserna i Norge samma år, där britter och fransmän i tidigt avbrutna insatser pytsade ut några brigader och halvbrigader kring Trondheim och, mer framgångsrikt, i Narvik innan man behövde utrymma och ta hem trupperna, var nog något som artilleristerna talade tyst om. Till den huvudlösa planeringen hörde bristande förståelse för behovet av på artilleri. Brittiska bataljoner fick vara tacksamma om de fick stöd av en sektion; totalt sattes sex pjäser in i hela fälttåget.

Med ett hopp till El Alamein hösten 1942 visar Moberg hur mycket de brittiska artilleristerna hade förkovrat sig – processen hade på allvar kommit igång under Bernard Montgomerys stora övningar med början 1941. Det blev slut på sönderplockande i stridsgrupper som hade kommit till korta mot Erwin Rommel. Man hade mass-

vis med indirekt eld. Eldeledarna hade lärt sig snabba eldinsatser (bättre än hos oss?). De kunde då beordra *Mike Target* – 24 pjäser (regementseld); *Uncle Target* – 72 pjäser (divisonseld); *Victor Target* – 300-600 pjäser (armékårseld). Vad det brast mest i var tillgången till medeltungt och tungt artilleri, 5 procent av helheten – just i de kalibrarna hade underlägsna tyskar faktiskt ett övertag.

1944 hade artilleriet vuxit ännu mycket mer i styrka. Redan första landstigningsdagen i Normandie den 6 juni hade britterna landsatt tvåhundra bandgående kanoner, och nu kunde de verkligen skjuta eldstormar med betydligt fler medeltunga och tunga förband – två av fem. Desto mer kändes misslyckandet att ta Arnheim samma höst. De luftlandsatta divisionerna hade alldeles för svagt artilleri, och man fick inte landvägen snabbast möjligt fram långskjutande artilleri för att försöka stödja 1. luftburna brittiska divisionen som maldes sönder.

Som kulmen på det brittiska artilleriets utveckling skildrar författaren insatserna när Montgomerys armékårer gick över Rhen i mars 1945. Då bestod halva det brittiska artilleriet av medeltunga och tunga regementen. Men examensprovet gick inte perfekt. Bekämpningen av det återstående tyska fältluftvärnet var för svag. Man tvingades till eldupphör medan två luftburna divisioner flögs in över östra flodstranden, och förlusterna blev stora.

Sin krönika över det andra världskrigets brittiska artilleri avslutar Stig Moberg med ett kapitel om striderna i Burma, i ett landskap där man verkligen hade stora problem med den indirekta elden. Han har gått till verket med stor kärlek till det egna vapnet. Överflödet av bilder av vapen och fordon kompletterar en intensiv inläsning av materialet och raden av träffande vittnesmå från krigsdeltagare. Resultatet är en hyllning till artilleriet.

Recensenten är ledamot av KKrVA

Natofrågan – allsidigt underlag saknas

av Carl Björeman

DEN BOK SOM Krigsvetenskapsakademien gav ut inför Sälenkonferensen 2014 med titeln *Nato – för och emot* är en välskriven och välredigerad bok som ger läsaren en överskådlig redovisning av samröret mellan Nato och Sverige.[1] Syftet med boken anges vara att försöka belysa frågan så allsidigt som möjligt. Det syftet nås däremot inte

Akademien tar inte ställning i frågan, anges det inledningsvis. Formellt kanske detta kan hävdas. Det är endast i de två sista kapitlen som författarna har till uppgift att ta klar ställning. Det är ledamoten Sven Hirdman i kapitel 11 *emot,* och forskningsledaren vid FOI Mike Winnerstig i kapitel 12 *för.* Men medan Hirdman är helt ensam i sitt motstånd till Nato har Winnerstig flera anhängare i faktadelen (kapitel 1-6) och i åsikts- och analysdelen (kapitel 7-10). Det står mycken klartext mellan raderna hos vissa författare.

Kapitel 1, där Nato presenteras, avslutas med en positiv slutsats: ”Den i alla avseenden viktigaste, centrala, konsekvensen vore att Sverige blev medlem i en organisation där medlemsländerna åtagit sig att gemensamt försvara alliansens territorium i händelse av ett militärt angrepp. Som medlem skulle Sverige få plats, talan och rösträtt i samtliga råd, kommittéer och staber som inriktar, beslutar om och verkställer alliansens politik.” (s 15) Kapitel 2 handlar om Natos krav på sina medlemmar. Det svenska försvarsanslaget skulle på längre sikt behöva höjas 10-15 miljarder. Detta framställs närmast som en fördel. ”Sverige skulle därmed få en försvarsmakt med större slagkraft och högre utvecklingspotential.” (s 23)

Kapitel 3 handlar om materielsamarbete med och inom Nato. ” – – inom materiel- och logistikområdet vore ett fullvärdigt medlemskap i Nato en avgörande fördel – – ”. (s 34)

Kapitel 6 gäller ”Mindre staters stilling i Nato – den norske erfaring.” Författare är den förre norske försvarschefen Sverre Diesen. Kapitlet fick många lovord vid presentationen av boken. Diesen försäkrar att Norge haft stort inflytande. Det avgörande är inte de enskilda ländernas storlek utan deras diplomatiska och militära duglighet.

I kapitel 8 ”Svenskt medlemskap – säkerhetspolitiska konsekvenser” nedtonar översten Bo Hugemark sannolikheten för ryska eventuella negativa reaktioner på svenskt medlemskap i Nato. Positivt, enligt Hugemark, är att medlemskap ger förutsättningar för att ” insätta svenska tyngre förband, mekaniserade enheter och artilleri, som komplettering till de lättare luftburna förband som Nato tidigast kan sätta in.” (s 116)

Nato – för och emot är som helhet *för* Nato-inträde. I Winnerstigs kapitel 12 hävdar denne att ett medlemskap i Nato starkt skulle öka Sveriges säkerhet. De viktigaste orsakerna till detta är enligt honom det fredstida samarbetet i alliansen och dess avskräckande förmåga i händelse av kris och eller konflikt.

Winnerstig drar flera slutsatser som från hans utgångspunkter är logiska, t ex att ett medlemskap i Nato vore ett logiskt slutmål för den svenska solidaritetsförklaringen.(s 187). Men på en avgörande punkt är hans tes inte underbyggd. På sidorna 186-187 skriver han: ”Med hänsyn till det svenska försvarets omställning är ett svenskt Natomedlemskap en högst naturlig politisk anpassning till det förändrade svenska försvaret – – ”. Winnerstig hävdar således att den nuvarande svenska Försvarsmakten är väl anpassad för att ingå som en effektiv länk i ett Natoförsvar, med positiv inverkan på försvaret av Sverige. Det är en högst tveksam utgångspunkt för en saklig analys i frågan.

Dagens svenska försvarsmakt är formad av den s k ominriktning som inleddes under Owe Wiktorins tid som ÖB under 1990-talet under mottot ” lägg ned territorialförsvaret, minska arméstridskrafterna, satsa på flygvapnet och JAS, och låt högkvarteret sköta detta utan inblandning från politikerna.” I alla stora försvarsbeslut från och med år 2000 har politikerna följt Wiktorins förslag till förändringar av Försvarsmakten. De har därmed hörsammat hans uppmaning att inte lägga sig i högkvarterets hantering av frågan.

Resultatet är ett försvar som inte kan bli en effektiv länk i Nato, av följande skäl: . Flygstridskrafterna är helt dominerande i den svenska Försvarsmakten. Nato har god tillgång till sådana. Ett svenskt Natomedlemskap innebär ingen ökning av gemensam operativ försvarsförmåga utan endast ett litet och försumbart tillskott till luftförsvaret.. Den svenska Försvarsmakten saknar trovärdig förmåga till territoriellt försvar. Sådan förmåga är en helt nödvändig förutsättning för Natoinsatser för försvar av Sverige.

Boken *Nato – för och emot* är ett lovvärt försök att redovisa beslutsunderlag i frågan. För att detta skall bli allsidigt behövs komplettering i främst två avseenden. Fler företrädare för *Nej* måste komma till tals. Översyn och förändringar i 2009 år försvarsbeslut av innebörd så att Försvarsmaktens förmåga blir verklighetsanpassad, d v s har förmåga till territoriellt försvar. Det är ett krav oavsett alternativ i Natofrågan.

Recensenten är generallöjtnant och ledamot av KkrVA.

Not

1. En första recension av boken var införd i *KKrVAHT*, 2. häftet 2014.

Kontraster i Kreml

av Olof Santesson

TITEL:
Härskarna i Kreml: Från Gorbatjov till Putin
FÖRFATTARE:
Örjan Berner
FÖRLAG:
Albert Bonniers förlag, ScandBook, Falun 2014

EN LÄROBOK I modern rysk historia är en i långa stycken sorglig läsning. Så mycket har gått fel före och efter det att sovjetväldet föll samman. Kring Michail Gorbatjov, Boris Jeltsin och Vladimir Putin som respektive centralgestalter har en hel del böcker skrivits. Men nu har vi på svenska fått en första samlad redovisning ända fram till 2014 års ödesmättade Ukrainakris av de snart gångna trettio åren sedan Gorbatjov utsågs till kommunistpartiets generalsekreterare. Den som berättar om trion har ett unikt närperspektiv – ambassadören Örjan Berner med tio års tjänstgöring i Moskva, fem som svenskt sändebud 1989–1994.

Boken titel och omslagskollaget lovar tre personporträtt på djupet. Men det är inte riktigt vad man får. Som ambassadör hade författaren personliga kontakter och flera samtal med Gorbatjov och Jeltsin. Sådant han skriver om Putin är vad han som insiktsfull betraktare har uppfattat och läst sig till. Resultatet är snarare än tre biografiska ansatser en krönika om de ofta snabba förändringar som har dragit igenom först Sovjetunionen och sedan Ryssland.

Med sitt snarast enorma ryska kontaktnät har Berner skaffat sig kunskaper som är få svenskar förunnat, tillsammans med sin energisprudlande hustru Benedicte snarast överväldigande verksam; ett samtalande par för vilka många dörrar öppnades.

Det har betytt att läsaren får en närhetskänsla där det inte enbart har gällt ”svenska” frågor som ubåtslarm och baltiska frihetssträvanden utan hela raden av kritiska avgöranden från Tjetjenien och Georgien till Ukraina och Krim; detta under ständiga ekonomiska och politiska krisvågor som tidvis sjunkit undan i teckenet av höga energipriser men gång på gång sköljer tillbaka. I väntan på andras mer personbaserade helhetsgrepp erbjuder Berner belysande skisser och är frikostig med omdömen. Hans kritik är många gånger hård, och den gäller även västs oförmåga att hjälpande nalkas Ryssland liksom tvekande hållning hemma hos UD i Stockholm, t ex när chansen fanns att i tid försöka stötta ett trevande Vitryssland.

Men till huvudpersonerna. Alla tre började de med reformiver för att sedan tappa förmåga och ambitioner. Gorbatjov går från glasnost och perestrojka till vankelmod och svaghet, likt många beslutsfattare i Moskva fixerad vid de baltiska staterna och blott alltför länge fast i förhoppningen om att just dessa inom ramen för en

tänkt federation skulle ge honom progressivt stöd. Liksom Jeltsin är han oförmögen att skapa institutionell stabilitet, men denne, redan självhärskare med drag av storrysk imperialist, går i en första reformfas fullt medvetet in för att söndra och härska, tills han i en andra fas sjunker ifrån ansvaret på grund av sviktande hälsa och spritmissbruk.

Också när det gäller Putin kan man tala om två faser: en inledande där han för samhällsekonomins och den begynnande välfärdens skull tycks gå in för västsamarbete, en senare – dagens – där han till synes trygg med växande oljeinkomster vänder sig bort till en euroasiatisk gemenskap på ryska villkor – och med Ukraina som omistligt brödraland.

KGB-mannen Putin, som Berner första gången träffar i St. Petersburg – ”en butter och svårpratad person” – leder en alltmer auktoritär regim, lyder ett sammanfattande omdöme. Att han skulle bryta sig ur samförstånd västerut med sina övergrepp mot Ukraina och erövring av Krim förvånar inte. Ett helt fritt Ukraina har aldrig funnits i Kremls perspektiv.

Konflikten med väst lär bli långvarig liksom skadeverkningarna för Ryssland. Det finns ändå alternativ: att västvärlden är beredd att godta en regional och global roll för Ryssland med respekt för dess egenart, kultur och traditioner som det bernerska paret sätter högt. Förutsättningen: att Kremls pågående aggressiva politik en gång för alla överges.

Några djärva tankesprång och egensinniga analyser ska man nog inte vänta sig av en diplomat ens efteråt. Örjan Berner har skrivit den bok han ville skriva utifrån att själv ha varit med. Här finns mängder med stoff som skulle kräva mycket mer utrymme att referera till; det får läsaren själv ta del av. En kronologi och en lista på ledande politiker utöver de tre stora underlättar. Men förlaget borde också ha kostat på denna lärande bok ett person- och sakregister.

Recensenten är ledamot av KKrVA.

Litteraturöversikt

TITEL:
The Kennan Diaries: George F. Kennan
UTGIVARE:
Frank Costigliola
FÖRLAG:
W.W. Norton & Company, New York-London 2014

Han blev det kalla krigets portalfigur. George F Kennan var en ung amerikansk diplomat i Moskva när han skapade sitt rykte som mannan bakom USA:s detainment, tillbakahållandet av Sovjetunionen, med ”det långa telegrammet” 1946 och, ännu mer uppseendeväckande, en artikel i *Foreign Affairs* under den snart identifierade pseudonymen ”X”. Den centrala tesen var att det inte gick att förhandla med männen i Kreml, väst fick hålla emot deras ambitioner i väntan på att deras välde skulle implodera.

Kennan var mannen för dagen i Washington, den ledande diplomaten. Han fick en central roll i State Department, USA:s utrikesdepartement och var verksam bakom Marshallhjälpen som skulle få efterkrigstidens Europa på fötter och slå undan benen på kommunismen som hotande maktfaktor. Men snabbt lämnade han karriären i opposition mot den militarism och nukleära maktpolitik som han fann växte ur hans varnande ord. Med sådant såg han inga möjligheter att långsiktigt förbättra de östvästliga kontakterna.

Kennan älskade det ryska folket men avskydde det system som kuvade dem. Hans USA skulle vara något annat – ett förnuftets samhälle som inte styrdes av mäktiga intressegrupper. Hans rykte var enormt: en med tiden åldrad profet som motsatte sig snarast allt det som skedde: Natos uppbyggnad på grundvalen av järnridåns splittrade Tyskland, Västtysklands upprustning, stödet till Israel på arabers bekostnad, och så Kuwait- och Irakkrigen. Själv blev han en isolationist. USA skulle inte med vapens makt lägga sig i andras affärer.

Han ville erkännas som forskare, men kunde aldrig avstå från rollen av debattens showman, som han själv uttryckte det. Han var moralkonservativ, hatade materialismen och bilsamhället. Allt återkommer ständigt i hans dagböcker, nu tillgängliga i utdrag. Upprepningar tröttar – men aldrig honom själv. Efter sig lämnar Kennan ett mäktigt filosofiskt aktstycke av en människa kluven mellan det stora perspektivet och iver att påverka, mellan hållfasthet och impulser till otrohet. Han kände sig ha levat för länge, dog 101 år gammal.

TITEL:
FDR and the Jews
FÖRFATTARE:
Richard Breitman. Allan J Lichtman
FÖRLAG:
The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, and London 2013

Franklin D Roosevelt var välvillig mot judenheten. Han var för ett judiskt nationalhem i Palestina men felbedömde reaktionerna i arabvärlden. Han var varken en räddare eller passiv åskådare inför Förintelsen, talade ändå mer än dåtidens andra ledare mot Hitlers brott. Han hade hela tiden problemet att få folket och framför allt kongressen med sig på humanitära insatser. Det var inte hans beslut att underlåta att rädda människor genom de

västallierades vägran att bomba Auschwitz, men han ville inte gå emot militären.

Hur depressionens och krigsårens USA-president manövrerade skildras kritiskt i denna bok skriven av två amerikanska historiker. Men utan hans ledarskap hade kampen mot den nazismen förts svagare och kanske inga förutsättningar för staten Israel förelegat.

TITEL:
Arik: The Life of Ariel Sharon
FÖRFATTARE:
David Landau
FÖRLAG:
Alfred A. Knopf, New York 2013

De som stödde honom kunde, när de jublade som mest, utropa honom som ”Israels konung”. Han ljög, var ofta i klammeri med rättvisan, inte bara självsvåldig ordervägrare utan korrumperad och indragen i olagligheter. Han unnade sig livets goda, med tiden en frossare. Ariel Sharon var allt detta. Bakom ryggen på andra drev han på bosättningar på ockuperad mark efter sexdagarskriget 1967, inför världen bär han som försvarsminister ansvaret för massakrerna i de palestinska flyktinglägren Sabra och Shatila utanför Beirut 1982.

Men vid sidan av mannen med ögonlappen, Moshe Dayan, var han också Israels mest ryktbare general, särskilt efter sina insatser i Yom Kippur-kriget 1973. I en israelisk journalists biografi följer vi inte bara mannen utan ett grälsjukt kämpande lands historia under nära sex decennier. Arik vägrade att samarbeta med palestinier – som premiärminister bröt han likafullt med såväl egna partivänner som ultraortodoxa grupper för att 2005 ensidigt inleda ett återtåg från Gaza och fyra bosättningar norrut på Jordans västra strand.

Den gången var det med folkmajoritetens stöd. Man kände sig trygg med denne konfrontationspolitiker även som fredsmäklare, en roll han i en kritisk stund föll ifrån.

TITEL:
Asia´s Cauldron: The South China Sea and The End of a Stable Pacific
FÖRFATTARE:
Robert D Kaplan
FÖRLAG:
Random House, New York 2014

Sydkinesiska havet är den globala geopolitikens hjärta. Där Stilla Havet och Indiska Oceanen möts finner vi en kokande kittel av olja och naturgas, örlogsfartyg och tankbåtar, gamla territoriella konflikter och ett militärt allt starkare Kina.

Om Kinas häpnadsväckande utveckling skulle bytas i kaos, då skulle enligt Robert Kaplan havet på gränsen till ett globalt islam och försvagade stater kunna återgå till en medeltida värld präglad av pirater och flyktingvågor. Men i dagens långt troligare scenario ställer ett fortsatt dynamiskt Kina samma slags krav på att mötas med respekt och behärska omgivningen som USA i Karibien under förra århundradet. Den stora frågan blir hur länderna längs Sydkinesiska havet – med ett militärt ansträngt USA:s stöd – ska värja sig mot Kinas krav på dess naturtillgångar. Om detta handlar denna rykande aktuella bok.

Författaren ger en strategisk reseskildring av dem alla, från Vietnam i väst över Malaysia, Singapore och Filippinerna upp till Taiwan; länder som efter förmåga (Filippinerna sämst) söker bygga upp

egna marina försvarsförmågor. Ska de likafullt tvingas underkasta sig, ”finlandiseras”? Vad USA militärt kan göra för att hålla emot blir inte nödvändigtvis av godo.

TITEL:
Gösta Bagges minnesanteckningar 1939–1941 Del 1 och 1942–1944 Del 2
UTGIVARE:
Kersti Blidberg och Alf W Johansson
FÖRLAG:
Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, Handlingar del 35, 36, Elanders, Stockholm 2013

Två band som utkom förra året är en verklig guldgruva för läsare med intresse av maktutövning under ansträngda förhållanden. Med Gösta Bagges minnensanteckningar från krigsåren får vi en inblick utan motstycke i hur den svenska samlingsregeringen under Per Albin Hansson hanterade det svåraste läge landet befunnit sig i de senaste tvåhundra åren.

Vad som sägs i en regering hör till det mest ogenomträngliga historiska materialet. Man behöver lita till noteringar som dyker upp som brottstycken i huvudrollsinnehavarnas hågkomster. Det är sant att högerledaren Bagge frikostigt delar med sig av misslynta eller syrligt kommenterar om flertalet regeringskolleger; han kände sig ensam inte minst i sin strävan att värna om Finlands intressen. Men här finns i alla fall fem års formliga debattprotokoll, där vi i detalj kan följa hur tongångarna gick. Ett kringränt lands regering kunde inte enbart verka för att politiskt-militärt säkra ett överlevande, den måste ägna sig åt jordbrukspriser, sysselsättning, löner, arbetskraft i skogen, sociala reformer och tjänstemannatillsättningar. Allt, stor som smått, i ett ständigt flöde, måste dessa gamla herrar försöka hantera. Något måste de hedras i den närbild vi får.

TITEL:
The Confidence Trap: A History of Democracy from World War I to the Present
FÖRFATTARE:
David Runciman
FÖRLAG:
Princeton University Press, Princeton and Oxford 2013

Politiker låtsas att de tänker långsiktigt men hanterar dagens frågor för att vinna närmaste val. Det beror inte på att de är hycklare, lögnare eller dumma. Men demokratins bedragare? Nej, i själva verket tillhör deras uppträdande demokratins centrala drag, enligt författaren, en brittisk statsvetare. Alla beter sig så här, skriver han i en originell bok med nedslag i historien, 1918, 1933, 1947,1982, 1974, 1989 och 2008; skeden av förvirrad och osäker krishantering även, inte minst, efter oväntade framgångar.

Demokratier anpassar sig. Allteftersom det sker bygger de upp långsiktiga problem, trygga i vetskapen om att när det blir dags kunna anpassa sig till att hantera även dessa. Och de vet att de kommer undan. Det är boken ”tillitsfälla”. Alla håller på så här, och det går bra tills något allvarligt händer, och då kan det gå riktigt illa.

Fixerat vid än horisonten, än närmaste strömvirvel, kryssar statsskeppet hit och dit för att inte förlisa. Att vi vet om svårigheterna gör det inte lättare att förklara hur vi ska styra. Men det är bättre att vi vet om.

TITEL:
Forgotten Ally: China's World War II, 1937–1945
FÖRFATTARE:
Rana Mitter
FÖRLAG:
Houghton Mifflin Harcourt, Boston-New York 2013

Chiang Kai-Shek är en av historiens stora förlorare. Han står som en symbol för Kinas förfall och förnedring, innan Mao Zedong med grymma medel lade grunden för dagen stormakt.

Den här boken, skriven av en Oxfordprofessor, gör inget för att dölja bristerna i Kuomingtangledarens karaktär och förmåga, men han visar hur trängd denne nationalist var mellan sin USA-general Joseph Stilwell, med stort ego och ringa fältherreförmåga, och stormaktsvänner som i honom bara såg en andrarangsfigur på ett andrarangens slagfält.

Dock, utan Chiang vid rodret kunde Kina redan 1938 ha blivit en koloni under Japan.

Han ledde åtta års sönderslitande kamp mot den japanska armén, medan Mao mest byggde upp sin kommunistiska maktstruktur – och det känns inte mer än rätt att kineserna har börjat se även nationalisterns försvarsstrid mot japanska erövrare som en del av sitt arv.

Böckerna anmälda av Olof Santesson.

Anvisningar till författare

Författaren ansvarar för att artikel som insänds är språkgranskad och genomarbetad och sänder originalmanuskript i Word till redaktionen på *info@kkrva.se*. Författarens namn, adress, e-postadress, telefon- och faxnummer anges i mailet. Författare till inträdesanförande och årliga redovisningar bör begränsa antal tecken (inkl blanksteg) till högst 30 000 resp 60 000.

Vetenskapliga artiklar inom Akademiens område bör innehålla 7-10 000 ord (d v s max 50 000 tecken utan blanksteg = max 60 000 tecken med blanksteg = max 20 A4-sidor i normal text med 12 punkter). Artikeln skall starta med ett abstract på engelska om det är en artikel skriven på skandinaviskt språk eller på skandinaviskt språk om artikeln är skriven på engelska.

Bilder: Förslag till illustrationer bifogas separat. Obs! Det räcker inte att bilderna är inmonterade i ett word- eller powerpoint-dokument. För tryck krävs att bilderna är bifogade som separata högupplösta bildfiler, dvs minst 300 dpi.

Tips: Akademiens skrivhandbok med våra skrivregler finns att hämta på hemsidan.

Redaktionen språkgranskar manuskriptet och återsänder det till författaren.

Författaren granskar redaktionens förslag till förtydliganden etc och meddelar skriftligen eventuella synpunkter.

Beställning av särtryck och lösnummer

Särtryck beställs hos redaktionen, efter överenskommelse om pris, med uppgift om antal och adresser för leverans och fakturering. Lösnummer beställs hos redaktionen eller på *admin@kkrva.se* som också svarar för utsändning och fakturering.

Helårsprenumeration:
400 kr (Sverige) 500 kr (Europa)
600 kr (övriga länder)
Lösnummer: 105 kr inkl moms
ISSN 0023-5369
© Kungl Krigsvetenskapsakademien 2014